

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infokorralduse õppekava

Mervi Lilleoja

Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude areng aastatel 1901-1991

Lõputöö

Juhendaja: Ilmar Vaaro

Tartu 2018

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	4
1. ÜLEVAADE ALLIKATEST JA UURIMISE LÄHTEKOHAD	7
1.1. Mõisted ja taustainfo	7
1.1.1. Mõisted	7
1.1.2. Viru-Nigula valla sotsiaalne taust ja haldusjaotus 1901–1991	8
1.2. Viru-Nigula valla raamatukogude ajaloo uurimise allikad	11
1.3. Varasem teadmine Viru-Nigula valla raamatukogude arengust	13
1.4. Ühendvalla raamatukogude arengu uurimise metoodika	15
2. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1901–1917	18
2.1. Viru-Nigula raamatukogu	19
2.2. Selja raamatukogu	22
2.3. Kunda raamatukogu	24
2.4. Aseri raamatukogu	28
3. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1918–1940	31
3.1. Avalike raamatukogude võrku kuulunud raamatukogud Viru-Nigula vallas	32
3.2. Raamatukogu komplekteerimine, trükiste läbitöötamine	36
3.3. Raamatukogude asukohad ning trükiste hoidmine ja paigutamine	39
3.4. Trükiste laenutamine	40
3.5. Seltside vabahariduslik ning kultuuriharrastuslik tegevus	42
4. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1941–1972	46
4.1. Rahvaraamatukogud kõige laiematele hulkadele	46
4.2. Kirjanduse kättesaadavus kõige laiemale rahvahulgale	50
4.3. Lugejate kasvatamine	54
4.4. Kaadrid otsustavad kõik	60
5. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1973–1991	67
5.1. Kasvatamine ja töökogemuste ellu rakendamine	68
5.2. Võimalikult ulatusliku raamatuvaliku pakkumine	73
5.3. Hõive suurendamine	77
5.4. Juhtimise täiustamine	84
KOKKUVÕTE	88
SUMMARY	92

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	94
---	-----------

SISSEJUHATUS

Käesolev töö on ajalooline uurimus Viru-Nigula valla rahvaraamatukogudest nende asutamisest kuni 1991. aastani. Kuna Viru-Nigula valla piirid on aja jooksul muutunud, on lõputöö kirjutamisel arvestatud praeguse valla piire.

2017. aasta haldusreformiga ühinesid Kunda linn, Viru-Nigula vald ja Aseri vald uueks Viru-Nigula vallaks (Läbirääkimiste dokumendid, 2017). Uues vallas on hetkel kolm rahvaraamatukogu: Kundas, Viru-Nigulas ja Aseris. Käesolevas uurimistöös püüan ma anda ajaloolise ülevaate uue valla rahvaraamatukogude arengust raamatukogude tekkimisest kuni 1991. aastal toimunud taasiseseisvumiseni.

Lõputöö teema valik on mõjutatud isiklikust huvist, kuna töotan Viru-Nigula valla suurimas raamatukogus Kunda Linnaraamatukogus, millest uues ühendvallas saab keskraamatukogu. Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude ajalugu pole senini uuritud. Mõningal määral on jäädvustatud Kunda ja Viru-Nigula raamatukogude ajalugu, kuid tervikpilti valla territooriumil tegutsenud rahvaraamatukogude tekkimisest ja arengust Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis ei ole. Varasemat arengukonteksti tundmata on raske planeerida edasisi sihte.

Uurimistöö eesmärk on anda ülevaade praeguse Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude tekkimisest ja arengust aastatel 1901–1991. Antud uurimistöös on käsitletud haldusreformi käigus ühinenud valdade rahvaraamatukogude teket ja käekäiku, vaadeldes nende arengut tekkimisest Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis aastani 1991, mil Eesti taasiseseisvus. Samuti on vaadeldud milliste tegevustega haakusid raamatukogud kogukonda ning kuivõrd sarnased või erinevad olid raamatukogude arengud.

Lähtudes eesmärgist püstitasin alljärgnevad uurimisülesanded:

- Selgitada välja, kuidas ja millal on praeguse Viru-Nigula valla rahvaraamatukogud tekkinud.
- Anda ülevaade Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude ajaloolisest arengust.

- Analüüsida erinevusi ja ühiseid jooni uue Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arengus Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis.
- Selgitada välja, kuidas raamatukogud on olnud integreeritud kogukonniti ning oma valdkonnas.
- Selgitada välja Viru-Nigula valla rahvaraamatukogusid enim mõjutanud tegurid.

Käesoleva uurimistööga soovib autor anda oma panuse kohaliku ajaloo jäädvustamisesse, koondades valla rahvaraamatukogude arengut puudutavad materjalid ühtseks tervikuks ja luues tervikpildi raamatukogude integreeritusest kogukonnas ning oma valdkonnas.

Lõputöö koosneb sissejuhatusest, viiest peatükist, mis jagunevad alapeatükkideks, kokkuvõttest ning kasutatud allikate loendist. Uurimistöös kasutati kvalitatiivse uurimuse ajaloolis-võrdlevat meetodit, mis võimaldab võrrelda ning analüüsida ajaloolisi andmeid ja allikaid (Raudsepp, 2006).

Esimeses peatükis on antud ülevaade peamistest uurimistöös kasutatud allikatest ning olulisematest uurimisega seotud taustaandmetest (valla sotsiaalne taust, territoriaalne paiknemine ning haldusjaotus).

Teine peatükk käsitleb Viru-Nigula valla raamatukogude tekkimist ning arengut aastatel 1901–1917. Alapeatükid jagunevad sel ajaperioodil praeguse Viru-Nigula valla territooriumile tekkima hakanud raamatukogude asukohtade järgi. Esimesed kaks alapeatükki kirjeldavad põllumajandusliku taustaga haldusüksustes tekkinud raamatukogude algusaastaid. Esimene alapeatükk keskendub Viru-Nigula rahvaraamatukogu saamisloole ning teine alapeatükk Selja Laulu- ja Mänguseltsi lugemisringi tekkimisele, arengule ning ka lõppemisele. Kolmandas ning neljandas alapeatükis käsitletakse valla tööstuslike piirkondade Kunda ning Aseri raamatukogundusliku tegevuse algust.

Kolmas peatükk keskendub Viru-Nigula valla raamatukogude arengusuundadele raamatukogunduslike tööprotsesside kaupa aastast 1918 kuni 1940. aasta võimuvahetuseni. Sellel ajajärgul olid olulisemateks mõjutajateks raamatukogunduses avalike raamatukogude võrgu loomine ning Avalikkude raamatukogude seaduse kehtima hakkamine. Esimeses alapeatükis vaadeldakse Viru-Nigula vallas avalike raamatukogu võrku kuulnud raamatukogude arengut sel perioodil. Teine alapeatükk keskendub raamatukogu komplekteerimisele ning trükiste läbitöötamisele peale Avalikkude raamatukogude seaduse kehtima hakkamist. Kolmandas alapeatükis vaadeldakse rahvaraamatukogude paiknemist ning trükiste hoidmist ning paigutamist. Neljas alapeatükk keskendub laenutusreeglitele ning -tavadele peatükis uuritud ajaperioodil.

Viiendas alapeatükis käsitletakse seltside vabahariduslikku ning kultuuriharrastuslikku tegevust aastatel 1918–1940.

Neljandas peatükis on vaadeldud Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arengut Eesti okupeerimisest kuni raamatukogude tsentraliseerimiseni aastatel 1941–1972. Sellel ajajärgul toimus raamatukogude politiseerumine ning sai oluliseks muuta need rahvale võimalikult kättesaadavaks. Raamatukoguhoidjad pidid kasvatama lugejat sobiliku kirjanduse ning ürituste abil. Isetegevuslik kaader hakkas muutuma kutseliseks. 1964. aastal välja antud „Raamatukoguhoidjate käsiraamat“ (1964) annab tervikliku ülevaate tolleaegsetest raamatukogu tööloikudest. Sellele tuginedes on tehtud alapeatükkide jaotus, kasutades peakirjades ajastule iseloomulikke hüüdlauseid.

Viiendas peatükis käsitletakse aastaid 1973–1991. 1971. aastal alanud rahvaraamatukogude tsentraliseerimine Eestis jõudis 1973. aastal praeguse Viru-Nigula valla piiridesse. 1973. aastal tsentraliseeriti Rakvere rajooni raamatukogud ning 1974. aastal Kohtla-Järve rajooni raamatukogud. Raamatukogude tsentraliseerimine oli üks olulisemaid muutusi rahvaraamatukogude arengus (Veskimägi, 2000: 445), seetõttu põhineb alapeatükkide jaotus Tsentraliseeritud rahvaraamatukoguvõrgu põhimääruse esimesele punktile (1974). Uurimistöö lõppeb aastaga 1991, mil Eesti taasiseseisvus. Käesoleva lõputöö maht ei võimaldanud uurida praeguse Viru-Nigula valla raamatukogude arengut aastani 2017, mil toimus Kunda linna, Aseri valla ning Viru-Nigula valla ühinemine.

Tänan Ilmar Vaarot lõputöö oskusliku ning toetava juhendamise eest. Väga tänulik olen ka kodulooalustele Tiiu Rajule ning Selma Vasarale nende kire eest kohaliku koduloo uurimisel ning talletamisel.

1. ÜLEVAADE ALLIKATEST JA UURIMISE LÄHTEKOHAD

1.1.Mõisted ja taustainfo

1.1.1. Mõisted

Eesti raamatukogusõnastiku järgi on raamatukogu asutus, mille ülesandeks on teavikute kogumine, töötlemine, säilitamine ja lugejatele kättesaadavaks tegemine. Raamatukogud võimaldavad kasutada teenuseid ja vahendeid, mis on nõutavad hariduslike, teaduslike, info-, kultuuriliste või meelelahutuslike vajaduste rahuldamiseks. Rahvaraamatukogu on sama sõnastiku järgi tasuta üldkasutatav universaalse koguga raamatukogu. (Eesti rahvusraamatukogu, 2018)

Kirjutades rahvaraamatukogudest, peetakse käesolevas uurimistöös silmas avalikke üldkasutatavaid raamatukogusid. Varasemalt on rahvaraamatukogusid nimetatud avalikeks rahvaraamatukogudeks ja erarahvaraamatukogudeks (Veskimägi, 2000: 347).

Lisaks avalikele rahvaraamatukogudele käsitletakse selles lõputöös ka töölisühingute raamatukogusid. Töölisühingu raamatukogud olid reeglina asutusesisesed ja algatatud tööliste poolt. Nende kasutajad olid eelkõige organisatsiooni töötajad ning need raamatukogud polnud tavapäraselt avalikku tüüpi. Selles lõputöös kajastatud töölisühingute raamatukogudest tekkisid hilisemal perioodil rahvaraamatukogud.

20. sajandi alguses oli seltside osatähtsus ühiskondlikus elus suur. Seltsid arendasid külades kultuurielu ja avasid raamatukogusid ning lugemislaudu. Töös käsitletud seltsiraamatukogud on samuti rahvaraamatukogu traditsiooni jätkajad ja tegutsemise ajal täitsid rahvaraamatukogu funktsioone. Viru-Nigula vallas on tegutsenud ja tegutsevad ka kooliraamatukogud, mida käesolevas töös ei käsitleta.

1.1.2. Viru-Nigula valla sotsiaalne taust ja haldusjaotus 1901–1991

Käesolevas töös käsitletakse raamatukogusid, mis asusid uue ühendvalla tööstuslikes piirkondades Kundas ja Aseris ning põllumajandusliku taustaga piirkondades Viru-Nigulas, Rannus, Seljal, Mahus ning Mallas.

Alates 2017. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimistulemuste väljakuulutamise päevast ühinesid vastavalt ühinemislepingule Aseri vald, Kunda linn ja Viru-Nigula vald. Uue omavalitsusüksuse nimeks on Viru-Nigula vald (Läbirääkimiste dokumendid, 2017). Viru-Nigula vald asub Lääne-Virumaa ja Ida-Virumaa territooriumil, Eesti põhjarannikul, Soome lahe ääres. Viru-Nigula valla naabervaldadeks on Lügane vald, Rakvere vald ja Haljala vald. Ühine ajalugu on uuel vallal olnud vähemalt viimase tuhande aasta jooksul, mil kogu piirkond alates Toolse külast läänes kuni Kõrkkülani idas moodustas Mahu kihelkonna (Trumm, 2017).

20. sajandi alguses moodustas Põhja-Eesti piirkond Eestimaa kubermangu. Praegune Viru-Nigula vald kuulus Virumaa maakonda. Praeguse valla territooriumil asusid toona Kalvi vald, Kunda-Malla vald, Mahu vald ja Pada vald. 1917. aastal andis Venemaa Ajutine Valitsus välja Eestimaa kubermangu administratiivse valitsemise ja kohaliku omavalitsuse ajutise korra seaduse. Seadus pani aluse ühtse omavalitsuse tekkele Eestis ja moodustati Liivimaa liitmisega enamust eestlaste etnilist asustusala hõlmav Eestimaa kubermang. Praeguse Viru-Nigula valla territooriumil vallaomavalitsuste piire ei muudetud. Valla suurim asula Kunda sai 1920. aastal aleviõigused ja 1938. aastal linnaõigused. (Uuet, 2002: 16-76)

Viru-Nigula valla piirides on tegutsenud üle 10 mõisa (Praust, 2015). Pärast 19. sajandil toimunud raharendile üleminekut ja talude päriseksostmist toimus murrang eesti rahva sotsiaalses kihistumises. Tekkisid pärisperemehed, kes olid jõukad ja mõisast sõltumatud. Need, kel ei olnud võimalik talu osta, jäid talusulasteks või hakkasid moonakateks ja asusid elama moonamajadesse, mida ehitati mõisate ümbrusesse. Moonakad oli sotsiaalselt halvemas olukorras, neil ei olnud püsivat tööd ja seega siirdusid paljud neist ning ka talumeeste nooremad lapsed mittepõllumajanduslikele tootmisaladele. (Eesti rahva ajalugu, 1997) Viru-Nigulast ning teistest põllumajandusega tegelevatest ümbruskaudsetest küladest suunduti tööd otsima Aserisse ja Kundasse, mis hakkasid muutuma töölisasulateks. Mõlemasse asulasse rajasid mõisnikud 19. sajandil tsemendivabrikud, mis hakkasid ümberkaudsele elanikkonnale ja sisserännanutele tööd andma (Punane Kunda, 1968: 5 ja Penek, i. a). Vabrikute olemasolu mõjutas piirkondade arengut ja rahvaarvu muutust. Talupidamist oli tööstuslikes piirkondades vähe, elanikkond koosnes

enamalt jaolt vabrikutöolistest. Tööliste elujärg oli kehv, tööpäevad olid pikad ja tööandjad polnud huvitatud oma tööliste elujärje parandamisest. Olukord töölisasulates paranes alles pärast ametiühingute ning töölisorganisatsioonide tekkimist. Töötajate õiguste eest seisvad ühingud pöörasid tähelepanu muuhulgas ka vaba aja veetmise võimaluste puudumisele ning raamatukogu olulisusele. (Mäsak, 2008: 526)

Seetõttu olidki 20. sajandi esimesel poolel just maapiirkonnad kultuurielu keskused, kus aktiivsed talumehed ja õpetajad asutasid aina uusi seltse (Talve, 2004: 526). Nii oli see ka praeguse Viru-Nigula valla territooriumil. Töölisasulates Kundas ning Aseris oli üldmajanduslik ja kultuuriline olukord erinev ning seltsitegevuse ja ka raamatukogundusliku tegevuse algus mõnevõrra hilisem kui maapiirkondades. Töölisasulatesse tekkis aktiivne seltsielu ning huvi vabahariduse vastu alles pärast 1920. aastat, mil seltsiliikumine igal pool Eestis hoo sisse sai (Jansen, 2008: 507).

1939. aastal alanud Teine maailmasõda katkestas ning muutis Eesti arenguteed. Eesti okupeerimise järel 1940. aastal asuti omavalitsuste faktilisele likvideerimisele. Lõpetati kohalike volikogude tegevus. 21. juulil 1940 kuulutas uus Riigivolikogu Eesti Vabariigi Eesti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks. 1945. aastal lahutati Eesti territooriumist Narva, Piiri, Raja vallad ja Jaanilinn. Kui varasemalt kuulus kogu käesolevas töös uuritud piirkond Viru maakonda, siis 1946. aastal läksid Aseri ning Rannu Jõhvi maakonna koosseisu. Kunda ja Viru-Nigula jäid Viru maakonda. (Uuet, 2002: 77-83)

Peale riigipööret hakati okupeeritud Eestit vormima nõukoguliku mudeli järgi. Nõukogude okupatsiooni algusele järgnenud muudatused ja ümberkorraldused tabasid kõiki kultuurivaldkondi (Eesti ajalugu, 2005: 179). 1940. aastal keelustati seltsitegevus ja raamatukogud asusid kandma rahvaraamatukogude nime (Veskimägi, 2000: 397). Kõik kohalike omavalitsuste raamatukogud läksid uude võrku automaatselt, seltsidele kuulunud raamatukogud natsionaliseeriti ja seejärel liideti teistega. (Veskimägi, 2000: 439)

Maareformi käigus anti suuremate talude arvel maad väiketaludele ja maatameestele. Maareform halvendas maal nii sotsiaalseid kui majanduslikke olusid. Maa võõrandamisega muudeti elujõuetuteks seni heas korras olnud talud. Tekitati klassivaenu ning see aitas kaasa kollektiviseerimisele. Nõukogude võimu survestamise tulemusena oli 1950. aastaks 80% Eesti taludest kollektiviseeritud. (Eesti ajalugu, 2005: 282) Kolhooside tekkimine ning ühisomandiga kaasnev vaesus, peremehetunde puudumine ja hoolimatus mõjutas Viru-Nigula vallas enim maapiirkondi – Viru-Nigulat ja Rannut.

Tööstuspiirkondadena olid Aseri ja Kunda Nõukogude ajal võrreldes põllumajanduslike piirkondadega eelisseisus. NSV Liit arendas ja moderniseeris tööstust ning Eestisse toodi suurel hulgal võõrtöölisi (Eesti ajalugu, 2005: 284). Massilise võõrtööliste sissevoolu tulemusena muutus Kunda ning Aseri elanikkonna rahvuslik-demograafiline koosseis ja palju oli vene keelt emakeelena kõnelevaid elanikke. Kunda linn kasvas kiiresti, tehase ehitajate ja tööliste majutamiseks ehitati uus linnaosa. Linnaosa ehitamiseks rajati Kundasse vangilaager koodnimega „Ehitajate linnaosa“ (Kunda tsement 140, 2010: 108).

1940. aastal Aseri tellisetehas riigistati, juhtkond vallandati ja tehast asus juhtima töölisnõukogu. Et Aseri tehas oli alles uus, moodsa sisseseade ja õppinud töölistega, ei tulnud tootmises suuri tagasilööke. Kuigi sõja jooksul ei tekkinud Aseri tehases olulist materiaalet kahju, oli inimkaotusi palju ning tehast ei õnnestunud uuesti käivitada. Lisaks puudus toodangul esialgu turg, polnud transpordivahendeid, puudus ka kütus. Aseri tühjalt seisvasse tehasesse asutati autoparandustöökojad, sõjamaterjali ja laskemoona laod ning muid sõjalise tähtsusega punkte. Nii sai Aserist sõjaväele tähtis strateegiline punkt sõja aastateks, kus raudteel toimus elav kaubavedu ja sadamas liikus varustuslaevu, miinipaate, raskeid praame ning toimusid ümberlaadimistööd. (Penek, i. a) Nõukogude võimu tulekuga algas Aseris sarnaselt Kundale ülesehitus ning juba 1947. aastal valmistehases tootmismahu suurendamiseks teine ringahi (Wienerbergeri kodulehekülg, i. a).

1950. aastal toimus Eesti haldusjaotuses suurem muudatus. Radikaalse reformi käigus likvideeriti maakonnad ja vallad, Eesti jagati maarajoonidesse. Kunda kuulus Rakvere rajooni, Viru-Nigula, Aseri ning Rannu Kiviõli rajooni. Kiviõli rajoon likvideeriti 1959. aastal ning Viru-Nigula liideti Rakvere rajooniga, Aseri ning Rannu uueks rajoonikeskuseks sai Kohtla-Järve. (Uuet, 2002: 172-179)

1980-ndate teisel poolel algas Eestis massiline vabadusliikumine, mis tipnes omariikluse taastamisega 1991. aastal (Eesti ajalugu, 2005: 231). Aastatel 1989–1992 oli haldusjaotuse muudatuste üldsuunaks ajalooliste maakonna- ja vallanimede taastamine. Nende muudatuste järgselt olid Kunda ja Viru-Nigula Lääne-Viru maakonnas ning Aseri ja Rannu kuulusid Ida-Viru maakonda. (Uuet, 2002: 238)

Piirkonna sotsiaalne areng sõltus sellest, kas tegemist oli põllumajandusliku asulaga või tööstuspiirkonnaga. Vaadeldaval perioodil toimunud haldusreformide käigus on praegune Viru-Nigula vald koosnenud erinevatest haldusüksustest. Vastavalt riiklikele reformidele on

haldusjaotus mõnevõrra muutunud, kuid mitte oluliselt. Valla keskel asuv Viru-Nigula kuulus erinevatel aegadel samasse haldusüksusesse nii Kundaga kui ka ida pool paiknevate asulatega.

1.2.Viru-Nigula valla raamatukogude ajaloo uurimise allikad

Viru-Nigula valla raamatukogude ajaloo uurimiseks on kasutatud erinevaid allikaid. Uurimistöös kasutatud allikad jagunevad järgmiselt:

- Arhiivdokumendid Eesti Rahvusarhiivist, Kunda linna arhiivist ja Viru-Nigula raamatukogu arhiivist;
- aastatel 1913–1940 ajakirjanduses ilmunud Viru-Nigula vallas asunud raamatukogude tegevust kajastavad artiklid;
- erinevad trükitud allikad (raamatud, kogumikud);
- käsikirjalised materjalid (raamatukogude kroonikad ja Selma Vasara meenutused)

Eesti Rahvusarhiivis asuvad dokumendid, mis kajastavad Kunda raamatukogu tegevust:

- Kirjad ja telegrammid Kunda Tsemendivabrikult (EAA.4924.1.2252);
- Ärakirjad RAKA dokumentaalsetest materjalidest a/ü- te tegevuse kohta Eestis 1907–1917. (F.44). Koostaja ENSV ORKA arhivaar N. Nael (EAA.R-271.1.1229);
- Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi dokumendid (ERA.14.3.594).

Samuti on rahvusarhiivis säilitamisel Aseri ja Rannu raamatukogu aruanded aastatest 1965–1978. Viru-Nigula raamatukogu arhiivis säilinud dokumendid on enamalt jaolt hilisemast ajast, alates 1946. aastast. Kunda linna arhiivis säilitatakse Kunda raamatukogu aastaaruandeid alates 1958. aastast.

Digari andmebaasi (Digitaalarhiiv DIGAR kodulehekülg, i. a) abil on leitavad mitmed artiklid, milles räägitakse raamatukogunduslikust tegevusest uuritavas piirkonnas. Põhiliselt on artiklid Kunda raamatukogu kohta, vähem teiste sellel territooriumil tegutsenud raamatukogude kohta. Lisaks kohalikus lehes, Virumaa Teatajas, ilmunud artiklitele on kajastatud Viru-Nigula valla raamatukogude toonast tegevust ka Postimehes, Päevalehes, Maa Hääles, Tallinna Teatajas ja ka teistes ajalehtedes. Erinevates väljaannetes on kirjutatud raamatukogus toimuvatest sündmustest ja raamatukoguseltside mitmekülgsest tegevusest kohaliku elu kontekstis. Sõjajärgsetel aastatel

ilmus uuritud valla raamatukogudest artikleid väga vähesel määral ning neid käesolevas lõputöös kasutatud ei ole.

Raamatukogunduslikku arengut mujal Eestis aitab avada K.-O. Veskimägi „Kahte kappi on ühhetassa majas tarwis: leiwakappi ja ramatokappi“ (Veskimägi, 2000) ja R. Alase raamat „Rahvaraamatukogud Eestis“ (Alas, 1933). „Raamatukoguhoidja käsiraamat“ (1964) oli nõukogude aegse raamatukoguhoidja juhendmaterjal, mille eesmärgiks oli abistada raamatukoguhoidjat igapäevatöös ja kvalifikatsiooni tõstmisel. Tsentraliseerimisjärgselt toimunud arenguid Eesti rahvaraamatukogudes analüüsi 1982. aastal avaldatud uuringus „Eesti NSV rahvaraamatukogude tsentraliseerimise tulemustest“ (1982). Antud uurimistöö võimaldas võrrelda Eesti rahvaraamatukogude üldist arengut Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arenguga.

Võrdlevaks materjaliks kasutasin ma lisaks nendele allikatele ka Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegevust kajastavat lõputööd (Kuik, 2016), lõputööd Tammistu Rahvaraamatukogu Seltsi tegevusest (Rätsep, 2017) ja T. Runovski lõputööd „Massitöö Viru Kabala raamatukogus“ (Runovski, 2012).

Liivi Uueti poolt koostatud teatmik „Eesti haldusjaotus 20. sajandil“ (Uuet, 2002) võimaldas vaadelda haldusjaotuse protsesse Viru-Nigula vallas töös käsitletaval perioodil. Kunda linna ajalugu ja ka raamatukogu saamisloogu on käsitletud Kunda tsemendivabriku ajaloost rääkivas raamatus „Punane Kunda 1870“ (1968) ja „Kunda tsement 140“ (2010). „Punane Kunda“ on välja antud Eesti NSV ajal ja sisaldab üsna palju kommunistlikku propagandat, seega tuleb selles allikas sisalduvasse informatsiooni suhtuda kriitiliselt.

Viru-Nigula raamatukogul on Hiie Kivilo poolt koostatud kroonika (2005). Kroonikas on aastate lõikes kokkuvõtvalt kirjutatud raamatukogus toimunud tähtsamatest sündmustest. Kroonika on kättesaadav Viru-Nigula raamatukogus.

Kunda Linnaraamatukogul on üsna põhjalik kroonika ning saamisloogu, mille koostasid kohalik kodulooürija ja Kunda Linnaraamatukogu nõukogu auliige Tiiu Raju ning raamatukogu juhataja Leili Eiskop (Raju ja Eiskop, 2012). Kroonika ja saamisloogu kokkupanemisel tugineti rahvusarhiivis ja Kunda linna arhiivis leiduvatele dokumentidele, endiste raamatukoguhoidjate mälestustele ja vanadele fotodele. Kroonika ning saamisloogu on kättesaadavad Kunda Linnaraamatukogus ning täies mahus ka raamatukogu koduleheküljel (Kunda Linnaraamatukogu kodulehekülg, i. a.).

Aseri raamatukogul kahjuks kroonika puudub ja andmed raamatukogu asutamise ning tegevuse kohta puudulikud. Rahvusarhiivis on Aseri raamatukogu aruanded, tööplaanid jms säilinud aastatest 1965–1978. Nii mitmestki arhiivis uuritud dokumendist selgub, et sealne raamatukogu koostas kroonikat, kuid kahjuks mul seda leida ei õnnestunud. Küsisin võimalike säilinud dokumentide kohta ka Aseri raamatukogust, praegusest tellisevabrikust ning Aseri Vallavalitsusest, kuid tulutult.

Sarnaselt Aseriga puuduvad ka pikalt tegutsenud Rannu raamatukogu algusaastate kohta andmed. Rahvusarhiivis on kättesaadavad dokumendid aastatest 1965–1978. Rannu raamatukogu ajalugu on oma koduloolistes uurimustes mõnevõrra kajastanud Veedi Penek (i. a ja 2010) ja ka Selma Vasar (2010). Samuti oli Selma Vasar minuga nõus vestlema, et jagada oma mälestusi seoses Rannu raamatukoguga (Vasar, 2017 ja Vasar, 2018).

Kui Kunda ja Viru-Nigula raamatukogude algusaastate kohta on säilinud ning kogutud informatsiooni, siis kahjuks ei saa sama öelda teiste vallas tegutsenud raamatukogude kohta. Aseril puudub täielikult ülevaade raamatukogu tegevusest enne 1965. aastat. Ka hilisema tegevuse kohta ei ole Aseri raamatukogul säilinud dokumentatsiooni ega pole koostatud kroonikat. Raamatukogu juhatajalt saadud olemasolev informatsioon piirdub vaid mõne aastaarvulise faktiga. Rannu raamatukogu varasemate tegutsemisaastate kohta on olemas vaid Selma Vasara meenutused ning Veedi Peneki koduloolised uurimused. Säilinud on aastaaruanded 1965–1978. Ka uuritaval perioodil ilmunud ajaleheartiklid kajastavad raamatukogunduslikku tegevust pigem Kundas ja Viru-Nigulas, teiste raamatukogude kohta info puudub või on vähene. Selline olukord tegi raamatukogude algusaastate ja arengu uurimise keeruliseks ning toimunud protsesside avamiseks ning võrdlemiseks sai käesolevas töös vaadeldud raamatukogude üldist arengut Eestis samal ajaperioodil.

1.3. Varasem teadmine Viru-Nigula valla raamatukogude arengust

Erinevates haldusüksustes on ajalugu, sh raamatukogundusliku tegevuse ajalugu, talletatud erinevalt. Käesolevas lõputöös käsitletud ajaperioodi jooksul on tegutsenud Viru-Nigula valla territooriumil neli jätkusuutlikku ja pikema ajalooga raamatukogu: Viru-Nigulas, Kundas, Aseris ning Rannus. Kui Kunda ja Viru-Nigula raamatukogud on koostanud kroonikaid ja nende tegevuse kohta on säilinud ka ajaloolisi dokumente, siis Aseri ja Rannu raamatukogundusliku tegevuse kohta allikad peaaegu puuduvad.

Kunda Linnaraamatukogu kroonika ja saamislugu on koostatud arhiivdokumentide, mälestuste ning fotode põhjal Tiiu Raju ning Leili Eiskopi poolt. Kroonika ning saamislugu sisaldavad palju aastaarvulisi fakte ning keskenduvad Kunda raamatukogu arengus toimunud olulisemate sündmuste ära märkimisele. Üksikasjalikumat kroonikat hakati koostama alles 2004. aastast.

Viru-Nigula raamatukogu kroonika on kokkuvõtlik lühikirjeldus Viru-Nigula raamatukogus toimunud tähtsamatest arengutest ning sündmusest. Viru-Nigula raamatukogu ajalugu on kajastanud oma artiklis „100 aastat Viru-Nigula raamatukogu asutamisest“ Heili Tarjan (2008). Tarjani kirjutatud artikkel sisaldab olulisemaid fakte Viru-Nigula raamatukogu ajaloost.

Varasemalt on raamatukogusid Lääne-Virumaal uurinud 2015. aastal Imbi Lumiste oma lõputöös „Praeguste Lääne-Virumaa rahvaraamatukogude asupaigad aastatel 1940–1964“ (Lumiste, 2015). Lumiste lõputöös leiavad põgusalt käsitlet Kunda, Selja ja Viru-Nigula raamatukogud aastatel 1940–1964 (Lumiste, 2015: 14; 33 ja 26). Aseri ning Rannu raamatukogu kuulusid Ida-Viru maakonda ja seega neid raamatukogusid selles lõputöös ei käsitletud. Lumiste lõputöö põhilisteks allikateks on raamatukogude kroonikad. Tema uurimistöö põhieesmärk on saada ülevaade töö kirjutamise ajal tegutsenud raamatukogude asupaikadest. Raamatukogunduslikku tegevust enne 1940. aastat Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis Lumiste ei uurinud.

Massitööd Lääne-Virumaal asuvas Kabala raamatukogus uuris oma lõputöös Tea Runovski (2012). Runovski uuris oma lõputöös sealse raamatukoguhoidja Helje Ansla läbiviidud kultuuriüritusi nõukogude perioodil. Läbiviidud uurimistöö põhiallikateks olid H. Ansla koostatud Viru-Kabala kroonikad, elulugu ning raamatukogus talletatud dokumendid.

Raamatukogunduslikku tegevust mujal Eestis on uurinud näiteks Kaili Rätsep oma lõputöös „Tammistu Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogunduslik tegevus“ (Rätsep, 2017) ja Piret Kuik 2016. aasta lõputöös „Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ raamatukogunduslik tegevus“ (Kuik, 2016). Rätsep ja Kuik uurisid oma lõputöödes ühe organisatsiooni ajaloolist kulgemist Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis.

Seni pole 2017. aastal toimunud haldusreformi käigus ühinenud valdade raamatukogude arengut Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis uuritud. Ka tervikpilti Viru-Nigula valla raamatukogude tekkimisest ja arengust Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis pole ühtse tervikuna vaadeldud.

1.4. Ühendvalla raamatukogude arengu uurimise metoodika

Käesoleva lõputöö eesmärgiks on anda ülevaade Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude tekkimisest ja arengust aastatel 1901–1991.

Lähtudes eesmärgist on püstitatud alljärgnevad uurimisküsimused:

- Millal on tekkinud praeguse Viru-Nigula valla rahvaraamatukogud?
- Milline on olnud Viru-Nigula rahvaraamatukogude ajalooline areng?
- Millised on olnud suurimad mõjutajad rahvaraamatukogude tekkimisele ning tegevusele Viru-Nigula vallas?
- Millised on erinevused ja ühised jooned uue Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arengus Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis?
- Kuidas on raamatukogud olnud integreeritud kogukonniti ning oma valdkonnas?

Valdavateks uurimisallikateks on arhiivdokumendid, artiklid ning käsikirjalised materjalid. Püstitatud uurimisülesannete lahendamiseks on kasutatud kvalitatiivse uurimuse ajaloolis-võrdlevat meetodit, juhtumiülest analüüsi ja allikakriitikat.

Kvalitatiivsed uuringud kujutavad endast erilaadsete uurimisviiside kogumit, mis on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele. Selline meetod võimaldab teemat süvitsi ja detailselt uurida. (Laherand 2008)

Ajaloolis-võrdlev meetod võimaldab võrrelda ja analüüsida ajaloolisi andmeid ja allikaid (Raudsepp, 2006). Selle meetodi abil on võimalik leida erinevusi ning ühiseid jooni Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arengus omavahel ning teiste raamatukogudega Eestis samal perioodil. Ajaloolis-võrdleva meetodi abil saab mitte ainult tüpiseerida, vaid ka individualiseerida (Karjahärm, 2004: 125). See võimaldab olemasolevaid andmeid analüüsides anda ülevaade rahvaraamatukogude ajaloolisest arengust uue Viru-Nigula valla territooriumil. Samuti võimaldab ajaloolise uuringu meetod võrrelda lõputöö jaoks kogutud andmeid, et leida erinevusi ja ühiseid jooni uue Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arengus.

Kvalitatiivse sisuanalüüsi tegemisel on kasutatud juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi, mis võimaldab vaadelda mitut analüüsitavat juhtumit korraga ning loob eeldused suuremaks üldistatavuseks (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Uue ühendvalla erinevates üksustes on

raamatukogude ajalugu talletatud erinevalt. Aseri raamatukogu kohta on varasematest aastatest säilinud vaid mõned aastaarvulised faktid. Seetõttu võimaldab valitud meetod teha üldistusi teistes Eesti raamatukogudes toimunud arengu põhjal ning seeläbi saada ettekujutus uuritavates raamatukogudes toimunu kohta. Juhtumiülese analüüsi abil on võimalik välja selgitada uue ühendvalla rahvaraamatukogude arengu erinevusi ning ühiseid jooni Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis, võttes aluseks Veskimäe koostatud raamatukogude ajalugu käsitleva raamatu (Veskimägi, 2000) ja varasemalt tehtud uuringud rahvaraamatukogude kohta. Sellise uurimismeetodi abil analüüsides erinevat liiki allikaid on võimalik selgitada välja uuritava valla rahvaraamatukogusid enim mõjutanud tegurid.

Ajaloolistel andmetel põhineva töö puhul on olulisel kohal allikakriitika, mille eesmärgiks on hinnata andmete usaldusväärsust ning kasutatavust (Põldoja ja Laanpere, 2011). Allika sisulise usaldusväärsuse kontrollimine toimub läbi võrdlemise muude allikate kaudu. (Karjahärm, 2004: 134). Kuigi kõiki antud uurimistöö käigus kogutud andmeid on vajalik allikakriitiliselt hinnata, tuleb eriti tähelepanelik olla nõukogudeaegsete dokumentide ja Kunda tsemenditehase ajalugu tutvustava raamatu suhtes (Punane Kunda, 1968). Raamat on oluline allikas kuna selles kajastatakse Kunda raamatukogu algusaegsid. „Punane Kunda“ põhineb küll paljuski arhiivallikatel, kuid tulenevalt väljaandmisaastast peab olema selles sisalduva informatsiooni suhtes äärmiselt kriitiline, kuna lisaks ajaloolistele faktidele sisaldab antud teos palju kommunistlikku propagandat ning selles sisalduv informatsioon võib olla kallutatud. Nõukogude ajal välja antud allikate usaldusväärsuse kontrollimiseks on kasutatud kaasaegseid ajaloolisi uurimusi nagu näiteks „Eesti rahvakultuur“ (1998 ja 2008), „Eesti ajalugu“ köited IV–VI (2003; 2005 ja 2010) ja „Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leiwakappi ja ramatokappi“ (Veskimägi, 2000). Allika puhul on olulised allikavälised asjaolud: kes koostas, mis asjaoludel, kellele edastamiseks – tuleb hinnata allika tõenäolise usaldusväärsuse astet (Karjahärm, 2004: 135).

Allikatele tuginedes on käesoleva seminaritöö teine peatükk ülesehitatud raamatukogude asukohast lähtudes. Selline ülesehitus võimaldab anda ülevaate rahvaraamatukogude asutamisest ning toob välja erinevuse maapiirkonna ning tööstuspiirkonna raamatukogundusliku arengu eripärad. Kolmanda peatüki ülesehitus erineb teise peatüki omast, keskendudes raamatukogunduslikele tööprotsessidele. Selline lähenemine võimaldas võrrelda raamatukogude arengu ühtlustumist. Lõputöö neljanda peatüki ülesehitus põhineb Rahvaraamatukoguhoidjate käsiraamatul (1964). Selles peatükis joonistub välja raamatukogunduse ja raamatukoguhoidjate roll okupeeritud Eestis. Viies peatükk keskendub tsentraliseerimisjärgsetele aastatele ning selle peatüki alateemade jaotus lähtub Tsentraliseeritud rahvaraamatukoguvõrgu põhimäärusest (1974).

Selline lähenemine võimaldab vaadelda raamatukogudes toimunud muutusi võttes aluseks tsentraliseerimise eesmärgid.

Valitud meetodite abil on võimalik saada ülevaade Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude tekkimisest ja arengust aastatel 1901–1991.

2. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1901–1917

20. sajandi alguses kuulus Eesti ala Venemaa Keisririigi koosseisu. Põhja-Eestis oli aastatel 1907–1915 kuberneriks Izmail Korostovets (Karjahärm, 2012: 239). Kuberneril oli õigus peatada kohalike omavalitsuste määruseid, kui leidis need olevat ebaseaduslikud või mittesihipärased (Uuet, 2002: 9). Kuberner Korostovets oli äärmiselt eestivastane ja võitles erinevate algatuste vastu (Veskimägi, 200: 260). Tema tegevuse tõttu jäi Põhja-Eestis raamatukogude loomine hilisemaks võrreldes Liivimaa kubermanguga. Põhja-Eestis olid seega raamatukogud üsna nõrgalt arenenud, kuid pärast 1905. aasta revolutsiooni tõusis ka selles regioonis raamatukogude asutamise arv drastiliselt. Aastatel 1906–1915 asutati Eestis 247 maaraamatukogu. Vaatamata sellele, et Virumaal asutati samal ajavahemikul vaid 28 raamatukogu, oli suhteliselt elanike arvuga raamatukogude arv peaaegu võrdne ülejäänud Eestiga (Veskimägi, 2000: 258). Seega hakkas kujunema tasakaal raamatukogude arvukuses Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti vahel.

Viru-Nigula asus 20. sajandi alguses Kalvi valla territooriumil, kuhu kuulusid ka Aseri ning Kunda-Malla vald. Selja küla kuulus sel ajal Vihula valda. Praeguse valla piiridesse jäi ka Pada vald, mis piirnes samuti Viru-Nigulaga (Uuet, 2012: 16-17).

Mõisate nõrgenemine ja talude päriseksostmine mõjutas inimeste liikumist. Mõisa regulatsiooni alt vabanenud talud hakkasid tööjõukulude pealt kokku hoidma ning seetõttu tekkis väljaränne. Inimesed liikusid maalt linnadesse ja töölisasulatesse. Väljarändajad olid enamalt jaolt moonakad, kel puudusid võimalused, oskused või huvi talu osta või rentida. (Eesti rahva ajalugu, 1997: 1562) Kunda vabriku alalised töölised olid valdavalt pärit Virumaalt, enamasti lähiümbruse küladest (Kunda tsement 140, 2010: 38). Vabrikute ümbrusesse tekkinud töölisasulates ei toimunud 20. sajandi algusaastatel seltsitegevust (Mäsak, 2008: 526). Selline tendents võis olla seotud sellega, et vabrikutöölise elu- ja töötingimused olid väga halvad ning sellest seonduvalt puudus töölistel aeg ja võib olla ka huvi istetegevuseks. Enamus töötajaid olid poissmehed, palju oli kaugemalt värvatud hooajatöölisi (Kunda tsement 140, 2010: 38). Samuti puudus taluperedele omane ühtne kogukonnatunnetus. Tööliste elu iseloomustas suhteliselt pingeline töörežiim, mis suveperioodil tähendas 17-tunnist tööpäeva ega jätnud palju aega kultuuriliseks tegevuseks (Kunda tsement 140,

2010: 73). Vabrikute juhtkond ei olnud huvitatud tööliste paremate elutingimuste pakkumisest enne kui tekkisid ametiühingulaadsed organisatsioonid (Mäsak, 2008: 528).

Uue Viru-Nigula valla piirkonnas oli sarnaselt kogu Põhja-Eestile raamatukogundusliku tegevuse algus üsna hiline. Esimesed raamatukogud tekkisid küladesse, kus talurahvas tegeles aktiivselt seltsieluga. Sel ajal domineeriski kultuurielu viljelemine üle-eestiliselt just maal. Viru-Nigulas avas raamatukogu haridusselts, Selja külas tegutses laulu- ja mänguseltsi lugemisring. Mõnevõrra hiljem tekkisid raamatukogud töölisasulatesse Kundasse ja Aserisse. Nendes asulates ei toimunud 20. sajandi algusaastatel seltsitegevust. Küll aga tegutsesid teadaolevalt Viru-Nigulas ja ka Kundas karskuskuratooriumi lugemislauad. Karskuskuratooriumid asutati ühel ajal viinamonopoli kehtestamisega. Karskuskuratooriumi lugemislauade avamise taga olid võimu poolt kehtestatud ja kontrollitud regulatsioonid. Kuratooriumide tegevus lakkas mõne aasta jooksul. (Veskimägi, 2000: 203) Samas olid rahva algatusel seltsitegevuse käigus loodud kogud järjepidevad ning tegutsesid vaatamata võimu seatud piirangutele.

2.1. Viru-Nigula raamatukogu

Eesti ühiskonnas oli haritlaste ja haritumate talupoegade osakaal aktiivsel seltside organiseerimisel ja juhtimisel väga suur (Talve, 2004: 526). 19. sajandi viimased aastakümned tõid kaasa seltside arvu suurenemise ja nende osatähtsuse kasvu ühiskondlikus elus (Veskimägi, 2000: 198). Viru-Nigula vallas tegutsesid 20. sajandi alguses erinevad seltsid: põllumeeste selts, vabatahtlik tuletõrjeselts, kurtummade selts, vaeste abistamise selts ja haridusselts. Mõnedes külades tegutsesid orkester ja lauluseltsid. (Viru-Nigula Haridusseltsi ..., 2005) Sellest järeldub, et Viru-Nigula oli sellal omamoodi aktiivse tegevuse keskus. Tuletõrjeseltse asutati üle Eesti sadades, kuid nendel seltsidel puudus tavaliselt kultuurihariduslik programm. Ka põllumeeste seltsid olid maapiirkondades väga levinud, kuid raamatukogundusliku traditsiooni algatajaid nendest seltsidest ei saanud, kuna nende põhikiri ei sisaldanud tavapäraselt kultuurilisi eesmärke. Samuti puudus neil huvi isetegevuse toetamise vastu. (Veskimägi, 2000: 198) 1913. aastal palus Viru-Nigula Põllumeeste selts luba asutada raamatukogu (Seltsielu, 1913). Andmed selle seltsi raamatukogu kohta puuduvad, seega ilmselt loa saamine ebaõnnestus. Kuigi Viru-Nigulas tegutses mitmeid erinevaid seltsi, mis võisid tegeleda suuremal või vähemal määral kultuuritööga, puuduvad nende seltside tegevuse ja asukoha kohta täpsemad andmed.

1901. aastal avati Viru-Nigulas karskuskuratooriumi raamatukogu. Karskuskuratooriumid asutati alkoholi ülemäärase tarvitamise vastu võitlemiseks ühel ajal viinamonopoli kehtestamisega (Veskimägi, 2000: 203). Vene keisririigi valitsus soosis kuratooriumide tegevust ja raamatukogude asutamist nende juures. Karskuskuratooriumite tegevusaktiivsus paistis silma just Põhja-Eestis. Raamatukogusse valis kirjandust ja kontrollis kuratooriumi tegevust karskuskuratooriumi liige, tavaliselt kohalik preester. Kuna riigi poolt antavad rahalised võimalused olid piiratud, jäid karskuskuratooriumite kogud väikeseks. 1905. aastaks oli huvi karskuskuratooriumite raamatukogude vastu väga vähene. Eestimaa kubermangu karskuskuratooriumi raamatukogudes oli näiteks 1903. aastal vaid kolmkümmend lugejat, Liivimaa samalaadsetes kokku sada lugejat. Karskuskuratooriumite tegevus hääbus kasinate majanduslike võimaluste ja rahva huvipuuduse tõttu. (Veskimägi, 2000: 203-205)

Andmed Viru-Nigula karskuskuratooriumi tegevuse kohta puuduvad. Ilmselt sarnaselt teistele Eestis tegutsenud kuratooriumitele oli sellegi tegevus piiratud väheste materiaalsete võimaluste tõttu ning hääbus mõne aasta jooksul.

Ajavahemikus 1906–1918 loodi Eestis 170 haridusseltsi. Jaan Tõnissoni ja tema mõttekaaslaste poolt 1906. aastal algatatud haridusseltside liikumise eesmärgiks oli kaitsta eesti kultuuri, haridust ja keelt. Lisaks kultuuritöö mitmesuguste vormide viljelemisele pandi suurt rõhku raamatukogunduse edendamisele. (Kinkar, 1996: 201-202) Viru-Nigula Rahvakooli Selts asutati 1907. aastal. Seltsi peamiseks eesmärgiks oli luua Viru-Nigulasse kolmeklassiline kool (Viru-Nigula Haridusseltsi ..., 2005). Soovitud eesmärk täielikult ei teostunud. Kuigi haridusseltside eesmärgiks oli levitada pigem emakeelset haridust (Veskimägi, 2000: 232), avas Viru-Nigula Rahvakooli selts 1913. aastal Kalvi vallamajas venekeelse kroonukooli kaks klassi, mis hiljem reorganiseeriti Viru-Nigula Kõrgemaks Algkooliks (Viru-Nigula Haridusseltsi ..., 2005). Suurem osa haridusseltse polnud nii jõukad, et koole avada (Veskimägi, 2000: 233). Viru-Nigula Kõrgem Algkool töötas 1917. aastani. Aastatel 1917–1919 hääbus rahvakooli seltsi tegevus sõja tõttu. Alates 14. aprillist 1919 käivitus seltsi tegevus taas ning see nimetati ümber Viru-Nigula Hariduse Seltsiks. (Viru-Nigula Haridusseltsi ..., 2005)

Viru-Nigula Rahvakooli Selts avas 1908. aastal Vasta mõisa kõrtsi hoones raamatukogu. Tegemist oli 19. sajandi alguses mõisniku poolt ehitatud hoonega. Kõrtsi hoonesse asutatud rahvamaja kasutas lisaks haridusseltsile ka laulukoor (Viru-Nigula Haridusseltsi ..., 2005). Kahjuks pole teada, kuidas õnnestus rahvakooli seltsil saada luba raamatukogu avamiseks, arvestades asjaoluga, et Põhja-Eesti kuberner oli raamatukogude avamise vastane.

Avatud raamatukogu esialgne fond oli 200 eksemplari, mis olid saadud annetuseks. Raamatute seas leidsid ka venekeelseid raamatuid (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 1). Kümme kõige suuremat seltsiraamatukogu fondi mahuvad sel ajal vahemikku 600–2500 köidet, üldiseks keskmiseks oli 300–400 eksemplari (Veskimägi, 2000: 261). Võrreldes kogu suurus teiste tolleaegsete seltside raamatukogudega, võib öelda, et fond oli üsna väike.

Viru-Nigula raamatukogu asutaja oli Veera Kaljumäe, kes töötas raamatukogus kuni 1921. aastani (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 6). Raamatute esimeseks väljaandjaks on Viru-Nigula raamatukogu kroonika kohaselt Anton Ruben. Kui Ruben 1914. aastal alanud Esimesse maailmasõtta sõjaväeteenistusse võeti, sai uueks laenutajaks Gustav Aso, kes haige jala tõttu sõtta minema ei pidanud. Viru-Nigula raamatukogu laenutajad ei saanud töötasu. Raamatute parandamisel olid abiks kohalikud koolilapsed ja raamatuid köideti kohapeal. Laste abi kasutamine raamatute töötlemisel oli tol ajal tavapärane. Näiteks aitasid lapsed köitmistöödel kaasa ka Vastsemõisa raamatukogus (Torim, 2008).

Algusaastatel koosnes raamatukogu inventar ühest kapist ja lauast. Laenutamine toimus korra nädalas pühapäeviti ühe tunni jooksul. Maaraamatukogude puhul oli selline korraldus tavapärane – laenutamine toimus pühapäeviti, kuna inimesed käisid sel päeval kirikus ja lisaks avati raamatukogud seltsi koosolekute ajaks (Veskimägi, 2000: 203). Hiljem avati Viru-Nigula raamatukogu ka neljapäeva õhtuks, kui rahvamajas toimusid lauluproovid (Tarjan, 2008). Lauluproovide ajal raamatukogu avamine andis kokku tulnud inimestele võimaluse lisaks koorilaulu harjutamisele laenutada raamatuid. Viru-Nigulas oli laulukooride tegevus väga aktiivne, osaleti ka laulupidudel (Viru-Nigula Haridusseltsi ..., 2005). Seega andis neljapäeva õhtuti raamatukogu avamine kultuurimajja kokkutulnuile võimaluse lisaks koorilauluga tegelemisele ka kirjandusega tutvuda ja laenutada.

Laenutamine oli tasuline – iga lugeja pidi tasuma 5 kopikat kuus raamatute korrashoiu eest, lugejaid oli 40–50 ringis (Tarjan, 2008). Võrdluseks Tartu Rahvaraamatukogu Seltsi lugemismaks oli 15 kopikat kuus või üks rubla aastas, seltsi liikmetele oli kasutamine tasuta (Veskimägi 2000: 250). Samas oli muidugi Tartu Rahvaraamatukogu Seltsil ka lugejate ja raamatute arv kordades suurem.

Viru-Nigula Rahvaharidusselts pööras laste silmaringi laiendamisele suurt tähelepanu. Näiteks on 1912. aasta Tallinna Teatajas (Raamatukogud..., 1912) toodud seltsi eeskujuna, kuna seltsi liikmed otsustasid 1910. aastal peo sissetulekud määrata lastele eakohaste raamatute soetamiseks. Viru-Nigula haridusseltsi eesmärgiks oli edendada emakeelset haridust. Kuigi nende soov avada

eestikeelne kool ei teostunud, andsid nad siiski laste harimisse suure panuse, soetades eestikeelseid lasteraamatuid. Saadud 40 rubla eest ostis kooliõpetajatest valitud komisjon üle 300 lasteraamatu. Nende laenutamisel võeti maksu 2 kopikat kuus ja neid laenutati mitte otse lastele, vaid vanematele või kooliõpetajatele. (Raamatukogud..., 1912) Pannes raamatute eest vastutama täiskasvanud laenutaja, oli olemas kindlustunne, et laenutatud raamat ka tagastatakse õigeaegselt ja heas seisukorras.

Lasteraamatud osutusid väga populaarseteks. Sügisest kuni kevadeni laenutati lasteraamatuid 200 korral ja nende laenutamise teeniti 15–16 rubla. 1911. aastal osteti juurde veel 160–170 köidet ning sama aasta talvel oli väidetavalt kogu lastekirjandus laenutuses (Raamatukogud..., 1912). 1912. aastal kasutas raamatukogu teenuseid 61 lugejat ning aasta jooksul loeti 396 raamatut (Seltsielu, 1913). Selts täiendas oma raamatukogu igal aastal (Raamatukogud..., 1912). 1913. aastal määrati raamatukogu tarbeks 75 rubla, aasta varem oli selleks summaks olnud 52 rubla aastas (Seltsielu, 1913). On ilmne, et selts suurendas raamatukogule eraldatavat summat regulaarselt. Kuigi haridusseltsil ei õnnestunud eestikeelse kooli avamine, õnnestus neil sellegipoolest harida lapsi, tehes neile kättesaadavaks eakohase kirjanduse.

Sõda mõjus maaraamatukogudele pidurdavalt. Mobilisatsioon ja süvenevad majandusraskused vähendasid lugejaskonda ja mõjutasid raamatute soetamist. Kui 1915. aasta lõpuks olid paljud maaraamatukogud sunnitud ukseid sulgema (Veskimägi, 2000: 284), siis Viru-Nigula raamatukogu jätkas tööd.

Tulenevalt eelpooltoodust saab öelda, et Viru-Nigulas olid sarnaselt kogu Eestile aktiivsed maainimesed, kes edendasid seltsielu. Viru-Nigula Haridusselts andis suure panuse kohaliku kultuuri ning haridusse avades raamatukogu elanikele sobivatel aegadel ning pöörates suurt tähelepanu just lastekirjandusele.

2.2. Selja raamatukogu

Selja küla on uue Viru-Nigula valla piiriäärne küla, mis asub Kundast umbes 12 km läänes. Sarnaselt Viru-Nigulale tegelesid ka Selja elanikud põhiliselt talupidamise ja kalapüügiga. Ajast, mil üle-eestiliselt asutati haritlaste ja aktiivsete elanike poolt erinevaid seltsi, on teada, et Seljal

tegutses Selja Lauulu ja Mängu Selts, mis asutas Selja küla koolimajas lugejate ringi (Vihula Vallavalitsuse ..., i. a).

Eestis levisid 20. sajandi esimestel aastatel lugemisringid laialdaselt. Nende loomine oli üsnagi lihtne ning põhimõtteks oli isiklikuks tarbeks soetatud või ühiselt ostetud raamatute laenamine teistele ringi liikmetele (Veskimägi, 2000: 208). Selja küla koolimajas asutati 1908. aastal Selja Lauulu ja Mängu Seltsi poolt lugejate ring (Vihula Vallavalitsuse ..., i. a). Ajal, mil raamatukogu asutamise luba oli läbi tsaaririigi instantside ja kohaliku kubermangu väga keeruline saada ning nende vaba tegevus oli piiratud, olid lugemisringid koos kooli asutatud raamatukogudega eelisolukorras, sest nende loomiseks polnud eriluba vajalik, kui just ei asutatud raamatukogu (Veskimägi, 2000: 162). Lugemisringid ei jätnud oma tegevusest eriti jälgi, sest ringina ei saanud nad lubada omale regulaarseid koosolekuid ega sõnastada tehtud otsuseid protokollis (Veskimägi 2000: 208). Ajal, mil riiklikul tasandil oli raamatukogude loomine raskendatud, pakkus Selja küla koolis rahva algatusel tegutsev lugemisring huvilistele raamatukogu võimalusi.

Selja Lauulu ja Mängu Seltsi lugejate ringi laenutaja ja fondi hooldaja oli kooli juhataja Johannes Seil (Vihula Vallavalitsuse ..., i. a). Sellest ajast on Karepa raamatukogus säilinud lugejate, raamatute ja laenutuste registreerimise vihik, milles esimene laenutus on registreeritud sama aasta 20. novembril Aleksander Treibergile (Karepa raamatukogu, a). Samuti säilitatakse Karepa raamatukogus esimest lehte raamatute tellimise arvest A. Petersoni raamatukauplusest Tallinnas. Lehel olev nimekiri ühtib täpselt vihiku raamatute nimekirja esimese neljakümne raamatuga (Karepa raamatukogu, b). See, milliseid raamatuid võeti ringis lugemisele, olenes ringi liikmete huvialadest ja kalduvustest. Tavapäraselt oli lugemisringi asutaja kirjandussõber, kes oskas raamatutes orienteeruda ning püüdis valida paremat kirjandust, jättes kõrvale toleleagssel raamatuturul palju liikunud seikluskirjanduse. (Veskimägi, 2000: 210)

Selja laulu ja Mängu Selts tellis 71 raamatut. Tellitud raamatud olid eestikeelsed, nende seas palju usukirjandust („Jumal ja kirik“, „Minu patutunnistus“, „Budda, Muhamed ja Kristus“ jt.). Kuid enamik nimekirjas olevatest raamatutest on ilukirjanduslikud („Sõda ja rahu“ I-IV, „Koidu ajal“, „Langenud naesterahwa päewaraamat“ jt). Nimekirjas on ka tarbekirjandust ja käsiraamatuid, nagu näiteks „Ameerika Ühendriigid“, „Tervise raamat“, „Sulejoonistused“, „Ajaloo algõpetus“ jt. Asjaolu, et tellimuses on niivõrd erinevaid raamatuid, näitab, et Selja lugejate ringi lugejad soovisid oma silmaringi laiendada ja olla kursis maailmas ning Eestis toimuvaga. Samas tuleb siinkohal välja erinevus Viru-Nigula raamatukoguga. Kui Viru-Nigula raamatukogusse soetas haridusselts palju lasteraamatuid, siis Selja lugemisringi tellimuslehel polnud ühtki lasteraamatut.

Tavapäraselt soetasid lugemisringile raamatuid ringi liikmed (Veskimägi, 2000: 208). Selleks võisid ringi liikmed osta raamatuid iseseisvalt või telliti need ühiselt, nagu tehti Selja lugejate ringis. Pole teada, kas Selja lugejate ringil oli olemas tegutsemisluba. Andmed ringi edasise tegutsemise kohta puuduvad, aga ilmselt oli ringi tegevus siiski jätkusuutlik, sest järgmine informatsioon pärineb aastast 1920, mil Selja Laulu ja Mängu Seltsi lugejate ringi kogu koliti üle Karepa koolimajja (Vihula Vallavalitsuse ..., i. a).

21. veebruaril 1939 sõlmisid Varangu Vallavalitsus ja Selja Laulu ja Mängu Selts lepingu, mille kohaselt hakkas Karepa raamatukogu täitma kõiki avaliku raamatukogu ülesandeid (Vihula Vallavalitsuse ..., i. a). Niisiis oli laulu- ja mänguselts pannud lugemisringi loomisega aluse rahvaraamatukogule, mis tegutseb tänaseni.

Selja lugemisring oli üks paljudest omataolistest 20. sajandi alguses. Kohalikud elanikud tulid kokku ja kooliõpetaja vahendusel tellisid ühiselt raamatuid. Üldiselt oli keelatud raamatuid hoida ühes kohas, nagu seda teevad raamatukogud, lugemisringi raamatud liikusid käest kätte. Sellegipoolest oli Selja lugemisringil tekkinud 1920. aastaks kogu, mis anti üle Karepa koolimajale. Kuigi Selja lugemisringi eestvedajaks oli kooliõpetaja, tellimuslehel lastekirjandust ei leidunud. Seega ei olnud kohalikule rahvale laste silmaringi laiendamine nii suur prioriteet nagu Viru-Nigula elanikele.

Selja lugejate ringi võib pidada praeguse Karepa rahvaraamatukogu alguseks. Karepa raamatukogu tegevust selles töös ei kajastata, kuna Karepa jääb Viru-Nigula valla piiridest välja.

2.3. Kunda raamatukogu

19. sajandi lõpuks oli Kundast kujunenud üks Eesti suurim töölisasula (Jansen, 1998: 618). Kunda kasvas pidevalt tänu tsemendivabriku arenemisele ja suurenemisele. 1897. aasta rahvaloenduse andmeil elas Kundas vabriku majades 769 inimest, neist 518 olid mehed, osa vabrikutöölisest elasid ka ümberkaudsetes külates. Arvatakse, et 1899. aastaks oli elanike arv tõusnud ligi kahele tuhandele. (Punane Kunda, 1968: 29)

Aina suureneva elanikkonnaga Kundas taotleti 1901. aastal tegevusluba karskuskuratooriumi teemajas raamatukogu-lugemislaua avamiseks. Samal aastal ka taotlus rahuldati (Eesti

raamatukogude ..., 1985: 16). Karskuskuratuuriumid asutati viinamonopoli kehtestamisel 1901. aastal. Valitsus rahastas ja soosis kuratuuriumite tegevust ja lugemislauade asutamist nende juures. Karskuskuratuuriumite kogud jäid rahaliste vahendite vähesuse tõttu väikeseks ja huvi nende vastu oli vähene ning seetõttu nende tegevus hääbus. (Veskimägi, 2000: 203-205) Sarnaselt Viru-Nigulas samal aastal avatud kuratuuriumiga puuduvad andmed ka Kunda karskuskuratuuriumi tegevuse kohta. Ilmselt seegi karskuskuratuurium, sarnaselt Viru-Nigulas tegutsenule, lõpetas oma tegevuse mõne aasta jooksul.

Kundas olid töötingimused 20. sajandi alguses väga rasked. Pikad tööpäevad ja väike palk põhjustasid suure tööjõu voolavuse. Paljud töölised olid sisserännanud või hooajalised. Vabrikule oli oluline toodang, töölised olid vaid vahend kasumi teenimiseks. Nende töötingimuste juures puudusid Kundas võimalused kultuuriliseks isetegevuseks. (Punane Kunda. 1968: 38-43) Sellest, et Kunda inimestel polnud enam võimalik karskuskuratuuriumi lugemislaua võimalusi kasutada, võib kinnitust leida ka 1911. aasta Tallinna Teatajas ilmunud artiklist, milles kirjutatakse, et Kunda on Viru ranna üks rahvarikkamatest alevitest tänu tsemendivabrikule, kuid vaatamata üsna suurele rahvaarvule puudus asulas nii raamatukogu kui ka rahvamaja (Kodumaa ringvaade, 1911). Samas ajalehes 1912. aastal ilmunud artikli (Kiri Kundast, 1912) väitel töötas sel ajal vabrikus 700-800 töolist ning asulas oli kaks kooli, kus õpetati 200 last. Sealgi mainitakse, et Kundas puudub seltsimaja, raamatukogu ja ka ruumid seltsitegevuseks. Lähikondsetes külates käivat aga samal ajal vilgas seltsitegevus. Vihjatakse ka võimalusele, et „suurematele“ ei pruugi näitemängud meeldida. (Kiri Kundast, 1912) Ilmselt peetakse „suuremate“ all silmas vabriku juhtkonda. Üks lähimatest küladest oli Viru-Nigula, kus selleks ajaks tegutses juba raamatukogu ning elanikel oli võimalik kaasa lüüa mitme seltsi tegevuses. Viru-Nigula elanikkond koosnes enamalt jaolt talupidajatest, kes olid tol ajal üle-eestiliselt aktiivsed ühiskonnategelased.

Traditsiooniliselt olid 20. sajandi alguses maapiirkondades raamatukogude asutajad kooliõpetajad, talunikud või pastorid (Veskimägi, 2000: 132). Kundas esitasid palvekirja 1912. aastal kubernerile avaliku raamatukogu asutamiseks kellassepp, raudtee masinist, telegraafi jaoskonnaülem ja turbaraba tööliste artelli liige (EAA.R-271.1.1229). Richard Dambergi, Hans Saristi, Hans Grostali ja Gustav Alberti ametinimetused vihjavad asjaolule, et selleks ajaks oli Kundas arenenud tehniline infrastruktuur. Olukorras, kus vabriku lihttööliste elutingimused olid väga rasked, võis spetsialistide olukord olla mõnevõrra kergem ja sellest tulenevalt oli neil huvi ning vajadus raamatukogu asutamiseks. Kahjuks ei ole nende meeste tausta kohta säilinud rohkem informatsiooni. Esitatud palvekirjale tuli kubermangu valitsuselt 12. märtsil 1913. aastal vastus, millega raamatukogu asutamiseks luba ei antud. Keeldumise põhjusena toodi seadusepunkt, mille

kohaselt tohtis avalikku raamatukogu asutada vaid juriidiline isik (EAA.R-271.1.1229). Veskimägi toob oma raamatus välja (Veskimägi, 2000: 160 ja 230), et loa saamine olenes kohaliku kuberneriga heaksarvamisest ja sellel ajajärgul oli Põhja-Eestis raamatukogude avamine pea võimatu. 1913. aasta 16. märtsi Postimehes on artikkel, kus mainitakse, et kubermangu koosolekul jäeti kinnitamata Kunda raamatukoguseltsi põhikiri. Lisaks otsustati samal koosolekul negatiivne vastus anda ka Vihterpalu avalikule raamatukoguseltsile ja Hiiu Emaste Lugemiringile (Kodumaalt, 1913). Kuna seltsid asusid kõik Eestimaa kubermangus, siis ilmselt oli äraütleva vastuse taga kuberner Korostovetsi vastumeelsus seltsitegevuse ja eriti raamatukogude asutamise vastu. Tavapäraselt esitasid keeldumise saanud seltsid uue taotluse (Veskimägi, 2000: 230). Kundas esitati mõned nädalad pärast otsuse kättesaamist, 3. aprillil 1913, kaebus valitsuse senatile Peterburgi, väites, et Eesti kubermangu valitsus on seadust valesti tõlgendanud (EAA.R-271.1.1229). Kaebusele reageeriti alles pärast Veebruarirevolutsiooni.

1913. aastal sai vabriku uueks direktoriks Aleksander Strauch. Tema mõistis, et kvalifitseeritud kaadri kindlustamiseks on vaja parandada töötingimusi ja pöörata tähelepanu tööliste kultuurilisele vajadustele. Strauch tegi tööle asudes ettepaneku ehitada tööliste isetegevuse ja raamatukogu jaoks rahvamaja. Tööliseid oli sel ajal alalise kaadri koosseisus ligi 700, kellest suurem osa alla 40 aastased mehed. Kahjuks vaatamata ettevõtte suurele kasumile ei eraldanud aktsiaseltsi juhatus soovitu jaoks vahendeid. (EAA.4396.3.28) Ilmselt ei näinud juhatus vajadust teha väljaminekuid tööliste heaolu suurendamiseks.

Kui 1914. aasta mais oli vabrikus 1101 töolist, siis 1915. aasta juuliks oli tööliste arv vähenenud 793-le. Selline tööjõu vähenemine oli seotud Esimese maailmasõja puhkemisega. Kuna Kunda vabrik täitis sõjaliselt tähtsaid tellimusi, andis tööjõupuudus teravalt tunda. (EAA.R-271.1.1341) Tööliste palk ja elamistingimused olid ebarahuldavad. Vabriku juhtkonna poolt ei vaadatud soosivalt seltsitegevusele või ühistegevusele üldse (Punane Kunda, 1968: 49). Sellistes oludes ei saanudki tekkida ja areneda seltsitegevust. Mujalgi Eestis soikus raamatukogude avamine sõja tõttu. 1915. aastal avati vaid viis raamatukogu ja needki olid kavandatud juba enne sõja puhkemist (Veskimägi, 2000: 283). Pärast Veebruarirevolutsiooni asutati Kunda Töölisanemate Nõukogu, kes pidi seisma tööliste elutingimuste paremaks muutmise eest (Punane Kunda, 1968: 48). Nõukogu võis olla seotud ametiühingulise liikumisega. Ametiühingute kesksed ülesanded olid palga-, töö- ja elutingimuste parandamine, mõned ühingud püüdsid saada ka raamatukogu või lugemislauda (Kiik, 1995: 13). Kunda Töölisanemate Nõukogu eesmärgid olid sarnased ametiühingute ülesannetega. Tänu nõukogu tegevusele ehitati töölistmaja, kus toimusid töölistkoosolekud ja ka muud massiüritused, mis varasemalt olid keelatud (Punane Kunda 1968:

50-51). Sellega said Kunda töölised lõpuks võimaluse ja koha veetmaks ühiselt aega. Paraku ei ole täpsemalt teada, milliseid üritusi Tööliskuuuri nime saanud hoones korraldati. Vastavalt ajastule võib eeldada, et enamik Tööliskuuris toimunud üritusi olid siiski pigem poliitilist laadi.

1917. aastal avati Eestis vähemalt 31 uut raamatukogu (Veskimägi, 2000: 287). Selleks aastaks tuli Valitsuse Senatile teade, et nood peavad oma ebaseadusliku otsuse tühistama ja andma loa Kundas avaliku raamatukogu asutamiseks (EAA.R-271.1.1229). Seega sai Kunda 31. märtsil 1917 valitsuselt raamatukogu asutamiseks loa ja avas raamatukogu juba aasta lõpuks (EAA.4924.1.2252). Sama aasta 8. juuni Postimehes on samuti teade, et Kunda Raamatukogu ja Lugemistoa selts registreeriti Eesti kubermangu komissari poolt (Uued seltsid, 1917). Ilmselt avati raamatukogu Tööliskuuris, kuna tol ajal puudusid Kundas nii rahvamaja kui ka muud üritusteks mõeldud ruumid.

Muust seltsitegevusest Kundas pole andmeid, kuid on teada, et selleks ajaks tegutsesid Kundas erinevad kutsealased organisatsioonid nagu Metallitöölise Ametiühing, Masinistide ja Kütjate Ametiühing, Ametnike Ühing, Meistrite Ühing ja Noorte Ühing (EAA.4924.1.2252). Tõik, et seltside asemel olid Kundas kutsealased organisatsioonid, võib olla seotud sellega, et Kunda oli siiski töölisasula ning suurem osa elanikke olid vabriku töötajad. Kunda kultuurielu hakkasid suunama töölised (Punane Kunda, 1968: 57).

Kunda raamatukogundusliku tegevuse algus oli konarlik sarnaselt kogu Põhja-Eestile. Lisaks raskendas raamatukogu loomist tsemendivabriku juhtkonna vastuseis oma tööliste eluolu parandamisele. Samuti olid vabrikutöölised pikkadest tööpäevadest ning rasketest töötingimustest kurnatud ning polnud samal suurel määral huvitatud seltsitegevusest nagu elanikud kõrvalasuvates põllumajandusega tegelevates asulates. Pärast Veebruarirevolutsiooni tekkisid töölisasulatesse ametiühingulaadsed organisatsioonid, mis hakkasid tööliste õiguste eest võitlema. Ka muutus raamatukogude loomine lihtsamaks ning lõpuks õnnestus ka Kundal saada luba raamatukogu loomiseks.

2.4. Aseri raamatukogu

Aseris, nagu Kundaski, oli tsemendivabrik. Aseris tegeleti üsna palju ka põllundusega ja kalapüügiga. Külas oli parimatel aegadel 34 talu- ja kalurimaja ning 140 elanikku. Tellisetootmise pealetungi tõttu tekkisid aja jooksul viljaka pinnakattega külapõldude asemele vabrikuhooned ja savikarjäär. (Penek, i. a.) Nii arenes põllumajandusliku taustaga külast töölisasula.

Sarnaselt Kundale oli Aseriski põhiliseks tööandjaks tsemendivabrik. Kunda tsemendivabriku juhtkond nõudis toodangu suurendamist ja tööliste heaolu jäi tahaplaanile. Ettevõtte prioriteediks oli suure kasumi teenimine ning selle juures ei nähtud vajadust töötajate elutingimuste parandamiseks. Aseris hoolitseti tööliste kultuuriliste vajaduste eest mõnevõrra rohkem. 1907. aastal toimus sealse vabriku hoones laulu- ja tantsuõhtu. Õhtu tulu annetati Lüganuse raamatukogule. (Vene riigist. ..., 1907) Lüganuse asub Aserist umbes 15 km kaugusel. Ei ole teada, millistel põhjustel otsustati peoga teenitud tulu just sellele, teises külas asuvale raamatukogule annetada. Ka Aseris, sarnaselt Kundale ei toimunud teadaolevalt sajandi alguses aktiivset seltsielu, kuigi sealkandis oli lisaks tööliste üsna palju talupidajaid. Jutuajamises kodulooürija Selma Vasaraga (2017) ilmnes asjaolu, et Aseri elanikud võtsid meelsasti osa läheduses asuvas Rannu külas toimunud üritustest. Vabrikutöölised olid väidetavalt käinud Rannu talunike juures lisaraha teenimas ja ka süüa ostmas.

1905. aastal toimus revolutsioon, mille põhjustas poliitiline ja sotsiaalne olukord (Viires, 2008: 47). Pärast seda lubas valitsus vabamaid eneseavaldusi. Seetõttu sagenes 1906. aastast raamatukogude asutamine, hakkas lisanduma väga mitmesuguste seltside ja organisatsioonide raamatukogusid ning algas raamatukogude diferentseerumine (Veskimägi, 2000: 244). Sellesse ajajärku jääb teadaolevalt esimese raamatukogu avamine Aseris. 1908. aastal avati Aseri tellisevabriku tööliste maksuta raamatukogu (Eesti raamatukogude ..., 1985: 16). Sellise raamatukogu avamine viitab võimalusele, et tellisevabrikus oli tekkinud ametiühingulaadne organisatsioon, mis seisis tööliste huvide eest. 1906. aastal oli sarnaseid vabrikute raamatukogusid Eestis 3, aastaks 1910 tegutses selliseid raamatukogusid 5 (Veskimägi, 2000: 245). Seega oli Aseri tellisevabriku tööliste raamatukogu omataoliste seas üks esimesi. Antud raamatukogu tegevuse kohta informatsioon puudub – ei ole teada, millistel alustel see asutati ja kui kaua tegutses. Võimulolijad üldiselt ei soosinud tööliste ega ametiühingute raamatukogude asutamist, kuna nendes organisatsioonides nähti ohtu. Kui töölistel õnnestus vabriku juhatusele saada luba raamatukogu asutamiseks, pidid nad kubernerile esitama muretsdavate raamatute nimekirjad. Kui

nimekirja poliitiline meelsus oli sobimatu, siis raamatukogu asutamiseks luba ei antud. 1910. aastast hakkasid võimud sulgema ametiühinguid, mis lõpetas ka nende organisatsiooni poolt asutatud raamatukogude tegevuse. Paljud ametiühingute raamatukogud jätkasid raamatukogunduslikku tegevust koostöös raamatukoguseltside või lugemisringidega. (Veskimägi, 2000: 252)

Vahepealsete aastate kohta informatsioon puudub. Järgmised andmed raamatukogundusliku tegevuse kohta Aseris pärinevad 1917. aastast. Sarnaselt Kundale õnnestus Aserilgi saada raamatukogu asutamise luba pärast revolutsioonilisi sündmusi Venemaal. On teada, et sel aastal sai tegutsemisloa ka Aseri töölisteühingu raamatukogu (Eesti raamatukogude ..., 1985: 16). Sellegi loa saamist ilmselt lihtsustas võimuvahetus. Tegemist oli jällegi töölisühingu raamatukoguga. Sarnaselt eelmisele, 1908. aastal avatud tööliste raamatukogule ja Kunda raamatukogule võtsid sellegi asutamisest ilmselt osa vabriku töötajad. Kuna pärast Veebruarirevolutsiooni oli ametiühingulise liikumise tõusulaine (Kiik, 1995: 14), siis võib arvata, et samal ajal asutati ka Aseri tellisevabrikusse töölisühing, mis võis olla ka raamatukogu asutamise taga.

Aseri raamatukogundusliku tegevuse kohta pole säilinud väga palju andmeid, siiski on võimalik leida sarnasusi Kunda raamatukogundusliku tegevuse algusega. Aseri tellisevabrikus õnnestus teadaolevalt esimene raamatukogu avada juba 1906. aastal, töölisühingu raamatukoguna oli ta omataoliste seas üks esimesi. Teine raamatukogu loodi Aserisse samuti alles pärast Veebruarirevolutsiooni töölisühingu poolt.

Raamatukogundusliku tegevuse algus jäi Aseris ja Kundas hilisemaks võrreldes Viru-Nigula ja Seljaga. Seda ilmselt seetõttu, et Viru-Nigulas ja Seljal elasid enamalt jaolt taludega seotud inimesed. Nende elujärg oli tunduvalt parem kui vabrikutöölistel. Loodi erinevaid seltse ja korraldati aktiivselt kultuurielu nagu igal pool Eesti maapiirkondades. Viru-Nigulas avas raamatukogu hariduselts, kelle eesmärgiks oli avada ka eestikeelne kolmeklassiline kool. Kuigi see neil ei õnnestunud, tegelesid nad siiski aktiivselt laste harimisega tehes lastele kättesaadavaks eestikeelse lastekirjanduse. Vaatamata võimu vastuseisule ning sõjale panid need seltsid aluse rahvaraamatukogudele, mis kestavad tänaseni. Kuigi Selja Laulu ja Mängu Seltsi lugemisring lõpetas oma raamatukogundusliku tegevuse 1939. aastal, andis selts oma panuse Karepa

rahvaraamatukogu arengusse. Kohaliku kogukonna jaoks olid raamatukogud olulised, neid loodi vaatamata võimu vastumeelsusele.

Vabrikute töölised hakkasid organiseeruma alles pärast Veebruarirevolutsiooni, siis tekkisid esimesed töölisühingud. Kui põllumajanduslikes asulates panid raamatukogudele alguse seltsid, siis Kundas ja Aseris said sealsete vabrikute töötajad raamatukogu tänu töölisühingute tegevusele. Kogukonnas tunti raamatukogude järele vajadust. Kuigi nende raamatukogude algus oli konarlikum, kasvasid nendestki algatustest välja jätkusuutlikud rahvaraamatukogud.

Raamatukogud tegutsesid teineteisest sõltumatult, teadaolevalt omavahelist suhtlust ega koostööd ei toimunud. Raamatukogundusliku tegevuse algus ning areng sõltus riigivõimust ning kohaliku kogukonna sotsiaalsest taustast.

Viru-Nigula valla territooriumil toimunud arengud on täiesti võrreldavad mujal Põhja-Eestis samal ajal toimunud arengutega.

3. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1918–1940

Seltsiliikumise õitseage algas Eestis 1920. aastail, kui ühiskonnaelu oli pärast revolutsioone ja Vabadussõda taas normaalsetel alustel toimima hakanud (Jansen, 2008: 507). Seltsid tegutsesid aktiivselt ka töölisasulates. Oluliseks muutus haridustegevus, mida tollal nimetati vabaharidustööks ja sellega seondus kultuuriharrastuste edendamine. Raamatukogude arv kasvas jõudsalt ning traditsiooniliste eneseharimisviiside kõrvale tuli uusi. Hakati organiseerima kursuseid ning õpiringe. Organiseeritud töölisliikumine sai hoo sisse. (Jansen, 2008: 508-511)

Raamatukogudele oli oluline muutus avalike raamatukoguvõrkude loomine ning Avalikkude raamatukogude seaduse kehtestamine. 1921. aastal loodi haridusministeeriumis töökomisjon, mis määras rahvaraamatukogude sisemise töökorralduse. Muuhulgas kohandati Dewey liigitussüsteem. Eesti oludeks kohandatud liigitust hakati kutsuma Eesti kümnendliigituseks, selle põhilised väljatöötajad olid Aleksander Sibul ja Helene Johani. Võrku kuuluvatelt raamatukogudelt hakati nõudma ühtlust raamatute paigutamisel, süstemaatilistelt kataloogidelt ja statistikalt. Komisjoni töö tulemusena loodi juba samal aastal avalikkude raamatukogude võrk. Rahvaraamatukogude võrk töötati välja põhimõttel, et ühe maaraamatukogu teenindusalaks jäi 63,5 km. Tehtud võrgukavad olid tihti pigem siiski teoreetilise loomuga, sest polnud alati neid, kes raamatukogu asutaksid. Sellegipoolest võrk kasvas: 1921. aastal kuulus võrku 393 raamatukogu, 1923. aastal juba 477. Võrku kuuluvatele raamatukogudele jagas riik ka ühtlaselt toetust. (Veskimägi, 2000: 344-346) Ka enne võrgu loomist jagati raamatukogudele riiklikku toetust, näiteks 1920. aastal anti uute raamatute soetamiseks kokku 1000 krooni, kuid toetuse jagamine oli siiski juhuslik. 1921. aastal, pärast võrgu loomist, oli riigi poolt raamatukogudele eraldatud raha suurenenud 2850 kroonini ja summad suurenesid aasta aastalt. (Alas, 1933: 7-8)

6. juunil 1924. aastal võeti Riigikogu poolt vastu Avalikkude raamatukogude seadus. Seaduse ülesanne oli võimaldada kõigile kodanikele ligipääsu kirjanduse tarvitamisele. Selleks olid omavalitsused kohustatud asutama ja ülal pidama avalikke raamatukogusid. Omavalitsus pidi määrama raamatukogu ülevaλπidamiseks vähemalt 2 marka iga elaniku kohta, riik toetas omalt poolt raamatukogu sama suure summaga, kuid riigilt saadud rahasid tohtis kasutada ainult kirjanduse muretsemiseks. (Avalikud raamatukogud, 1925: 5) Selline süsteem innustas

omavalitsusi raamatukogudesse rohkem panustama, sest nõnda sai riigilt rohkem raha (Veskimägi, 2000: 348). Avalikkude raamatukogude ülesandeid võisid täita ka eraraamatukogud (Avalikud raamatukogud, 1925: 4) . Seega ei pidanud omavalitsus alati looma uut raamatukogu, vaid võis ka olemasoleva era- või seltsiraamatukoguga vastavad kokkulepped sõlmida.

3.1. Avalike raamatukogude võrku kuulunud raamatukogud Viru-Nigula vallas

Enne avalike raamatukogude võrgu loomist otsustati 1920. aastal Kunda tsemendivabriku Töölisvanemate Nõukogu poolt taas avada tööliste raamatukogu (ERA.1748.1.1). Raamatukogu avamise asjaajajaks määrati Voldemar Raik, kes oli ühtlasi ka Töölisvanemate Nõukogu sekretär (ERA.1748.1.2). Raik oli väidetavalt üks juhtivamaid kommuniste Kundas ja raamatukogu avamine võimaldas muidu illegaalset parteitööd ühendada legaalse tööga (Punane Kunda, 1968: 69).

Virumaa Teataja artiklis (Kunda Rahvaraamatukoguseltsi tegevusrikas ..., 1935) on nimetatud Kundas tegutsenud rahvaraamatukoguseltsi vanimaks kohalikuks kultuuriorganisatsiooniks. 28. jaanuaril 1921. aastal registreeriti ümber Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi põhikirja. Põhikirjale kirjutasid alla Leonhard Linde, Karl Muru, Juhannes Walter ja Voldemar Raik (ERA.14.3.594). Leonhard Linde oli vabriku raudteejaama ülem ja tööliste esindaja haigekassa juhatuses ning Karl Muru töötas vabriku laboratooriumi juhatajana (Punane Kunda, 1968: 61). Walteri kohta andmed puuduvad. 1912. aastal esitasid esimese, luba mitte saanud taotluse Damberg, Sarist, Grostal ja Albert. Põhikirja 1921. aastal registreerisid aga eelpoolnimetatud Linde, Muru, Walter ja Raik. (Raju ja Eiskop, 2012: 1-2) See asjaolu on ilmselt seotud sõjaga ja mobilisatsiooniga. Lisaks sellele, et vähemalt kaks põhikirjale allakirjutanud meest töötasid vabrikus, vihjab ka seltsi nimekuju sellele, et raamatukogu seltsi asutamist toetas Kunda vabrik. Samuti on teada, et selts tegutses tsemendivabrikule kuuluvas hoones. Ruumide eest nad renti maksma ei pidanud. (Raju ja Eiskop, 2012: 2) Raamatus „Punane Kunda“ on märgitud, et Töölisvanemate Nõukogu ja Kunda Töölisühing mõjutasid Kunda raamatukoguseltsi tegevust (Punane Kunda, 1968: 71). Millega seltsi tegevust mõjutati, pole teada, aga kuna raamatukogu põhikirjale allakirjutanu Raik oli vasakpoolsete vaadetega, siis ilmselt üritati raamatukogu abil vabriku töötajates ideoloogilisi põhimõtteid juurutada.

Port-Kunda Rahvaraamatukogu Selts võttis omale ülesandeks arendada raamatukogu ning nõnda tõsta piirkonna hariduslikku taset. Selle jaoks oli seltsil õigus lisaks raamatukogunduslikule tegevusele korraldada kultuuriüritusi, peoõhtuid, rahvakoosolekuid, kursusi jms kultuurhariduslikku tegevust. (ERA.14.3.594) Raamatukogude seltsid asutati 20. sajandi alguses otseselt raamatukogude toetamiseks ja ülalpidamiseks. Sisuliselt olid rahvaraamatukoguseltsid sarnased haridusseltsidele nii oma tegevuse kui ka laialdase programmi poolest. Raamatukogu jaoks raha hankimiseks korraldati pidusid, esinemisi, loenguid ja ettekandeid. (Veskimägi, 2000: 198) Raamatukoguseltside tegevused ning eesmärgid olid üle-eestiliselt sarnased. Näiteks ka Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ oli oma põhikirjas sätestanud samad ülesanded (Kuik, 2006: 21). Kunda rahvaraamatukoguselts ei liitunud 1921. aastal loodud avalike raamatukogude võrguga, mis võimaldanuks raamatukogule paremaid rahalisi võimalusi.

Vastavalt Avalike raamatukogude seadusele olid omavalitsused kohustatud looma ning üleval pidama avalikke raamatukogusid (Avalikud raamatukogud, 1925: 4). Seaduse vastuvõtmisel 1924. aastal tegutses praeguses Viru-Nigula vallas kolm raamatukogu: Viru-Nigula Haridusseltsi raamatukogu, Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogu ning Aseri töölisteühingu raamatukogu. Viru-Nigula raamatukogu kuulus juba alates 1921. aastast Virumaa Kalvi valla avalikkude raamatukogude võrku (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 1). Aseri töölisteühingu raamatukogu kohta täpsemad andmed puuduvad, kuid ilmselt oli raamatukogu kasutamiseks vaid töölistele ning seega ei kuulunud see avalike raamatukogude võrku. Kunda rahvaraamatukoguseltsi raamatukogu ei kuulunud samuti avalike raamatukogude võrku. Siingi ilmneb taas erinevus maapiirkonna ning tööstuspiirkonna vahel.

Vastavalt raamatukogude seadusele võisid avaliku raamatukogu ülesannet täita kohaliku omavalitsuse otsuse korral ka eraraamatukogud, nagu näiteks Viru-Nigulas (Avalikud raamatukogud, 1925: 3). 1924. aastal tegigi Kunda alevivalitsus Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsile ettepaneku avaliku raamatukogu loomine enda peale võtta. Seltsi poolt lükati see ettepanek tagasi, tuues välja sellega tekkiva ruumiprobleemi. Nimelt kasutas selts tsemendivabriku ruume tasuta, aga kui raamatukogust avalik raamatukogu teha, siis jääks selts ruumidest ilma. (Raju ja Eiskop, 2012: 2)

Avalike raamatukogude seadus kohustas alevivalitsust raamatukogu asutama, seega peale rahvaraamatukogu seltsilt saadud keeldumist loodi 1926. aasta lõpus Viru Maakonna Kunda Alevi omavalitsuse poolt Kunda Alevi Avalik Raamatukogu (Raju ja Eiskop, 2012: 2). Toimunut kinnitab ka ajalehes Kaja ilmunud artikkel, milles märgitakse, et Kundas peeti avaliku

raamatukogu asjus tulutuid läbirääkimisi tsemendivabrikuga, misjärel asuski alevivalitsus ise avalikku raamatukogu looma. Teadaolevalt oli alevivalitsusel olemas selleks tarbeks 1923. aastal eraldatud raha. Lisaks leiti vahendid ka 1926. aasta eelarvest, millele riik lisas omalt poolt 20 000 marka. Avaliku raamatukogu asutamiseks oli alevil kokku 70 000 marka. (Kunda alev saab ..., 1927) Uute kogude avamiseks jagati riigitoetust vastavalt rahvaarvule, ka neile omavalitsustele, kus veel raamatukogu polnud (Alas, 1933: 7). Ajalehe andmetel plaanis Kunda alev edaspidi igal aastal eraldada raamatukogule 20 000 marka, millele seaduse järgselt lisandus riigilt teist sama palju. (Kunda alev saab ..., 1927) Avalike raamatukogude seaduses sätestati, et kohalik omavalitsus peab määrama raamatukogu ülevõlpidamiseks igal aastal eelarves vajalikud summad (Avalikud raamatukogud, 1925: 3).

Seega tekkis Viru-Nigula valla territooriumile pärast seaduse kehtima hakkamist juurde üks raamatukogu Kunda Alevi Avaliku raamatukogu näol ja teadaolevalt tegutses valla piirides kaks avalikku raamatukogu (Kundas ja Viru-Nigulas) ning kaks mitteavalikku tüüpi raamatukogu (Kundas ja Aseris).

Viru-Nigula valla territooriumil tegutsenud rändraamatukogude kohta täpsemad andmed puuduvad. On teada, et Viru-Nigula raamatukogul oli soov asutada Rannule ja Mahusse osakonnad, mis praeguses mõistes on rändraamatukogud. 1920-ndate teisel poolel käis sealses raamatukogus lugejaid ka Aseri lähedalt. (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 3)

1932. aastal ilmunud Virumaa Teataja artiklis on ainus viide Mahus ning Mallas, mis asub Kundast 5 km idas, tegutsenud raamatukogudele (Mahu elust-olust, 1932). Mahu asub Kundast umbes 8 km ida poole ning Aserist 16 km Lääne poole. Mahus tegutses väike sadam, mida 1930. aastal täiendati uue muuliga. Mahu ümbruses elas 1932. aastal Virumaa Teataja andmetel ligi 500 inimest. Seal tegeleti põhiliselt põllumajandusega ja kalapüügiga. (Mahu elust-olust, 1932) Mahus toimus sarnaselt kogu Eestile 1930-ndatel aastatel vilgas seltsitegevus. Mahus tegutses laulukoor, näitering ja kalameeste selts (Mahu elust-olust, 1932). Näiteringid ning laulukoorid tegutsesid üle-eestiliselt aktiivselt. Sarnaselt Mahuga tegutsesid näiteringid ning laulukoorid mõne kilomeetri kaugusel Kundas, aga ka Tammistus ning Karilatsis (Rätsep, 2017: 18 ja Kuik, 2016: 15). Eriti aktiivselt paistis Mahus oma tegevusega silma Ülemaailmne Eesti Noorsoo Ühenduse osakond (Mahu elust-olust, 1932). Ülemaailmne Eesti Noorsoo Ühendus oli 1919. aastal loodud noorsooliikumine, mis omandas Eesti vabariigis olulise koha. See kujunes mõjukaimaks Eesti noorsoo-organisatsiooniks eelkõige maapiirkondades. Selle ühenduse eesmärk oli noorte igakülgne arendamine ning selle jaoks loodi muuhulgas ka raamatukogusid. (Jansen, 1989: 610)

Mahu noorsoo ühenduse osakonna juures tegutses raamatukogu, kuhu soetati raamatuid Malla raamatukogust (Mahu elust-olust, 1932). Ilmselt mõneks ajaks raamatukogunduslik tegevus Mahus lakkas, sest järgmine informatsioon sealsest raamatukogunduslikust tegevusest pärineb 1939. aastast, mil Viru-Nigula Haridusseltsi raamatukogu osakond alustas tegevust Mahu noorsooliikumise osakonna juures. Mahusse saadeti üle 30 raamatu ilukirjandust ja teaduslikke teoseid. (Asutati raamatukogu, 1939) Järgmised teated Mahus tegutsenud raamatukogust on 1940. aasta Virumaa Teataja artiklis „Mahu ja tema vaim“. Selle artikli andmetel oli Mahus olemas väga hea uuema ja väärtusliku kirjanduse valikuga raamatukogu, kuid paraku leidis see kohalike elanike seas vähe kasutust. Kohalikud eelistasid artikli andmetel kaasa lüüa laulukooris ja kuulata raadiot. Võrdluseks on samas artiklis toodud mõni kilomeeter eemal asuv Viru-Nigula raamatukogu, mis lehe andmetel sisaldas sellel ajal üle 1000 köite ja mida sealsed elanikud usinasti kasutasid. (Mahu ja tema vaim, 1940) Samas polnud Mahus toimunud lugemishuvi vähenemine niivõrd erakordne, kuna selleks ajajärguks muutus mõnevõrra vaba aja sisustamise vormide rõhuasetus. Üha rohkem pakkusid ajaviidet kino, nagu see toimus näiteks Kundas ning Rannus, kui ka raadio (Mäsak, 1998: 638).

Avalike raamatukogude edukas toimimises ja arengus oli suur roll raamatukogude töötajatel. Aleksander Sibula 1926. aastal välja töötatud raamatukoguhoidja käsiraamatus on defineeritud raamatukoguhoidjat kui raamatukogu elavat organismi ning hinge, kes arendab ning kasvatab lugejaid ning korraldab ja juhib raamatukogu tegevust. Sibul tunnistab, et arusaamine raamatukoguhoidja kutselisest ettevalmistuse vajalikkusest on vähene ning põhiliselt on raamatukoguhoidjateks õpetajad või omavalitsuse ametnikud. (Sibul, 1926: 8-9)

Kunda avaliku raamatukogu esimene juhataja Georg Puust oli 38 aastane alevivalitsuse sekretär, kelle tasu raamatukogu juhataja töö eest oli 150 krooni aastas. (Raju ja Eiskop, 2012: 3) Võrdlusena saab välja tuua Viru-Nigula raamatukogu juhataja palga, mis oli 60 krooni aastas (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Kuna Puust oli alevivalitsuse ametnik, siis korraldati nii, et raamatukogu kasutas alevivalitsuses üht tuba (Raju ja Eiskop, 2012: 3). 1937. aastal vabastati Georg Puust alevivalitsuse sekretäri ja raamatukogu juhataja kohalt. Alevivalitsuse uueks sekretäriks valiti Richard Kelder, kelle hoolde sai ka alevi avalik raamatukogu (Raju ja Eiskop, 2012: 3). Sarnane lahendus oli ka Karilatsi raamatukogus, mis asus samuti kohaliku omavalitsuse ruumides ning sealne raamatukogu juhataja töötas vallavanema abina ja hiljem vallavanemana (Kuik, 2016: 29). Rannus oli koolijuhatajaks ning ühtlasi ka raamatukoguhoidjaks Eduard Eik, kes juhatas laulukoori, mängis näidendites, ristis lapsi, viis läbi matuseid ning laenutas ka raamatuid.

Külarahva seas oli Eik populaarne, hea huumorimeele, laia silmaringiga ning hea kirjatundjana peeti temast lugu. (Penek, 2006: 43)

Eelpooltoodu näitab, kuidas raamatukogude juhatajad olid tavapäraselt selle asutuse töötajad, milles olid eraldatud ruumid raamatukogu jaoks. Selle tendentsi tõi oma raamatukoguhoidja käsiraamatus välja ka A. Sibul. Mõnevõrra erines Viru-Nigula raamatukogu, kus töötajad vahetusid aastatel 1922–1937 mitmel korral (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 6). Raamatukogu asus sel perioodil Ühispanga ja rahvamaja ruumides. Töötajatel teadaolevalt mingit seost lisaks raamatukogu tööle nende asutustega polnud.

Alates 1927. aastast muutus Viru-Nigulas raamatukogutöötaja töö tasuliseks. Palka maksis haridusselts (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 2). Avalike raamatukogude seaduses sätestati, et raamatukogu juhataja tasu määrab kindlaks raamatukogu ülevalpidaja tema ametisse määramisel (Avalikud raamatukogud, 1925: 4). 1929. aastal oli Viru-Nigula raamatukoguhoidja töötasu 60 krooni aastas. Sel ajal töötas raamatukogus Elfride Kreen (Paadik), kes oli 24 aastane kõrgema algharidusega põllutöölaine. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Teiste sealsete töötajate tausta kohta andmed puuduvad.

Viru-Nigula valla territooriumile tekkis pärast Avalike raamatukogude seaduse kehtima hakkamist juurde üks raamatukogu Kunda Alevi Avaliku raamatukogu näol ja teadaolevalt tegutses valla piirides kaks avalikku raamatukogu (Kundas ja Viru-Nigulas) ning kaks mitteavalikku tüüpi raamatukogu (Kundas ja Aseris). Lisaks on andmeid raamatukogude kohta Mallas ning Mahus.

Viru-Nigula vallas oli raamatukogude tööjõulahendus üldjoontes sama nagu mujalgi Eestis. Raamatukoguhoidja tööd tegid õpetajad või omavalitsuse töötajad. Erinevuse saab välja tuua Viru-Nigulas, kus üks Ühispangas asuva raamatukogu töötaja oli põllutöölaine.

3.2. Raamatukogu komplekteerimine, trükiste läbitöötamine

Raamatukogud koostasid aruandeid saadud rahaliste vahendite kulutamise kohta. Vastavalt Avalike raamatukogude seadusele oli raamatukogu kohustatud ära kasutama summad, mis on eraldatud teavikute soetamiseks (Avalikud raamatukogud, 1925: 7). Viru-Nigula raamatukogu toetasid lisaks riigile ka Viru-Nigula Haridusselts ja vallavalitsus. Nende rahade eest osteti uusi

raamatuid. Ka pidude sissetulekud anti uute raamatute soetamiseks. Raamatukogude töökomisjon nõudis raamatukogudelt ühtlust raamatute paigutamisel ja süstemaatilisi katalooge (Veskimägi, 2000: 346). Vastavalt sellele otsusele alustati Viru-Nigulas raamatukaartide, kataloogide ja kartoteekide kasutamisega, samuti liigitati fondis olevad raamatud Eesti kümnendliigituse põhimõttel (Tarjan, 2008). Ka Kunda alevi avalik raamatukogu liigitas oma 168 raamatust koosneva kogu (Raju ja Eiskop, 2012: 3). Kunda mitteavaliku Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogule kuuluvad raamatud tembeldati ja kanti vihikusse (Raju ja Eiskop, 2012: 2). A. Sibula raamatukoguhoidjatele mõeldud käsiraamatus on rõhutatud nimestike tähtsust, tuues välja sel ajajärgul kasutatavad nimestikuvormid: vihknimestik ning kaartnimestik. Samuti on Sibul olulise raamatu kaitsmise vahendina nimetanud templit, millega kõik raamatukogu raamatud märgistatakse, et raamat kaotaks oma tähtsuse varaste jaoks. Templijäljend pidi vastavalt käsiraamatule pandama tiitellehe mõlemale poolele ning 17. leheküljele. (Sibul, 1926: 42-44)

Viru-Nigula raamatukogus on säilinud aruanne 1929/1930 aasta tegevusest (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv), mille kohaselt suurenes Viru-Nigula raamatukogu fond pidevalt. Lisaks omavalitsuselt ning riigilt saadud summade eest ostetud raamatutele kinkis Viru-Nigulas asunud Voibergi raamatukauplus raamatukogule raamatuid. Samuti andis tulekindlustusselts raha raamatute ostmiseks ja parandamiseks. Seega oli ilmselt kohalikule kogukonnale sealne raamatukogu tähtis institutsioon. Selle arengut toetasid lisaks omavalitsusele ning riigile ka kohalikud ettevõtted. Võrreldes Viru-Nigula valla raamatukogudes toimunut Sibula käsiraamatuga (1926) ja Avalike raamatukogude seadusega (1925) ilmneb mitmeid ühiseid jooni ning kattuvusi.

Raamatukogude töös ja fondi komplekteerimisel oli suur roll nõukogul. Vastavalt 1924. aastal vastu võetud Avalike raamatukogude seadusele määras raamatukogudele nõukogu raamatukogu ülevalpidaja. Nõukogu liikmeteks pidi olema vähemalt kolm omavalitsuse poolt määratud liiget ja raamatukogu juhataja. Nõukogu ülesandeks oli vaadata läbi raamatukogu juhataja koostatud aruanded, eelarve ning kinnitada raamatute mahakandmisaktid ja kirjanduse nimestikud. Raamatukogu juhatajal ei olnud õigust omavoliliselt kirjandust maha kanda. (Avalikud raamatukogud, 1925: 4) Kunda avalikus raamatukogus otsustati raamatukogu nõukogu kohustused jätta kohaliku haridusnõukogu peale (Raju ja Eiskop, 2012: 3). Avalike raamatukogude seaduses §14 on sätestatud, et raamatukogu nõukogu puudumisel täidab viimase ülesandeid kohaliku omavalitsuse haridusnõukogu ja raamatukogu juhataja võtab sel juhul raamatukogusse puutuvates küsimustes haridusnõukogus hääleõigusega osa (Avalikud raamatukogud, 1925: 4).

Viru-Nigula raamatukogu kuulus haridusseltsile ja seal valiti pärast Avalike raamatukogude seaduse jõustumist raamatukogule 1926. aastal nõukogu, kuhu kuulusid kohalikud kooliõpetajad, kes kontrollisid raamatukogu tööd (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 2). Nõukogu tähtsat rolli raamatukogudes kinnitab ka tõik, et näiteks 23. aprillil 1932. aastal tegi Viru Maavalitsuse Haridusosakond Kunda Alevi Avaliku Raamatukogu juhatajale, Georg Puustile noomituse, kuna too oli oma äranägemise järgi tellinud raamatuid, kutsumata eelnevalt kokku raamatukogu nõukogu (ERA.3138.1.750). Raamatukogu nõukogu pidi kinnitama soetatava kirjanduse nimestiku (Avalikud raamatukogud, 1925: 4). Ka 1934. aastal saab Kunda raamatukogu juhataja noomituse, et Eesti Kirjastuse Seltsi poolt saadetud raamatute kohta pole vastust edastatud (ERA.3138.1.750). 1934. aastal täiendati raamatukogude seadust klausliga, et raamatukogud on haridusasutused ning nende komplekteerimine peab toimuma „hariduslike ülesannete ning kasvatuslike sihtide kohaselt“. Leiti, et on lubamatu kasutada saadud toetussummasid sobimatu kirjanduse soetamiseks. (Veskimägi, 2000: 374) 1937. aastal vabastati Georg Puust alevivalitsuse sekretäri ning raamatukogu juhataja kohalt (Raju ja Eiskop, 2012: 4). Pole teada, kas G. Puusti töölt vabastamine oli seotud tema tegevusega raamatukogu juhatajana.

Kokkuvõtteks saab öelda, et mitteavalikku tüüpi Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogu kasutas sarnaselt vallas ning mujal Eestis tegutsenud avalike raamatukogudega avalike raamatukogude jaoks välja töötatud norme, tembeldades raamatuid ning registreerides need vastavas vihikus.

Kogukonna jaoks oli raamatukogu oluline, seda kinnitab kohalike ettevõtete toetus raamatukogudele. Viru-Nigulas toetas raamatukogu raamatukauplus ning haridusselts, Kunda rahvaraamatukoguselts tegutses vabriku toel. Käesolevas lõputöös eelnevalt käsitletud aastatel (1901–1917) vabrikud raamatukogusid ei toetanud.

Kuigi A. Sibul rõhutab oma käsiraamatus just raamatukoguhoidja vastutust ning kompetentsi olulisust raamatute valimisel (Sibul, 1926: 9), oli vähemalt Kunda avaliku raamatukogu näitel raamatukogude nõukogu roll komplekteerimisel üsna suur. Kunda avaliku raamatukogu juhataja sai noomituse, kuna tellis ilma nõukogu kinnitusega raamatuid.

3.3. Raamatukogude asukohad ning trükiste hoidmine ja paigutamine

1926. aastal tegutsesid raamatukogud reeglina teiste asutustega samades hoonetes selleks eraldatud ruumis. Ka A. Sibul toob välja, et ka linnades tegutsevad raamatukogud ning suured teadusraamatukogud töötasid kitsastes oludes. Raamatukoguhoidjate käsiraamatus on parima asukohana raamatukogu jaoks nimetatud valla-, kooli- ja seltsimajad. (Sibul, 1926: 10)

Viru-Nigula raamatukogu kasutada oli 1929. aastal üks tuba, mis asus Ühispangale kuuluvates ruumides (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Tavapäraselt said raamatukogud enda kasutusse ruumi või ruumid rahvamajades, nagu näiteks Tammistu Rahvaraamatukoguselts (Rätsep, 2017: 35) või ka kohaliku omavalitsuse ruumides, nagu Karilatsis (Kuik, 2016: 29) ja ka Kundas (Raju ja Eiskop, 2012: 4). Üsna tavapärane oli ka see, et raamatukogud asusid koolides. Näiteks Rannus, mis asub uue Viru-Nigula vallas, oligi kool kohaliku seltsielu keskuseks (Penek, 2009: 6). Rahvamajade puudumisel kasutati ka mujal Eestis koolimaju kohalike kultuurikeskustena (Pärdi, 2008: 509). Rannul tegutsesid koolimajas lisaks 1925. aastal avatud raamatukogule ka laulukoor, näitering ja korraldati palju peoõhtuid ning näitemüüke, mille tulu läks kooli ja raamatukogu toetamiseks. Raamatukogu asus koolijuhataja toas. (Vasar, 2010: 10)

1930. aastal koliti Viru-Nigula raamatukogu Ühispanga ruumidest rahvamajja (Tarjan, 2008). Vastavalt Rahvamajade seadusele pidid rahvamajad pakkuma tegevusvõimalusi kõigile piirkonnas tegutsevatele hariduslikele asutustele ja kultuuriorganisatsioonidele (Rahvamaja seadus, 1931, Veskimägi, 2000: 364 kaudu).

Seega ei erinenud Viru-Nigula valla raamatukogud Eesti raamatukogudest üldiselt. Üsnagi reeglipäraselt olid asukohad koolis (Rannu), vallamajas (Kunda) ning rahvamajas (Viru-Nigula).

Vastavalt seadusele jagas riik raamatukogudele toetust, aga riiklikke toetussummasid tohtis kasutada ainult raamatute soetamiseks, kapid ja muu inventari pidid seltsid ise oma vahenditega soetama (Alas, 1933: 7). A. Sibul soovitas oma käsiraamatus pigem kasutada riiguleid, kuna nii pääseb raamatutele kergemini ligi ning kapid olid ka kallimad, võtsid rohkem ruumi ja raskendasid laenutamist (Sibul, 1926: 12).

Viru-Nigula raamatukogul oli raamatute paigutamiseks kaks kinnist kappi (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 2). Võrreldes näiteks Karilatsi raamatukoguga oli Viru-Nigulas selles suhtes olukord üsna hea, Karilatsi rahvaraamatukogu seltsil oli raamatute hoidmiseks

kasutada vaid üks kapp (Kuik, 2016: 33). Ka Kunda rahvaraamatukoguseltsil olid raamatud paigutatud lukustatud kappi (Raju ja Eiskop, 2012: 2).

Kui varasemalt oli Viru-Nigula raamatukogu paistnud silma väga hea lastekirjanduse koguga, siis pärast raamatukogude seaduse kehtima hakkamist viidi lastekirjandus üle kooli (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 2). Sarnaselt Viru-Nigulale andis ka Karilatsi raamatukogu oma fondist lastekirjanduse koolile üle, tellides selleks tarbeks juurde 70 lasteraamatut (Kuik, 2016: 37). Koolikogud ei kuulunud avalikkude raamatukogude võrku (Alas, 1933: 7). Kuna mõlemas kogus oli selle ajajärgu kohta üsna palju lastekirjandust ja samas raamatute hoiustamiseks ruumi ning inventari väga vähe, siis võis sellise otsuse tingida ruumipuudus. Peale lastekirjanduse üleandmist tekkis riiulitesse ning kappidesse vaba ruumi uute raamatute jaoks. Sellise otsuse taga võis olla ka soov koondada lastekirjandus ühe kogu alla.

Uue Viru-Nigula valla raamatukogud töötasid kitsastes oludes ning asusid käesolevas peatükis uuritud aastatel (1918–1940) teiste asutustega samades hoonetes nagu ka mujal Eestis.

Kuigi raamatukogud said riigilt toetust, tohtis neid vahendeid kasutada vaid teavikute soetamiseks. Seetõttu oli raamatukogudel raskusi inventari soetamisega. Samas, vaatamata sellele, etapid olid kallimad ja võtsid rohkem ruumi, olid nii Kunda kui Viru-Nigula raamatukogudes kasutusel justapid. Ilmselt ruumipuuduse leevendamiseks ning lastekirjanduse ühte kokku koondamiseks anti Viru-Nigula raamatukogu lastefond üle sealsesse kooliraamatukokku.

3.4.Trükiste laenutamine

Enne laenutamistöö alustamist pidid raamatukogud välja töötama määruse, milles sätestati raamatukogu ja lugeja õigused ning kohustused. Määruses pidi olema välja toodud laenutatavate teavikute arv, laenutuse aeg ja tagatis. (Sibul, 1926: 57) Vastavalt raamatukogude seadusele oli raamatukogu kasutamine tasuta (Avalikud raamatukogud, 1925: 4).

Viru-Nigula raamatukogus võis iga lugeja võtta korraga kaks ilukirjanduslikku ja lisaks mõne teadusliku raamatu ning lugemise eest raha ei võetud. Raamatuid laenutati lugejatele kaheks nädalaks. Raamatu rikkumise või kaotamise korral tuli maksta raamatu kahekordne hind. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Selline õigus oli raamatukogudele antud Avalikkude raamatukogude

seadusega, milles §19 sätestab, et raamatu rikkumise või kaotamise puhul on raamatukogul õigus nõuda raamatu kahekordset hinda (Avalikud raamatukogud, 1925: 4). Raamatute laenutamisel Viru-Nigula raamatukogus tagatist ei nõutud, aga kui ületati kahenädalast tagastusaega, siis pidi tasuma trahvi, mis oli 5 senti raamatu pealt nädalas. Sama suur trahvimäär oli näiteks ka Tallinna III haruraamatukogus (Veskimägi, 2000: 360) ja Karilatsi raamatukogus (Kuik, 2016: 35). Viru-Nigulas tarvitati saadud raha raamatute korrashoidmiseks (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 2). Viivise suuruse määras kohalik omavalitsus (Avalikud raamatukogud, 1925: 4).

Kunda avalikust raamatukogust sai koju korraga laenutada kaks raamatut, mille laenutustähtaeg oli sarnaselt Viru-Nigula raamatukogule kaks nädalat. Kunda avalikus raamatukogus oli vastupidiselt Viru-Nigulale raamatute laenutamine tasuline. Raamatute laenutamise tasu oli vastavalt laenutatud teavikute kogusele 1-3 senti. Saadud raha eest osteti Kunda raamatukogusse uusi raamatuid. Need, kes hilinesid raamatute tagasi toomisega, pidid maksma kolmekordset maksu. (Raju ja Eiskop, 2012: 3) Siin tuleb välja mõningane vasturääkivus avalike raamatukogude seadusega, kuna viivist oli sellekohaselt õigus nõuda kuni kahekordse raamatu maksumuse ulatuses. Samas oli lubatud võtta lugemismaksu kuni 5 margani nädalas. (Avalikud raamatukogud, 1925: 4 ja 7)

Avalikkude raamatukogude seaduse järgi pidi raamatukogu lahti olema vähemalt üks kord nädalas (Avalikud raamatukogud, 1925: 4). Viru-Nigula raamatukogu oligi vastavalt sellele avatud kaks tundi nädalas (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 2). Ka Kunda alevi avalik raamatukogu oli avatud üks kord nädalas, kuid mõnevõrra kauem – neli tundi (Raju ja Eiskop, 2012: 4). Sarnaselt käesolevas töös uuritavatele raamatukogudele oli näiteks ka Karilatsi raamatukogu vastavalt seaduse miinimumnõuetele samal ajaperioodil avatud korra nädalas (Kuik, 2016: 35).

Kundas tegutses ka mitteavalik raamatukogu, mille liikmetel oli kohustus tasuda aastast liikmemaksu. Port Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi iga-aastane liikmemaks oli 10 marka (ERA.14.3.594). 10 marka ei olnud sel ajajärgul väga suur liikmemaks, võrdlusena saab tuua Tammistu Rahvaraamatukogu Seltsi, kus liikmemaks oli samal ajaperioodil 25 marka (Rätsep, 2017: 22).

Selles alapeatükis ilmneb erinevus Kunda ja Viru-Nigula raamatukogude vahel. Kui Viru-Nigula raamatukogu oli kasutamiseks tasuta, siis Kunda avalik raamatukogu võttis laenutamise eest tasu. Viru-Nigula viivis vastas raamatukogude seaduses sätestatud nõuetele, samal ajal kui Kunda

avalik raamatukogu võttis viivist rohkem, kui seaduses lubatud. Samuti lubas Viru-Nigula raamatukogu laenutada koju mõnevõrra rohkem raamatuid, kui Kunda avalik raamatukogu.

3.5. Seltside vabahariduslik ning kultuuriharrastuslik tegevus

Raamatukogude seltsid asutati 20. sajandi alguses otseselt raamatukogude toetamiseks ja ülalpidamiseks. Sisuliselt olid rahvaraamatukoguseltsid sarnased haridusseltsidele nii oma tegevuse kui ka laialdase programmi poolest. Raamatukogule rahaliste vahendite hankimiseks korraldati pidusid, esinemisi, loenguid ja ettekandeid. (Veskimägi, 2000: 198) Raamatukoguseltside juures tegutsesid tavapäraselt laulukoorid näiteringid jms (Veskimägi, 2000: 233). Raamatukoguseltside mitmekülgne tegutsemine võttis palju tähelepanu ja energiat ning nii juhtuski pahatihti, et raamatukogunduslik tegevus jäi kõrval-liiniks (Veskimägi, 2000: 233). Nõnda juhtus näiteks Tammistu Rahvaraamatukogu Seltsiga (Rätsep, 2017).

Puuduvad andmed selle kohta, kas Viru-Nigula raamatukogu või Kunda Alevi Avalik raamatukogu korraldasid üritusi. Viru-Nigulas korraldas rohkelt üritusi Viru-Nigula Haridusselts (Omane ja armas, 1996: 41). Aseri tellisevabriku raamatukogu tegevusest aastatel 1918–1940 andmed puuduvad, kuid Aseris tegutses alates 1926. aastast edukalt populaarne laulu- ja muusikaselts. Seltsi eestvedajaks oli tsemendivabriku direktor Rudolf Jannsen. Seltsi 25 liikmeline segakoor võttis edukalt osa erinevatest laulupidudest. (Aseri seltsielu, 1937) Seega ka uuritava territooriumi teises töölisasulas Aseris oli sarnaselt Kundaga tekkinud aktiivne seltsielu, milles vabrikutöölistel oli võimalik kaasa lüüa. Kuna Aseris oli seltsielu eestvedajaks tsemendivabriku direktor, siis ilmselt toetas tööliste seltsitegevust ka vabriku juhtkond.

Rannu koolimaja, kus asus ka raamatukogu, oli 1930. aastaks kujunenud kultuurikoldeks: päeval käis õppetöö ning laenutati raamatuid ja õhtul hiliste õhtutundideni kihas täiskasvanute seltsielu. Seltse ja ühendusi tegutses seal kümmekond. Üks populaarsemaid seltse oli Rannus Koogu-Rannu Maanaisteselts. (Vasar, 2010: 11) Naisliikumine muutus igal pool Eestis laiahaardeliseks, kuna Eesti vabariigi põhiseadusega said eesti naised poliitilised õigused. Erilist tähelepanu pöördati naiste seltsides kutseoskuste arendamisele ning emade ja laste hoolekandele. (Jansen, 1998: 608) Seltsitegevuse juhtimises löid Rannus agaralt kaasa talunikud. Seltsielus osalejaid oli kogu ümbruskonnast, ka Aserist. Sarnaselt Kundale korraldati Rannus koolitusi, kursusi ning tähistati rahvakalendri ja riiklikke tähtpäevi. (Penek, 2009: 9)

Kundas tegutses väga aktiivselt Port-Kunda Rahvaraamatukogu Selts. 1921. aastal vastu võetud põhikirjaga võttis Port-Kunda Rahvaraamatukogu Selts omale ülesandeks arendada raamatukogu ning nõnda tõsta piirkonna hariduslikku taset. Selle jaoks oli Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsil õigus lisaks raamatukogunduslikule tegevusele korraldada kultuuriüritusi, peoõhtuid, rahvakoosolekuid, kursusi jms kultuurhariduslikku. (ERA.14.3.594) 7. märtsil 1935 tehti Port-Kunda Rahvaraamatukoguseltsi põhikirja muudatusi. Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi eesmärgiks oli ka selles põhikirjas raamatukogude arendamise teel üldist haridust tõsta ja teadmisi levitada (ERA.14.3.594). Taolised eesmärgid olid raamatukoguseltsidel sellel ajajärgul tavapärased ning üle-eestiliselt sarnased. Inimesed olid huvitatud vabaharidusest ning kultuurilisest harrastustest. Ka Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ oli oma põhikirjas sätestanud samad ülesanded (Kuik, 2006: 21).

Eesmärkide elluviimiseks peeti Kundas vabriku antud ruumides erinevaid seltsi korraldatavaid kultuuriüritusi ja näidati ka filme (Raju ja Eiskop, 2012: 1). Vaatamata liikmemaksule, tasuta ruumidele ning korraldatud üritustele oli selts siiski rahalistes raskustes. Sellest olenemata sooviti soetada kinoaparaat ja muretseda kino näitamiseks avaramad ruumid. Selts palus 1923. aastal kahel korral alevivalitsusest vabastust lõbustusemaksust ja müürilehtede registreerimise maksust, kuna korraldatud peoõhtud ei osutunud tasuvaks (ERA.3138.1.287). Rahaliste vahendite nappuse tõttu otsustati võtta kinoaparaadi soetamiseks vabrikult laenu (Raju ja Eiskop, 2012: 2). Samuti sai 1925. aastal Rannu koolis tegutsev raamatukogu omale kinoaparaadi, filme näidati nii õpilastele kui ka külaelanikele (Penek, 2010: 9). Mujalgi Eestis pakkus kino elanikele üha rohkem ajaviidet (Mäsak, 1998: 630).

Väga menukad olid näiteringid, nendega lavastatud etendusi esitati peoõhtutel. Näiteks toimus 1922. aasta 26. detsembril Kunda tööliste suurema isetegevusliku üritusena peoõhtu, kus kohalik näitering koos Tallinna Töölisteatri näitlejatega esitas edukalt kaks näidendit (Punane Kunda, 1968: 72). Samuti on teada, et näitering tõi 1934. aastal lavale neli etendust, mis osutusid publiku seas väga populaarseteks. Näiteringi juhtideks olid tegevnäitlejad Masing ja Omer. (Kunda Rahvaraamatukoguseltsi tegevusrikas ..., 1935) Näitemänguga tegeleti ka Rannus.

20. sajandi alguses hakkas Eestis järsult kasvama tööliste huvi spordi vastu ja sellest sai paljude noorte meeste põhiline vaba aja sisustamise viis (Mäsak, 2008: 526). Kundaski tegutses rahvaraamatukogu seltsi spordiosakond väga aktiivselt. Spordiosakond korraldas saalivõimlemise treeninguid, poksikursuseid, jalgpallitreeninguid ning talispordivõistluseid (Kundas elustub sport, 1934; Kunda noormehed poksivad, 1934; Teatesuusatamine Kundas, 1936). Ka Rannus tegutses

spordiselts „Lembit“. Rannu spordiselts loodi 1930. aastal. Sportimiseks tehti kokkulepe kohaliku taluniku Gustav Penekiga, kes lubas enda karjamaast ehitada spordiplats tingimusel, et hoitakse korda ning vähemalt 15 osalejat olid lapsed ja noored. Sportimas käidi ümberkaudsetest küladest, ka Aserist, kus 1938. aastani spordiväljakut ei olnud. Spordiselts sai enda kasutusse ruumid koolimajas, kus asutati nende poolt näite-, muusika ja kõnekultuuri ring ning laulukoor. (Penek, 2010: 7) Ka laulukoorid olid sel ajajärgul väga hinnatud vaba aja veetmise viis. Port-Kunda Rahvaraamatukogu seltsi segakoor võttis osa 1935. aasta Tartu laulupeost (Tartumaa laulupeol ..., 1934).

1937. aastal näidati Kunda rahvaraamatukoguseltsi poolt igal laupäeval ja pühapäeval kino, muuhulgas ka Eesti kultuurfilme (Rahvaraamatukoguseltsi koosolek, 1937). Kinoaparaadi ostuga tekkinud võlgnevuse tasus selts vabrikult annetuseks saadud 500 krooniga (Tsemenditehase annetus raamatukogule, 1937). Seega võib järeldada, et tsemendivabrik toetas jätkuvalt seltsi tegevust, pakkudes lisaks tasuta ruumidele ka rahalist toetust.

Traditsioonilistele eneseharimisvormidele lisaks korraldati igal pool Eestis palju kursuseid ning õpiringe (Jansen, 1998: 608). Port-Kunda rahvaraamatukogu Seltsi eesmärgiks oli eelkõige liikmetele korraldada tasuta kinoõhtuid ja väljasõite, kuid osavõtt seltsi mitmepalgelisest tegevusest oli kolmekümnendate aastate lõpus tasuta ka neile, kes ei olnud seltsi liikmed (ERA.14.3.594). Muuhulgas korraldas rahvaraamatukogu selts tasuta loenguid. 1939. aasta eelarves nähti ette suuremad summad tasuta loengute korraldamiseks ning kinoaparaadi ostuga tekkinud võla lõplikuks tasumiseks vabrikule. 1939. aasta märtsis toimuski Kundas rohke osavõtuga loeng laste kooliskäimise teemal. (Rahvaraamatukogu seltsi aastakoosolek, 1938) Karilatsi rahvaraamatukogu selts korraldas sarnaselt Kundale ja teistelegi raamatukogudele palju üritusi, loenguid ja muid tegevusi, mis töid seltsile raamatute soetamiseks rahalisi vahendeid (Kuik, 2016: 18). Selline erinevate ürituste korraldamine täitis raamatukogude eesmärki mitteformaalsete haridusasutustena ning aitas raamatukogusid ka rahaliselt, kui toimunud üritus just tasuta polnud. Seetõttu korraldati raamatukogude poolt tihti loenguid, see tegevus oli tavapäraselt ka põhikirja sisse kirjutatud. Tammistu rahvaraamatukogu selts korraldas samuti oma liikmetele loenguid ning kursuseid (Rätsep, 2017: 18).

Seega oli 1918–1940 raamatukogude areng väga kiire ning laiahaardeline. Avati uusi raamatukogusid (Rannus, Mahus, Mallas ja Kundas). Kui varasematel aastatel olid raamatukogude

asutajateks seltsid ja töölisühendused, siis sellel ajajärgul olukord muutus. Raamatukogusid hakkasid toetama nii riik kui ka vabrikud.

Suurimaks mõjutajaks nii käsitletavas piirkonnas kui ka kogu Eestis oli kahtlemata avalike raamatukogude võrgu loomine ning Avalike raamatukogude seaduse kehtima hakkamine. Võrgu loomisega algas raamatukogude omavaheline integreerumine. Seeläbi muutus raamatukogude üldpilt ühtlasemaks, hakati kasutama kümnendliigitust ning katalooge. Samuti muutus tänu seadusele raamatukogude rahastamine ühtlasemaks ning see võimaldas pidevalt täiendada kogusid. Samas ei tohtinud saadud rahalisi vahendeid kasutada inventari või ruumide jaoks. Ruumi- ning inventaripuudus võis sundida Viru-Nigula raamatukogu (nagu ka Lõuna-Eestis asetsevat Karilatsi raamatukogu) andma üle oma lastekirjanduse kogu kooliraamatukogule.

Eestis oli üsna tavapärane, et raamatukogu juhataja oli selle asutuse töötaja, kus asusid raamatukogule eraldatud ruumid (omavalitsus, kool). Nii oli see suuremalt jaolt ka Viru-Nigula vallas – Kunda raamatukogu asus alevivalitsuse ruumides, juhatajaks alevivalitsuse sekretär. Rannu raamatukogu tegutses kooli direktori juhtimisel koolimajas. Erand on Viru-Nigula raamatukogu, mis asus Ühispanga ja rahvamaja ruumides ning raamatukogu töötajad ei olnud teadaolevalt seotud Ühispanga või rahvamaja juhtimisega. Raamatukogude asukoht oli külastajatele soodus ning lahtiolekuaegade puhul peeti silmas kohalikku kogukonda.

Raamatukogud olid kogukonna jaoks olulised. Nende tegevust toetasid kohalikud asutused ja elanikud ning raamatukogude poolt korraldatud üritustest võeti agaralt osa. Raamatukogudest said mitteformaalsed haridusasutused. Vabaharidus muutus kättesaadavaks kõigile. Pole teada, et Viru-Nigula vallas avalikku võrku kuulunud suuremad raamatukogud Kundas ja Viru-Nigulas oleksid sel ajajärgul korraldanud oma elanikele üritusi või huviringe, nagu tehti Rannus ja Kunda mitteavalikus seltsiraamatukogus.

Avalikku võrku kuulnud raamatukogude töökorralduses oli suur roll nõukogul, tegeleti kirjanduse komplekteerimisega selliselt, et see täidaks ette antud hariduslikke ülesandeid ning kasvatuslikke sihte, samal ajal kui Rannu ja Kunda seltsiraamatukogu suunasid oma tegevuse vastavalt kogukonna huvidele ning vajadustele.

4. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1940–1972

Avalikud raamatukogud hakkasid alates 1940. aastast kandma rahvaraamatukogude nime. Kõik omavalitsuse loodud raamatukogud liideti automaatselt võrguga ning seltsiraamatukogud natsionaliseeriti. (Veskimägi, 2000: 439). Kundas tegutsenud Port-Kunda Rahvaraamatukoguselts suleti. Kundasse jäi alles üks raamatukogu (Raju ja Eiskop, 2012: 2). Aseri Tellisetehases tegutsenud raamatukogu kohta pole säilinud andmeid. On teada, et sealne tellisetehas riigistati ning teha asus juhtuma töölisnõukogu (Penek, i. a). Nõukogude okupatsiooni tulemusena hakati üles ehitama sotsialismi ning raamatukogud politiseerusid väga kiiresti. Samuti mõisteti raamatukogutöötajate erialase hariduse vajalikkust ning seega muutus isetegevuslik kaader kutseliseks.

Alljärgnevalt käsitletakse käesolevas peatükis Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arengut nõukogude aja algusest kuni tsentraliseerimiseni. Abistamaks raamatukoguhoidjaid nende igapäevases töös ja kvalifikatsiooni tõstmisel ilmus „Raamatukoguhoidjate käsiraamat“ (1964). Raamatus antakse terviklik ülevaade kõikidest raamatukogu tööloikudest. Juhendmaterjali koostamisel lähtuti muuhulgas Kommunistliku Partei ostustest. Sellel ajajärgul oli äärmiselt oluline võimulolijate silmis sobiliku kirjanduse levitamine ja propageerimine võimalikult suure hulga inimeste seas. Raamatukoguhoidjate käsiraamatule tuginedes on ülesehitatud alapeatükkide jaotus, kasutades pealkirjastamisel ajastule iseloomulikke hüüdlauseid.

4.1. Rahvaraamatukogud kõige laiematele hulkadele

Sõjajärgseil aastail alustas uuritavas vallas raamatukogudest esimesena tööd Kunda raamatukogu. 12. detsembril 1944 avati taas uksed ning 1946. aastal saadi ruumid Kunda Töölismajas (Raju ja Eiskop, 2012: 3). Töölismaja oli endine direktori mõis, mis uue võimu tulekul nimetati sobivamalt ümber. Vabriku ehitatud tööliste ja ametnike majadel ei olnud tol ajal aadresse, maju teati nime või ehitamisel antud numbriga järgi (Raju, 2018). Raamatukogu sai töölismajas enda käsutusse kaks kaminatega tuba esimesel korrusel (Raju ja Eiskop, 2012: 3). Raamatukogu edukas töö sõltus ruumide ja sisustuse otstarbekusest ning sobiv asukoht soodustas tööd (Jürman, 1964: 397).

Raamatukogu ruumid peaksid olema avarad, soojad, valged ning õhurikkad. Vastavalt käsiraamatule oli raamatukogule sobiv asukoht keskuses, kuhu inimesed sattusid erinevatel põhjustel. Raamatukogu lähistel võiksid asuda ka teised kultuuriasutused nagu rahvamaja, kool jms. (Jürman, 1964: 397) Kuigi Kunda raamatukogule eraldatud ruumid olid suhteliselt avarad ning soojad, ei olnud töölismaja asukoht siiski kõige parem valik, kuna asus suhteliselt kaugel tööliselamutest ning teistest asutustest. Ilmselt seetõttu koliti 1948. aastal raamatukogu ümber 36 m² tuppa aadressil Tisleri 9 (Raju ja Eiskop, 2012: 3). Uue asukoha naabruses olid rahvamaja, kool, apteek, postkontor ning kauplused (Raju, 2018). Käsiraamatu kohaselt tuli arvestada 1000 raamatu kohta 2,5 m² pörandapinda (Jürman, 1964: 398). Kunda raamatukogus oli sel ajahetkel 3566 raamatut (Raju ja Eiskop, 2012: 3), seega võib öelda, et vaatamata sellele, et raamatukogu asus vaid ühes toas, oli raamatukogus ruumi piisavalt. Väiksem linnaraamatukogu vajab normaalseks tööks ühte ruumikat või kahte vähemat tuba (Jürman, 1964: 397). 1956. aastal koliti raamatukogu ümber kahte tuppa linnavalitsuse majas aadressil Koidu 9a. 1961. aastal koliti taas tagasi aadressile Tisleri 9, seekord eraldati raamatukogule 4 tuba, mis olid olnud varasemalt söökla käsutuses. 1964. aastal koliti raamatukogu tehase endistesse kontoriruumidesse. Raamatukogule anti pool maja esimesest korrusest. Lisaks raamatukogule tegutsesid samas hoones muuseum, miilitsapunkt ja kommunaalosakond. Üks olulisemaid muudatusi oli raamatute kolimisjärgne paigutamine avafondi. (Raju ja Eiskop, 2012: 5) Lugejad said edaspidi riulitelt ise kirjandust valida. Avafondide sisseseadmine oli üks suuremaid muudatusi rahvaraamatukogude arengus, neid hakati sisse seadma 50. aastate lõpus (Veskimägi, 2000: 445).

1971. aastaks oli Kunda raamatukogu asukoht jäänud elanikele ja isegi tehase töötajatele ebasobivaks. Hoone asus vananenud äärelinnas, eemal elamurajoonidest. Vaatamata asukohale tehase lähedal ei jäänud raamatukogu tee peale ka tööle või töölt koju suundujatele. Sama aasta aruandes ongi ühe laenutuste arvu langemise põhjusena märgitud raamatukogu ebasoodne asukoht. Külastajad kurtsid selle probleemi üle raamatukogu töötajatele. Täitevkomitee lubas lahendusena tulevikus peale remonti raamatukogule ruumid oma majja. (Kunda linna arhiiv) Täitevkomitee oma lubadusest kinni ei pidanud ning raamatukogu sai uued, avarad ning valged ruumid linna keskuses alles 1993. aastal (Raju ja Eiskop, 2002: 5).

Teise maailmasõja ajal koliti Viru-Nigula raamatukogu rahvamajja, kus see oli kuni sakslaste tulekuni. Sakslased kasutasid tuba laona. Raamatud tõsteti kastidesse, et teha ruumi katelokkidele ning teistele militaarsetele tarvikutele. Haridusseltsi esindaja õpetaja Alver nõudis, et raamatud tagasi pandaks, kuid selle asemel viidi raamatud lähedalasuva hoone teisele korrusele. Kuna seal polnud laenutamine võimalik, viidi raamatukastid poeruumi, kus mõningal määral toimus

laenutustöö. Raamatukogu avati taas 1945. aastal rahvamajas. Ilmselt polnud raamatukogu ruumid kõige paremas olukorras, kuna 1948. aasta Mahu valla Täitevkomitee protokollis on suure puudusena märgitud raamatukogu uutes ruumides venima jäänud remonttöid ning tehakse sellega seoses märkus raamatukogu juhatajale, kes pidanuks osutama tähelepanu sellele asjaolule. Ka 1949. aasta dokumentide kohaselt oli remont ikka veel päevakorras (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). 1952. aastal koliti ümber vallamaja esimesele korrusele. 1958. aastal saadi paremad ruumid sama maja teisele korrusele ja seal seati sisse avariilid. (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 4) 1960. aastal korraldatud ülevaatusel tehti märkus, et raamatukogul puudub tööks vajalik inventar – raamatukogu kasutas külanõukogu lauda ja toole, puudus raamaturiil (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Raamatukogu fond koosnes 1967. aastaks 8114 teavikust, seega oli Raamatukoguhoidja käsiraamatu (Jürman, 1964: 397) miinimumnõuete kohaselt ruumi piisavalt, küll aga olid ruumid halvas olukorras. 1969. aastal kolitigi samas majas asuvasse 10 ruumeetri võrra avaramatesse ruumidesse, sel ajal oli fondi suurus 8444 teavikut. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

1951. aastal alustas tööd Aseri Tellisetehase Ametiühingu raamatukogu (Nõmmets, 2017). Raamatukogu asus ametiühingu klubi ruumides ning nende kasutada oli 60 m² ruum. Raamatukogu allus ametiühingu vabariiklikule komiteele. Nende fond koosnes 12 257 raamatust. (LVMA.350iv.1.49). Aseri raamatukogus oleks olnud vajalik minimaalne põrandapind 30 m². Seega oli nende kasutada oli üsna avar ruum. Probleem oli inventariga, sest enne seda, kui keraamikatehas raamatukogule uued riulid soetas, paljud raamatud põrandal virnades (LVMA.350iv.1.125). Vastupidiselt Kunda ja Viru-Nigula raamatukogudele Aseri keraamikatehase raamatukogu ei kolitud. Raamatukogu asus ametiühingu klubi ruumides, kuni nad 1973. aastal kolisid samas majas suurematesse ruumidesse (LVMA.350iv.1.330). Aseri raamatukogu lapsi ei teenindanud ning raamatukogus puudusid täielikult laste- ning noorteraamatud (LVMA.350iv.1.330).

Vaatamata sellele, et tegemist polnud rahvaraamatukoguga vaid ametiühingu raamatukoguga, tegutses raamatukogu vastavalt säilinud dokumentidele ilmselt rahvaraamatukoguna. Aruanded kajastavad rahvaraamatukogudega sarnaseid tegevusi (massiüritused, kirjanduse propaganda, tööalased seminarid, alfabeetilise kataloogi koostamine). Seda, et raamatukogu toimis avaliku raamatukoguna, võib järeldada ka tööaruandes oleva märke põhjal, mille kohaselt praktiseeriti laialdaselt raamatute kojukannet. Samuti töötas raamatukogu juures täiskasvanutele mõeldud ringina kirjanduse ja kultuuriklubi (LVMA.350iv.1.125) ning 1970. aastal seitsmeliikmeline luulesõprade ring. Kundas töötas raamatukogu juures raamatusõprade ring, mille tööst võttis osa

12 õpilast (Kunda linna arhiiv), sarnane ring töötas ka Rannu raamatukogus (LVMA.350iv.1.55). Täiskasvanutele suunatud ringide kohta teistes Viru-Nigula valla raamatukogudes pole andmeid.

Praeguses Aseri raamatukogus on säilinud informatsiooniline aruanne (Aseri raamatukogu, a), mille kohaselt alustas 1953. aasta augustis tööd Aseri külaraamatukogu. Sellest dokumendist selgub, et uue raamatukogu fond oli 1084 teavikut, lugejaid oli raamatukogul 105, kellest lapsi 60. Raamatukogu tegutses 25 m² pinnal ühe töötajaga. Kahjuks ei ole aruandes kirjas raamatukogu täpsem asukoht. Kuna nimetatud aruanne on ainus Aseri külaraamatukogu tegevust kajastav dokument, siis puuduvad ka andmeid Aseri külaraamatukogu tegutsemisaja kohta. Aseri keraamikatehase raamatukogu 1968. aasta aruandes on kirjas, et piirkonnas töötavad lisaks neile veel kooliraamatukogu ning tehniline raamatukogu (LVMA.350iv.1.125), seega selleks ajaks oli Aseri külaraamatukogu oma töö lõpetanud.

1950. aastal moodustati Kiviõli rajoon (Uuet, 2002: 43). Kiviõlis asusid rajooni olulisemad ametiasutused, muuhulgas ka kultuuriosakond. Kultuuriosakonna juhataja Valli Simm võttis oma eesmärgiks tõsta rajooni kultuurset mainet luues külaraamatukogusid (Vasar, 2003: 11). Rannu raamatukogu avas ukse 22. augusti 1953. Selleks remonditi koolimajas üks tuba, mis oli olnud õpetaja eluruum. Kõrvalasuvas toas tegutses külanõukogu ning ühes klassiruumis näidati rändkino filme. Hiljem tegutses samas kohas Aseri sovhoosi kontor. Ka Rannu raamatukogu sarnaselt Aseri omale ei kolitud ja see asus aastaid samades ruumides. Rannu raamatukogu tegutses koolimajas kuni 1985. aastani, mil see koliti lähedalasuva elumaja kolmetoalisesse korterisse (Nõmmets, 2017).

Raamatukogu loomisel tõi Kiviõli kultuuriosakonna juhataja autoga kohale 4000 raamatut, millest enamus olid eestikeelsed. (Vasar, 2003: 11) Rannu raamatukogu põrandapind 25 m² (LVMA.350iv.1.17), seega vastas raamatukogu Raamatukoguhoidja käsiraamatus (Jürman, 1964: 397) soovitatud põrandapinna suurusele. Kuid sarnaselt Aserile olid Rannuski riulid väga viletsad ning halvasti paigutatud ja raamatud olid segamini ning virnades laudadel. Peale 1965. aastal toimunud ülevaatuset need puudused siiski kõrvaldati. (EAA.T-969.1.24)

Rannu raamatukogus käisid usinalt laenutamas ka Aseri ning teiste ümberkaudsete külade elanikud. 1965. aastal otsustati, et edaspidi Aseri keraamikatehase tööliste enam raamatuid ei laenutata kuna teavikuid ei tagastata rotatsiooni käigus mujale kolimisel. Seda vaatamata sellele, et raamatukogu juhataja on käinud tehases sellest rääkimas ja soovinud, et Rannu raamatukogu pandaks ringkäigu lehele. (LVMA.350iv.1.17)

Seega alustasid peale sõda esimestena tööd valla suurimad raamatukogud Kundas ja Viru-Nigulas. Kui eelmises peatükis uuritud perioodil (1918–1940) töötasid raamatukogud kitsastes oludes, siis selles peatükis uuritud perioodil vastasid kõik praeguse Viru-Nigula valla territooriumil tegutsenud rahvaraamatukogud pindala suhtes Raamatukoguhoidja käsiraamatus (Jürman, 1964: 397) esitatud nõuetele. Kunda raamatukogu koliti mitmel korral sobivamatesse ruumidesse kuid lõpuks jäi raamatukogu ikka elanike jaoks ebasobivasse kohta. Viru-Nigula raamatukogu koliti samuti mitmel korral, kuid asukoht jäi kolhoosi keskusesse, mistõttu oli sealne raamatukogu elanikele hea asukohaga. Samuti ei olnud ruumi- ega asukohaprobleeme mõnevõrra hiljem avatud Aseri ja Rannu raamatukogudel, mis jäidki samadesse ruumidesse aastateks. Nendel oli raskusi pigem inventariga – raamatud olid põrandal ning laudadel virnades. Seega võrreldes eelmises peatükis uuritud ajajärguga (1918–1940) oli inventariprobleem jätkuvalt aktuaalne.

Vaatamata sellele, et Aseris oli raamatukogu, käisid sealsed elanikud raamatuid laenutamas ka Rannu raamatukogus. Seoses tehase töötajate rotatsiooniga jäid Rannul mitmed raamatud tagasi saamata. Sarnaseid probleeme teistes uuritud raamatukogudes ei tuvastatud.

4.2. Kirjanduse kättesaadavus kõige laiemale rahvahulgale

Kirjandust ja ka raamatukogusid kasutati elanikkonna ideoloogiliseks kasvatamiseks. Selleks, et mõjutada elanikke kirjanduse abil, korjati müügilt ning levitamiselt kogu kirjandus, mis oli võimalolijate hinnangul vale meelsusega (Veskimägi, 2000: 401). Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogus olnud keelatud raamatuid päästsid kohalikud inimesed, peites neid kodudes, punasele võimule sobilikud raamatud liideti Kunda Linna Avaliku raamatukoguga (Raju ja Eiskop, 2012: 2). Viru-Nigulas olid paljud raamatud sõja jooksul laiali veetud, allesjäänud fond tühjendati ebasobivast kirjandusest (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 3). Seoses raamatukogude tühjendamisega liikus rahva seas palju raamatukogu templitega eestiaegseid raamatuid (Veskimägi, 2002: 442).

Nõukogude ajal ei määranud komplekteerimist lugejate soovid. Kui linnaraamatukogud (nagu Kundas) võisid komplekteerida oma kirjandust ise, siis külaraamatukogudesse, nagu Viru-Nigula vallas tegutsenud Aseri, Rannu ja Viru-Nigula, saadeti kirjandust Tallinna Bibliokollektorist. Selleks, et raamatukogude täiendamine käiks pidevalt ning ei sõltuks külanõukogu rahalisest olukorrast, suunati külaraamatukogude kirjanduse ostmise summad Eesti NSV eelarvesse. Neid summasid kasutas Kultuurihariduslike Asutuste Komitee Tallinna Bibliokollektorist

külaraamatukogudesse kirjandust saates. Raamatuid ilmus sel ajajärgul vähe ning enamus saadeti raamatukogudesse. Erilist rõhku pandi ühiskondlik-poliitiliste brošüüridele. Raamatukogud ise ei saanud midagi valida ning nõnda kujunesid kõik külaraamatukogud ühenäolisteks. (Veskimägi, 2002: 443)

Aseri 1969. aasta aruandes tunnistati, et lugejaid oli vähe kuna inimesed ostavad raamatuid koju (LVMA.350iv.1.163). Ka Kunda ja Viru-Nigula raamatukogudes oli 1966. aastal mainitud sama probleemi (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv ja Kunda linna arhiiv). Kuigi alates 60. aastatest polnud raamatukogud enam nii silmatorkavalt kommunistlikud, siis raamatukogude kirjanduse valikuga ei olnud rahul veerand algharidusega lugejatest, pooled keskharidusega lugejatest ning lausa $\frac{3}{4}$ kõrgharidusega lugejatest (Veskimägi, 2002: 419-420). Seega võis raamatukogu lugejate vähesus olla seotud ka raamatukogu fondi koostisega. Samuti said lugemishuvilised uuemad ning huvipakkuvad raamatud kauplusest kiiremini kätte kui raamatukogust, nagu on märgitud ka Viru-Nigula raamatukogu 1966. aasta aruandes (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) ja Rannu 1969. aasta aruandes (LVMA.350iv.1.168).

Nõukogude ajal kasutati raamatukogusid ning kirjandust kommunismi propageerimiseks ning seega oli oluline, et võimalikult suuremal hulgal inimestel oleks juurdepääs raamatukogu teenustele. Kuna Eesti hajaasustuse juures ei piisanud vaid statsionaarsest raamatukogust, asuti juba Eesti aja lõpus looma laenutuspunkte ning osakondasid rahvaraamatukogudele (Veskimägi, 2002: 384). Raamatu lähendamiseks lugejale võeti kasutusele laenutuspunktid, rändraamatukogud ja raamatukandmine lugejaile nende juurde koju või töökohtadesse. Uuritud Viru-Nigula valla raamatukogudest ei olnud ainsana Aseri raamatukogul vajadust rändkogude ega laenutuspunktide järele kuna raamatukogu teenindas vaid Aseri asulat (LVMA.350iv.1.208).

Rändraamatukoguks nimetati mõne asutuse, ettevõtte või organisatsiooni juurde statsionaarsest raamatukogust väljaantud raamatute komplekti, millest raamatuid laenutas ühiskondlik raamatukoguhoidja (Siitam, 1964: 294). Viru-Nigula rändraamatukogude kohta on andmeid aastatest 1958–1979. Kogud olid lähedalasuvates külates ja Lahe kolhoosis. Rändraamatukogudes pidi vahetama raamatuid regulaarselt (Siitam, 1964: 295). 1958. aastal vahetati Viru-Nigula rändkogudes raamatuid korra kuus, hiljem üks kord kahe kuu tagant (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Kunda Ehitusvalitsuse rändraamatukogu töötaja käis samuti raamatuid vahetamas korra kuus (Kunda linna arhiiv). Kuni 1970. aastani pole andmeid kui tihti Rannu rändkogudes raamatuid vahetati, hiljem käidi rändkogudes sarnaselt Kundale fondi uuendamas korra kuus. Korraga oli ühes rändkogus 50 teavikut. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Rannu raamatukogul

oli 1965. aastal kolm rändkogu Kestlas, Koogus ja Kalvis (LVMA.350iv.1.17). 1972. aastaks Rannu raamatukogul enam rändkogusid polnud (LVMA.350iv.1.213). Rändkogud võisid sisaldada umbes 50-250 raamatut. Tavapäraselt ei võimaldanud külaraamatukogude väike eksemplaarsus uudisteoseid rändraamatukogudesse anda (Siitam, 1964: 295).

Andmete kohaselt olid nii Viru-Nigula raamatukogul kui ka Rannu raamatukogul rändkogud Kalvis (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv ja LVMA.350iv.1.213). Kahjuks puuduvad andmed selle kohta kas raamatukogudel oli sellega seoses ka omavahelisi kokkupuuteid. Kalvi on üsna väike küla, seetõttu jääb selgusetuks, miks oli samal ajaperioodil vaja sinna kahte rändkogu.

1961. aastal oli Kunda raamatukogul oli kaks rändraamatukogukogu – Eisma külas ning tehase Ehitusvalitsuse nr 3 ühiselamus Kundas, kus lugejaid oli 114. Ühiselamu rändkogus olid raamatud paigutatud puhketoa kappi. Toas oli veel kaks lauda, millest ühele olid pandud värske perioodika ning teisele seati raamatute väljapanekuid. Samas ruumis oli ühiselamu elanikel ka televiisor. (Kunda linna arhiiv). Oli tavapärane, et rändraamatukogud loodi tihti just kohalike organisatsioonide ruumidesse. Üheks tingimuseks oli, et kohas, kuhu loodi rändkogu, pidi olema teenindada vähemalt paarkümmend lugejat (Siitam, 1964: 294-295). Viru-Nigula raamatukogul oli kõige rohkem rändkogusid 1959. aastal – kokku seitse ümberkaudsetes külates. 1973. aastaks oli arv vähenenud kolme rändraamatukoguni (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 6).

Selleks, et raamatukogust kaugemal elavad inimesed saaksid raamatuid laenutada, loodi mitmeid laenutuspunkte. Laenutuspunkti all peeti silmas raamatute laenutamiseks korraldatud ruumi, kuhu raamatukogu viis osa oma fondist vähema elanikkonnaga asula või ettevõtte töötajate teenindamiseks. Laenutuspunkti jaoks eraldati fond alates 300 raamatust. Laenutuspunktides käis teenindamas statsionaarse raamatukogu töötaja. Laenutuspunktid asutati sinna, kus tuli teenindada mitmekümneid lugejaid. Üldjuhul olid laenutuspunktid avatud 1-2 korda nädalas. (Siitam, 1964: 292-293)

Kunda raamatukogul olid 1964. aastal laenutuspunktid mõni kilomeeter Kundast eemal asuvas Mallas, Kunda kolhoosi punamajas, tehase tsemenditsehhis ja mehhaanikatsehhis. Mallas asuv laenutuspunkt oli avatud korra nädalas 11.00–16.00. Selles punktis oli 30 lugejat. (Kunda linna arhiiv) Linnades peeti tarvilikuks luua laenutuspunkte kohtadesse, mis asuvad raamatukogust kaugel, kuid kuhu iseseisva raamatukogu asutamine end ei õigusta (Siitam, 1964: 293). Kundas oli selleks ajajärguks linn kasvanud tehasest ja ka raamatukogust eemale. Siiski polnud linn piisavalt suur, et luua veel üks raamatukogu. Paljudel juhtudel avati laenutuspunktides ka lugemistuba, mis oli avatud ka muul ajal, mitte ainult laenutustundidel. Sel juhul jäi valve

korraldamine lugemistoas selle asutuse hooleks, kelle töötajate huvides see oli avatud. (Siitam, 1964: 293)

Maal tehti tavapäraselt laenutuspunktid keskustesse, nagu näiteks kolhooside administratiivkeskustes. Laenutuspunktil pidi olema raamatute hoidmiseks kas omaette lukustatav tuba või vähemalt lukustatav kapp (Siitam, 1964: 293). Raamatute viimisest küladesse räägib ka oma meenutustes Rannu raamatukogu esimene juhataja Hillevi Tomson (Vasar, 2003b). Tema meenutuste kohaselt oli igas külas koht ning inimene kes sellega tegeles. Rannus olid laenutuspunktid lähedalasuvates külates Kalvis, Koogus ja Kestlas. Koogu külas ei asunud laenutuspunkt administratiivses asutuses, nagu näiteks Mallas, vaid seal võõrustasid raamatukogu ning lugejad oma kodus Frieda Rauden ja Johannes Seppik. Selma Vasara sõnul oli raamatukogu külaskäik Koogu külasse sealsetele elanikele nagu pidupäev – perenaine küpsetas kooki, pakkus teed ning kogu küla kogunes kokku. (Vasar, 2003a: 8)

Kojukanne oli lugejate teenindamise üks vorme. Kojukande puhul viidi raamatud lugejatele koju või töökohtadesse. Maal teenindati kojukande teel raamatukogust kaugel asuvaid üksikuid peresid ja tootmisbrigaade. (Siitam, 1964: 302) Raamatukogu töötaja pidi kodukülastusi läbi viima ka nende perede juures, kes ei olnud raamatukogu lugejad. Seda selleks, et veenda neid külastama raamatukogu ja võtma osa üritustest. (Siitam, 1964, 292) Viru-Nigula raamatukogu kasutas 1961. aastal piirkonna elanike nimekirja käies perest peresse selleks, et haarata kõiki lugemisvõimelisi elanikke lugejateks (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Aruandlusest lähtudes oli selline meetod lugejate värbamiseks efektiivne, sest 1965. aasta aruandesse on märgitud, et raamatukogu kasutab 532 peret, vaid 8 peret ei laenuta, kuna on lugemisvõimetud. Üldse oli piirkonnas kokku 540 peret. Mõnevõrra olid need andmed siiski 1967. aasta aruandes realistlikumaks muutunud. Sellest selgub, et teenindamispiirkonna perede arv oli 528, nendest lugemisvõimelisi peresid 366. Raamatukogu kasutas 236 peret, 24 perel oli oma raamatukogu. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Seega ei kasutanud aruande järgi raamatukogu teenuseid 29% lugemisvõimelistest peredest.

Rannu raamatukogu esimese juhataja meenutuste järgi viis ta esimestel aastatel raamatud kohale tavaliselt jalgsi, vahel võttis mõni möödasõitja ta ree peale (Vasar, 2003b). Viru-Nigulas viisid lugejatele raamatuid koju ka postiljonid, õpilased ning raamatukogu aktiivi liikmed (Tarjan, 2008). Samuti tegeles raamatute kojukandega kohalik külanõukogu esimees (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Vastavalt Raamatukoguhoidja käsiraamatule (Siitam, 1964: 302) võisid kojukannet teostada lisaks raamatukogutöötajatele ka lugejad-aktivistid, kommunistlikud noored, õpilased, postikandjad, naabrid-lugejad, töökaaslased jne. Rannus kandiski küladesse raamatuid kohale

Aseri kooli 7. klassi õpilane. (Vasar, 2003b). Kunda raamatukogu aruannetes ei ole mainitud kojukannet. Kuna Kundas töötas mitu laenutuspunkti ning ka rändraamatukogud, siis ilmselt ei olnud kojukande jaoks vajadust.

Peale seda, kui raamatukogud olid tühjendatud ebasobivast kirjandusest, sai Viru-Nigula valla raamatukogudest ise komplekteerida oma kogu vaid linnaraamatukogu Kundas – maal asuvad raamatukogud komplekteeriti läbi Tallinna Bibliokollektori. Varasemal perioodil (1918–1940) oli komplekteerimisel olnud suur roll raamatukogu nõukogul. Tsensuuri ja komplekteerimispoliitika tõttu muutusid kogud terves Eestis väga ühenäolisteks ning ei rahuldanud enam lugejate vajadusi. Seetõttu ostsid paljud lugejad endale ise raamatuid koju ning raamatukogude külastatavus vähenes – see oli probleemiks ka uuritud piirkonna raamatukogudes. Raamatukogudele pakkusid konkurentsi raamatukauplused.

Käesolevas peatükis uuritud ajaperioodil (1941–1972) oli oluline, et raamatukogu jõukas aina rohkemate inimesteni. Eesti hajaasustusest tingituna viisid raamatukogud läbi kodukülastusi, lõid laenutuspunkte ning rändraamatukogusid, tehes selleks koostööd kohalike ettevõtetega ning elanikega. Raamatukogu külaskäik oli elanikele oluline ning tähtis. Aseri raamatukogu laenutuspunkte ja rändkogusid ei loonud ning kojukannet ei teostanud. Kundal oli uuritud ajavahemiku jooksul 4 rändkogu. Viru-Nigula raamatukogul oli 7 ning Rannul 2 rändraamatukogu. Varasemalt tegutses praeguse Viru-Nigula valla territooriumil vaid neli rahvaraamatukogu ning teadaolevalt vaid üks osakond Mahus ning ei tehtud kodukülastusi, polnud rändkogusid ega laenutuspunkte.

4.3.Lugejate kasvatamine

Raamatukogud olid nõukogude perioodil propagandaasutused, mille põhiülesandeks oli kommunistliku ühiskonna ehitamine kasvatades ja harides elanikkonna kommunistlikku teadlikkust ning trükisõna levitamise kaudu aidata kaasa uue inimese kujundamisele (Johani, 1964: 10-11). Väga hea näide toimunust on kirjas Aseri Keraamikatehase raamatukogu 1972. aasta perspektiivplaanis: „Raamatukogu peamiseks ülesandeks on propageerida NLKP XXIV kongressi otsuseid, valmistada NSV Liidu moodustamise 50. aastapäevaks (LVMA.350iv.1.296).

Üheks oluliseks töövormiks inimeste meelsuse mõjutamiseks oli rahvaraamatukogudes massitöö. Massitöö hõlmas muuhulgas endas raamatunäitusi ning väljapanekuid, bibliograafilisi ülevaateid, raamatuaretelusi ja temaatilisi õhtuid. Külaraamatukoguhoidjatelt nõuti plakateid, loosungeid, loomade ülelugemist, kirjandusõhtuid ning propagandat. Raamatukoguhoidjad pidid lugejaid kasvatama sidudes igapäevatoösse erinevaid üritusi ja vestluseid. (Veskimägi, 2002: 442)

Raamatukogud koostasid tööplaane, mis määrasid kindlaks raamatukogu ülesanded ning töö sisu (Veskimägi, 1964: 372). Rannu raamatukogu pidi oma 1965. aasta aruandes tunnistama et massiürituste plaane ei õnnestunud täita kuna võetud kohustused olid liiga ülejõukäivad. Järgmise aasta tööplaani otsustati koostada selliselt, et raamatukogu oleks võimeline seda täitma. Ka sama aasta ülevaatusaktis heidetakse neile ette, et raamatukogus polnud presenteeritud plakateid ega raamatunäituseid ning edaspidi on vaja rohkem näitlikku agitatsiooni. (LVMA.350iv.1.17; LVMA.350iv.1.55; EAA.T-969.1.24)

Seoses sellega, et uuritavas piirkonnas asunud raamatukogud olid üsna väikesed, ei rakendatud nendes kõiki võimalikke massitöövorme. Säilinud dokumentides ei ole näiteks andmeid kirjanduslike kohtute, lugejate konverentsi jms kohta. Alljärgnevalt tuuakse käesolevas töös välja enamlevinud massitöövorme uue, 2017. aastal loodud Viru-Nigula valla rahvaraamatukogudes.

Aseri Tellisetehase raamatukogu 1969. aruandes märgiti, et raamatunäitus on parim vahend kirjanduse propageerimiseks. Sel aastal korraldas Aseri kaks näitust: „Mälestusi Leninist“ ja „Lenin ilukirjanduses“. 1970. aastal oli lisaks poliitilist meelsust suunavatele näitustele Aseris siiski ka mitmeid muid näituseid, nagu näiteks Tuglase eluloost, religioonist, tervisest ja ka loodusteaduslike raamatute näitus. Siiski olid enamik sel ajajärgul raamatukogudes korraldatud näitustest poliitilise iseloomuga nagu ka Kunda raamatukogu näitus „Nõukogude noored kommunismi ehitamisel“ (Kunda linna arhiiv) ja Viru-Nigula näitus „18 aastat Nõukogude Eestit“ (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Sarnase tulemuseni jõudis ka Tea Runovski oma lõputöös, märkides, et kõige rohkem näituseid korraldati ajastule vastavalt „punase“ temaatikaga (Runovski, 2012: 39). 1964. aastal välja antud „Raamatukoguhoidja käsiraamat“ liigitab sellised näitused „elulise tähtsusega üldist laadi näitusteks“, kuna nende puhul on arvestatud kogu lugejaskonda (Johani, 1964: 307).

1956. aastal oli Rannu raamatukogus (LVMA.350iv.1.17) ja 1959. aastal Viru-Nigulas (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) näitus uuest põllumajanduskirjandusest. Sellist laadi näituseid nimetab Johani (Raamatukoguhoidja käsiraamat, 1964: 307) temaatilisteks näitusteks. Temaatilised näitused olid määratud teatud lugejagrupile ning pidid aitama tõsta tööalast

kvalifikatsiooni. Rannu ning Viru-Nigula olid põllumajandusliku taustaga, Kunda ja Aseri olid töölisasulad. Kui võrrelda nüüd samal ajajärgul Kunda raamatukogu kirjanduspropagandat, siis Kunda raamatukogus puudus põllumajanduslik nurk ning Kunda lugejad said selle asemel tutvuda aiandusalaste raamatutega. Tsemendilinna raamatukogu pakkus oma lugejatele näitust ehitamisalastest raamatutest (Kunda linna arhiiv). Paralleeli saab tõmmata Kabala raamatukoguga samal perioodil. Ka Kabala oli põllumajanduslik asula ning sealgi ei puudunud näitused põllumajanduslikel teemadel (Runovski, 2012: 40). Raamatupropaganda pidi olema seotud kodukoha eluga ja kohalike majanduslike ettevõtetega (Johani, 1964: 13). Aseri raamatukogu dokumentides ei leidunud andmeid piirkondlikku eripära arvestavate näituste kohta.

Personaalsed näitused pühendati raamatukogudes silmapaistvate ühiskonnategelaste tutvustamiseks. Taolisi näituseid tehti teadlaste, kunstnikkude, heliloojate, kirjanikkude jt tutvustamiseks (Johani, 1964: 308). Näiteks Kunda raamatukogus oli 1964. aastal pühendatud näitus Nikolai Ostrovskile (Kunda linna arhiiv) ning samal aastal Viru-Nigulas Lydia Koidula elule ning loomingule pühendatud raamatunäitus (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Loomulikult ei saanud ka siin mööda minna poliitilisest propagandast ja seega pühendati personaalseid näituseid muuhulgas ka Leninile. Lenini 100 aastane sünniaastapäev oli 1970. aastal ning sel aastal oli raamatukogudes temale pühendatud üritusi ning näituseid mitmeid, ka lastele. Näiteks Rannu raamatukogus tehti lastele näitus „Lenin – laste sõber“ (LVMA.350iv.1.213).

Raamatunäituseid ning väljapanekuid korraldati tavapäraselt lugemissaalis, kuid ka väljaspool raamatukogu (laenutuspunktis, rahvamajas, kolhoosikeskuses jne). Teemad olid seotud ühiskondlik-poliitilise tähtsusega sündmuste ning tähtpäevadega (Johani, 1964: 307).

Näitused olid seega massitöövormina üsna levinud. Enamalt jaolt olid näitused poliitilise alatooniga, kuid oli ka kirjanikest, luuletajatest ning kohalikku eripära esile tõstvaid näitusi.

Plakatid olid samuti üheks massitöövormiks, millega propageeriti kirjandust. Plakateid, nagu ka raamatunäitusi peeti pigem kohustuslikuks ruumikujunduse elemendiks, millest lasti pilgul üle libiseda (Veskimägi, 2002: 444). 1954. aasta Rannu külaraamatukogu ülevaatusaktis toodi suure puudusena, et raamatukogus oli liiga vähe päevakohaseid plakateid ning hüüdlauseid (EAA.T-969.1.24). Plakatite eesmärgiks oli äratada lugejas huvi aktuaalsete teemade vastu ning tõsta kommunistlikule võimule meelepärase kirjanduse lugemist. Plakatid pidi välja panema lugemissaali seintele ning seejuures oli oluline aegajalt muuta plakati asukohta, et lugeja neid pidevalt märkaks (Johani, 1964: 313-317). Raamatukogude aruannete järgi tehti plakateid üsna palju, enamus olid muidugi ühiskondlik-poliitilised plakatid, nagu näiteks „Neile alistub kosmos“

(Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) või „Sõprus – see on rahu“ (Kunda linna arhiiv). Jällegi saab võrdlusi tuua Kabala raamatukoguga, sealgi valmistati 1965. aastal sõpruse ning kosmose-teemalised plakatid (Runovski, 2012: 42). Plakateid kasutati ka teist laadi kirjanduse propageerimiseks.

Metoodiliste plakatite abil sooviti edendada lugemiskultuuri ning püüti anda nõuandeid lugejaile bibliograafiliste vahendite ja kataloogide kasutamise kohta. Üks selline oli Rannu raamatukogu 1966. aastal bibliograafiakuu raames koostatud plakat „Kasutage katalooge“ (LVMA.350iv.1.55). Lugejate teenindamisel pidi raamatukoguhoidja vestlema plakatil esitatud teemadel või andma ülevaate, kui plakati juurde on kogunenud rohkem vaatajaid (Johani, 1964: 313-318). Rannu raamatukogu külastajatele selgitati individuaalselt selle plakati abil kartoteegi ja kataloogide kasutamise põhimõtteid ja otstarvet (LVMA.350iv.1.55). Teistes selle töö raames uuritud raamatukogudes ega Kabala raamatukogus teadaolevalt metoodilisi plakateid ei valmistatud.

Kirjanduslikke õhtuid korraldati ühiskondlik-poliitilise ning teaduslase kirjanduse propageerimiseks. Kirjandusliku õhtu kavasse kuulus lisaks kirjanduse tutvustamisele ka kunstiliste esinemiste osa. Edukaks õhtu läbiviimiseks soovitas Johani tõmmata kaasa kohalikke aktiviste ning teha tihedat koostööd kohalike kultuuriasutustega. (Johani, 1964: 308) Kirjanduslikke õhtuid korraldati üsna palju Rannu raamatukogus, kus raamatukogu juhataja pakkus kohalikele aktiivsetele isetegevuslastele rohkesti võimalusi esineda. Korraldati näitemänge, luuleõhtuid ning ettelugemisi. Tavapäraselt lõppes temaatiline õhtu tantsuõhtuga. (Vasar, 2003a: 4) Vestluses Selma Vasaraga selgus, et tihti ootas osa inimesi ukse taga kuni ametlik osa läbi sai, et siis tantsuõhtut nautida (Vasar, 2017). Selma Vasar, kes oli Rannu raamatukogu aktiivi liige, on oma meenutustes (Vasar, 2003a: 5) kirjutanud, et raamatukogu võis kulutada punase loosungiriide ning saali kaunistamiseks mõeldud krepp-paberi ostmiseks 3-5 rubla. S. Vasar kasutas oma tuttavat müüjat tšekkide võltsimisel, et ette antud raha eest osta pillimeestele tänuks esinemise eest alkoholi. Samas pidi ta enda sõnul olema äärmiselt ettevaatlik kuna pidevalt kontrolliti raamatukogude tegevust. Seetõttu on S. Vasar ostnud alkoholi ka enda raha eest, sest tema sõnul oli „*oma kandi meeste ainuke tasu pudel, mis pani neil silmad särama ja näpud väledamalt liikuma*“. Selleks, et aruannetes paremini silma paista, läks S. Vasara meenutuste kohaselt tihti sama üritus kirja erinevatesse dokumentidesse. Ühe oktoobripühadele pühendatud luuletuse lugemine läks kirja kolme protokollu uhke kirjeldusega: „*esitati poliitilist luulet*“. Ja nõnda tehti korduvalt. (Vasar, 2003a: 4)

1964. aastal tunnistas Kunda raamatukogu, et neil tekkis massiürituste korraldamisega probleem, kuna Kundas puudusid kohalikul ametiühingul isetegevusringid. Väheseid toimunud üritusi korraldati sel aastal peamiselt keskkooli kaasabil. Aruandes märgiti, et järgmisel aastal peaksid isetegevusringid tööd alustama ja siis on taas võimalus edukalt läbi viia erinevaid temaatilisi õhtuid. (Kunda linna arhiiv)

Ka Viru-Nigulas oli 1964. aastal temaatiliste õhtute korraldamisel probleeme. Neil ei läinud korda tähistada oktoobrirevolutsiooni 47. aastapäeva, kuna kultuurimaja juhataja oli olnud ebakaines olekus ning keelas esinejatel kultuurimajja tuleku. Kultuurimaja juhatajad vahetusid sel aastal neljal korral ning seetõttu jäi Viru-Nigula raamatukogul massiürituste plaan täitmata. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Aseri raamatukogu dokumentidest ei selgu, kuidas korraldati seal temaatilisi õhtuid. 1967. aasta perspektiiv tööplaanis oli kavas aasta jooksul korraldada kaks temaatilist õhtut: „Kommunismi ehitame oma käega“ ja „Nemad kaitsesid sinu kodukohta“. Kahjuks pole andmeid selle kohta, kas ja kuidas antud üritused ka läbi viidi.

Lastetöö ülesandeks oli avardada õpilaste silmaringi, õpetada neid iseseisvalt raamatuid valima ja harjutada neid süstemaatiliselt lugema. Raamatukoguhoidja käsiraamatu kohaselt pidi erilist tähelepanu pöörama individuaalsele lugemise juhtimisele ja laste vanuselisele iseärasusele. (Johani, 1964: 16)

Külaraamatukogud teenindasid oma piirkonna lapsi üldise raamatufondi alusel, vaid eelkooliealistele ning algklassiõpilastele määratud lasteraamatud eraldati omaette riiulile (Johani, 1964: 16). 1967. aastal oli Viru-Nigula külaraamatukogus lastekirjandus pandud riiulitele vastavalt lastekirjanduse liigitamise juhendites ettenähtud korrale ja liigikirjandus oli eraldatud ilukirjandusest. Raamatud olid paigutatud riiulitele klasside kaupa vastavalt vanuseastmele. Seejuures olid algklassi lastele määratud kirjandus paigutatud alumistele laudidele ning vanemale vanusegrupile määratud raamatud kõrgematele. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Kundas avati laste- ja noorteosakond 1956. aastal (Raju ja Eiskop, 2012: 4). Aseri raamatukogus polnud laste- ning noortekirjandust, kuid sellegipoolest toimus töö noortega. 1966. aasta aruandes on märgitud, et 20 noort on õpetatud „käsitama“ lugejakaarti ning orienteeruma fondis. Noortega korraldati luuleõhtuid ja viktoriine. Samuti tegutses sealse raamatukogu juures 10-liikmeline noorte kirjandussõprade ring (LVMA.350iv.1.49). Ka 1969. aasta tööplaanis planeeriti paljusid tegevusi, aga fikseeritavaid tulemusi polnud.

Viru-Nigula raamatukogu korraldas laste lugemiskultuuri tõstmiseks raamatunäitusi, väljapanekuid ja tutvustas lapsi raamatukogu sisetöoga. Samuti abistati õpilasi repertuaari valikul nääripeoks ja aktuste jaoks – koos tehti ettevalmistusi sügiseseks maskiballiks. Viru-Nigula raamatukogus ilmus lastele näitliku vahendina ka seinaleht, millele lapsed ise kirjutasid ja joonistasid. Noortetöö raames abistas Viru-Nigula raamatukogu kultuurimaja puhkeõhtute korraldamisel, sisustades õhtud viktoriinide ning mõistatustega. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Rannu raamatukogu töötas üsna palju lastega, korraldades nendega erinevaid üritusi. Selma Vasar (Vasar, 2003a: 6) on oma meenutustes kirjutanud, et Rannu raamatukogu juhatajale, Leida Meigasele meeldis väga lastega töötada. Ta õpetas lastele luuletusi, näidendeid ning korraldas neile esinemisi koos täiskasvanutega. Näiteks on S. Vasar meenutanud, kuidas kohalik isetegevuslane Osvald Akkermann koos lastega tantsuetendustel osales. Korra väidetavalt joobes olekus, aga see ei olevat kedagi häirinud, sest tantsu see ei seganud, vaid lisas etendusele koomilise elemendi. (Vasar, 2003a: 6) L. Meigas korraldas üritusi ka ainult lastele, näiteks 1966. aastal Nääriõhtu, kus lapsed esinesid mudilastele (LVMA.350iv.1.55). Samuti õpetati raamatukogus lastele massdeklamatsiooni ja teisi esinemispalu. Väidetavalt õpetati ka kataloogi kasutamist. (LVMA.350iv.1.17) 1965. aasta aruande järgi alustas raamatukogu juhataja ka kroonikat „Tööst lastega“. Kahjuks seda säilinud ei ole. Kui 1969. aastal asus Rannu raamatukogus tööle uus töötaja, märkis too aruandes, et laste kasutada ei ole kartoteeke ega katalooge (LVMA.350iv.1.168). Seetõttu on kahtlane, kas L. Meigas siiski viis lastele läbi kataloogi kasutamise koolituse.

Kunda raamatukogus toimusid lastehommikud, mida aitas läbi viia kooliõpilane. Lisaks kirjandushommikutele (60 aastat Gaidari sünnist, 40 aastat nõukogude armeed) toimus 1964. aastal matk loodusesse. Matkast võttis osa viisteist 4. ja 5. klassi õpilast. Ürituse läbiviimisele oli kaasatud ka spetsialist, kes vestles lastega ravimtaimedest. Korjati ühiselt ravimtaimi, korraldati piknik ja viidi läbi viktoriin. (Kunda linna arhiiv)

Lasteüritusi korraldati üsna palju ja lapsed võtsid nendest ka meelsasti osa. Eriti paistab lasteüritustega silma Rannu raamatukogu. Aseri raamatukogu lastega ei tegelenud, kuid noortele pöörasid nemadki tähelepanu.

Käesolevas lõputöös uuritud piirkonna raamatukogud korraldasid erinevaid massüritusi. Viru-Nigula valla raamatukogud ei kasutanud kõiki Raamatukoguhoidjate käsiraamatus (1964) nimetatud massitöövorme. Pandi välja plakateid, näituseid, viidi läbi kirjandusõhtuid ja pöörati palju tähelepanu lastele ning noortele. Kunda, Rannu ja Viru-Nigula raamatukogud kasutasid

näituste ning plakatite loomisel ära kohaliku eluolu eripära. Aseri puhul seda kindlaks teha ei õnnestunud, samuti ei teenindanud Aseri lapsi, mistõttu ei korraldatud ka lasteüritusi.

4.4. Kaadrid otsustavad kõik

Nõukogude raamatukoguhoidja pidi tagama raamatute säilivuse, raamatuvara maksimaalse kasutamise, lugejate nõudmiste rahuldamise ja raamatukogu poliitilise ilme. Raamatukogude töötajad pidid aitama trükisõna kaudu kaasa uue inimese kujundamisele. Raamatukoguhoidja pidi olema küllaldase üldharidusliku ettevalmistusega ning tõstma pidevalt oma ideelis-poliitilist taset. (Johani, 1964: 26) 1945. aastal, kui taasavati Viru-Nigula raamatukogu (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv), määrati sealsele töötajale kindel palk. Sel aastal asutati Eestis üle 600 külanõukogu ning sellega seoses said rahvamajad ja raamatukogud palgalised töötajad. Palk oli reeglina väike, aga sellegipoolest kindel. (Veskimägi, 2000: 441)

Nõudmised olid seatud ka rändraamatukoguhoidjatele. Rändraamatukoguhoidja pidi olema laialdase silmaringiga ja ideelis-poliitiliselt ettevalmistatud raamatusõber, kes võttis omale vabatahtlikult selle kohustuse ja propageeris kirjandust, hoolitses fondi eest ja oli täpne laenutuste vormistamisel (Siitam, 1964: 296). Kunda Ehitusvalitsuses asuva rändraamatukoguhoidjaks oli ühiselamu kasvataja, kes oli ühtlasi ka aktiivne raamatukogu nõukogu liige. Samuti viis sealne raamatukoguhoidja läbi vestlusi, nagu näiteks vestlus Gaidari loomingust või Tammsaare elu ja tööd tutvustav vestlus. Ta tegi teadaolevalt vähemalt ühe bibliograafilise ülevaate teemal „Mida lugeda elektrikul“. (Kunda linna arhiiv) Viru-Nigula hallatavates rändkogudes üritusi ei korraldatud. Sealsed rändraamatukogude hoidjad olid kolhoosnikud ning pensionärid. Viru-Nigula rändraamatukogu Kalvi osakonnas oli probleeme Kalvi rändraamatukogu töötajaga, kuna sealne raamatukogu oli liiga palju suletud ning tekkis vajadus leida uus, vastutustundlik töötaja. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Aleksander Sibul märkis „Raamatukoguhoidja käsiraamatus“ (Sibul, 1926: 8), et arusaamine raamatukoguhoidja kutselisest ettevalmistuse vajalikkusest on vähene. Selleks, et tagada piisava ettevalmistusega kaadrit raamatukogudesse, hakati raamatukoguhoidjatele andma erialast haridust. Nõukogude ajal toimus suur edasimineku raamatukogunduses – isetegevuslik kaader muutus kutseliseks (Veskimägi, 2000: 420).

Alates 1944. aastast sai Tartu Riiklikus Ülikoolis ajaloo-keeleteaduskonnas spetsialiseeruda bibliograafiale ning alates 1954. aastast hakati raamatukogunduse osakonnas andma täiemahulist haridust. 1965. aastast viidi õpetamine üle Tallinna Pedagoogilisse Instituuti. Keskeriharidusega raamatukoguhoidjaid hakati koolitama 1952. aastal Tallinna Kultuuriharidusala Koolis – hiljem koliti see ümber Viljandisse ja nimetati ümber Viljandi Kultuurikooliks. (Vaaro, 2017) Seega sai kõrgemat eriharidust omandada Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Tallinna Pedagoogilises Instituudis, erialast keskharidust Tallinnas ja Viljandis.

Kui varasemalt olid külaraamatukogude juhatajateks sageli kohakaasluse alusel töötavad kooliõpetajad, siis alates 1948. aastast tulid raamatukogudesse töötajad, kes tegelesidki vaid raamatute ning lugejatega (Veskimägi, 2000: 441).

Viru-Nigula valla raamatukogudes töötasid erinevatel aastatel erineva kvalifikatsiooniga inimesed. Enim haritud kaadrit oli Kunda raamatukogus, kus 1956. aastal asus tööle esimene keskeriharidusega töötaja Eha Kereme (Raju ja Eiskop, 2012: 4). Esimesi keskeriharidusega raamatukogutöötajaid tekkisidki Eestis alles 1955. aastal (Veskimägi, 2002: 443). 1969. aastal asus Kunda raamatukogusse laenutajana tööle Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia osakonna 3. kursuse tudeng Mae Andreller. 1970. aastaks oli erialase hariduse Viljandi Kultuuriharidustöö Koolis omandanud ka raamatukogu juhataja Aino-Elise Mones, kes töötas raamatukogus keskhariduse baasil juhatajana juba alates 1952. aastast. Teisedki Kunda raamatukogu töötajad olid vähemalt keskharidusega. (Raju ja Eiskop, 2012: 4)

Kunda raamatukogus töötas aastatel 1941–1973 seitse töötajat, kellest kolmel oli erialane haridus.

Viru-Nigula raamatukogus vahetusid selles peatükis uuritud ajaperioodil töötajad sageli. Kokku töötas aastatel 1941–1973 seal 12 inimest. Töötajate haridustaseme kohta on olemas andmed alates 1958. aastast, mil sinna asus raamatukogu juhatajana tööle Vilma Õispuu, kel aruande kohaselt oli lõpetamata keskharidus ja puudus ka eelnev töökogemus raamatukogunduse alal. Hilisemal perioodil Viru-Nigula raamatukogus töötanud oli olemas keskharidus, kuid ühelgi raamatukoguhoidjal ei olnud erialast haridust. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Rannu raamatukogus vahetusid samuti töötajad. Üks silmapaistvamaid töötajaid oli Leida Meigas (Antapkina), kel oli keskeriharidus raamatukogunduse alal, mille ta omandas Tallinna Kultuuriharidusala Koolis 1956. aastal (LVMA.350iv.1.55). 1968. aastal tuli Rannu raamatukogusse tööle Ester Lukken, kes oli lõpetanud Arkna Loomakasvatuse Kooli ja Arkna Aianduskooli. Tal puudus igasugune erialane ettevalmistus. E. Lukken oli raamatukogus töö-

vähem kui aasta, tema asemele tuli Helle Usatova, kellel oli ka keskharidus ja puudusid igasugused kogemused raamatukogundusliku tööga (LVMA.350iv.1.168).

Aseri raamatukogus uuritud ajaperioodi jooksul töötajad ei vahetunud. Sealne töötaja oli 6 klassi haridusega Lilli Liinev.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et Viru-Nigula valla raamatukogudes töötas aastatel 1941–1973 neli erialase haridusega töötajat, 16 keskharidusega töötajat, üks kesk-eriharidusega töötaja, üks põhiharidusega töötaja ja üks algharidusega töötaja. Raamatukogundusliku haridusega töötajad olid vaid Kunda ja Rannu raamatukogudes. Aseri raamatukogu töötajal oli vaid algharidus.

Lisaks teoreetilisele ettevalmistusele oli raamatukoguhoidjate koolitamisel suur roll ka praktilistel kogemustel (Johani, 1964: 26). Rajooniraamatukogud olid metoodilise töö keskusteks. Metoodilist abi osutati kõikidele ühiskondlikel alustel töötavatele raamatukogudele. Eriti tähtis oli metoodiline abi neile töötajaile, kel ei olnud eriettevalmistust ning kes ei omanud ka piisavalt töökogemusi. (Jürman, 1964: 351-352)

Rannu raamatukogu juhataja koolitati 1953. aastal kuuajase praktilise õppetööga välja Kiviõli raamatukogus (LVMA.350iv.1.168). Viru-Nigula raamatukogu juhataja Meida Puhilas käis peale tööle asumist 6 päeva Kunda raamatukogus praktikal (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Ka Rannu raamatukogu juhataja E. Lukken omandas erialaseid teadmisi rajooniraamatukogus ning kultuuriosakonna töötajate abil. Ta tunnistab oma aruandes, et kogemuste vähesus raskendas tema tööd. (LVMA.350iv.1.168) Järgminegi Rannu raamatukogu juhataja H. Usatova tunnistas täielikku kogemuste puudumist. Tema korras lastekirjanduse fondi Kohtla-Järve Lasteraamatukogu juhendamise abil (LVMA.350iv.1.168). Rajooniraamatukogude ülesandeks oli algajate raamatukogutöötajatele praktiliste õppuste korraldamine ning töötajate tööalase kvalifikatsiooni tõstmisele kaasa aitamine (Jürman, 1964: 352). Vaatamata rajooniraamatukogust saadud teadmistele pani Usatova näitajate kehva olukorra oma kogemuste nappuse arvele ning 1971. aastal lõpetas ta töö Rannu raamatukogus (LVMA.350iv.1.259). Toetudes säilinud dokumentidele saab öelda, et Kunda raamatukogu juhendas samuti väiksemaid raamatukogusid. 1967. aastal külastasid nad Varangu, Eisma, Karepa ja Viru-Nigula külaraamatukogusid. Neid abistati fondi puhastamisel vananenud kirjandusest ja anti konsultatsioone edaspidiseks tööks. Samuti juhendati Kunda Keskkooli raamatukogu töö planeerimisel ja kataloogide kujundamisel. (Kunda linna arhiiv)

Metoodilise abistamise üks vorme olid rajooniraamatukogudes läbiviidavad seminarid. Seminare korraldati korra kvartalis ning need kestsid tavapäraselt kolm päeva. Regulaarselt toimuvatest

seminaridest võtsid osa kõik raamatukogutöötajad, kaasa arvatud ametiühinguraamatukogudest. (Jürman, 1964: 355) Teatavasti oli Aseris tegutsev raamatukogu just ametiühinguraamatukogu. Aseri raamatukogu aastaaruannetes (1966–1973) on regulaarselt kvalifikatsiooni tõstmise reale märgitud „osa võetud tööalastest seminaridest“. Seminaridest kirjutab ka Viru-Nigula raamatukogu juhataja oma meenutustes. Seminare Rakvere rajoonis korraldas Rakvere Keskraamatukogu, kelle sõnul kestsid seminarid 2-3 päeva ning kaugemate raamatukogude töötajad ööbisid võõrastemajas (Kivilo, i. a).

Seega käisid uuritud valla külaraamatukoguhoidjad end täiendamas ja uusi oskusi omandamas rajooniraamatukogudes. Samuti pakkus metoodilist abi Viru-Nigula valla ainus linnaraamatukogu Kundas.

Raamatukogu töötajatel oli NSV Liidu ajal väga palju aruandlust ning statistikat. Lisaks pidi viima läbi erinevaid massüritusi, täitma lugejakaarte, raamatukaarte, tegema katalooge ning kartoteeke ning läbi viima vestlusi lugejatega (Veskimägi, 2000: 444). Rannu raamatukogu juhataja meenutab, kuidas temalt nõuti alatasa loosungite ja seinalehtede tegemist (Vasar, 2003b). Viru-Nigula raamatukogu juhataja meenutuste kohaselt oli nõukogude ajal tohutult palju aruandlust, lisaks tuli teha tööplaan (Kivilo, i. a). Kunda raamatukogu töökorraldusest saab mõningase ettekujutuse 1970. aasta aruandest. Selle kohaselt tuli raamatukoguhoidja tööle tund enne tööpäeva algust. Ta pani riulitesse eelmisel päeval tagastatud raamatud, tegi statistikat, kontrollis ning korrastas raamatute järjestust avariilitel ja kujundas raamatute väljapanekuid. Tutvus uue kirjandusega ning tegi sissekandeid inventariraamatusse. (Kunda linna arhiiv) Kuna Kundas oli töötajaid rohkem kui üks, siis ilmselt oli aruandluse ning tööplaanide koostamine juhataja teha, näituste ning plakatite ettevalmistamisega tegelesid raamatukoguhoidjad.

Seda, et tööd oli palju, on näha ka Aseri raamatukogu juhataja Lilli Liinevi aruannetest, kus ta igaaastaselt rõhutab aruannetes vajadust veel ühe töötaja järele, kuna ühel inimesel oli keeruline kõigi kohustustega toime tulla. Seetõttu oli Aseris vähe massüritusi, puudus lugejate diferentseeritud teenindamine ja lugemishuvide analüüs (LVMA.350iv.1.49).

1972. aastal kirjutas Viru-Nigula raamatukogu juhataja Tiiu Viikmann oma aruandes, et eelmise töötaja Eha Paaveri tõttu oli raamatukogu eelneval aastal väga harva avatud (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Eha Paaveri koostatud dokumente kahjuks säilinud pole. T. Viikmann kirjeldab, et tööd raamatukogus tuli alustada täiesti algusest, kuna dokumentatsioon oli puudulik, raamatufond korrast ära, tegemata olid kataloogid, kartoteegid ning nimestikud. Kahjuks 1973.

aasta informatsioonilist aruannet säilinud pole, kuid aastaaruande kohaselt viis uus töötaja läbi 62 üritust täiskasvanuile ning 36 üritust lastele (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv).

Vaatamata sellele, et raamatukogudes oli palju tööd, osutus Viru-Nigulas just raamatukogu juhataja töö sobivaks sealse miilitsa abikaasale. Kui peale sõda tuli Viru-Nigulasse tööle uus miilits, oli tema naisele vaja töökohta. Seega olevat miilitsa naine võtnud raamatukogu võtmed enda kätte. Seni seal töötanud Hilda Liivik vallandati 1949. aastal sellelt töökohalt mehe pärast. (Tarjan, 2008). Vallandamise täpsemad põhjused ei ole teada. H. Moor töötas raamatukogus mõned aastad, kuid kui tema abikaasat ja teda oli tulistatud metsavendade poolt, lahkusid nad Viru-Nigulast. Enne seda õnnestus neil kolida raamatukogu 1952. aastal vallamaja teisele korrusele. (Tarjan, 2008) Vastavalt 1949. aasta Mahu valla Täitevkomitee koosoleku protokollile oli raamatukogu H. Moori tegevusaja alguses väga tihti suletud ja tekkinud olukord tekitas rahva seas nurinat. Protokolli kohaselt kohustati raamatukogu juhatajat tagama raamatukogu lahtiolek määratud ajal. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Raamatukogu statistikal oli suur tähtsus. Statistika abil võrreldi ning analüüsiti arvulisi töönäitajaid eelmiste aastatega ning sarnaste raamatukogudega (Veskimägi, 1964: 360). Seega oli äärmiselt oluline hoida statistilised näitajad kõrgel. Selma Vasara poolt kirja pandud Rannu raamatukogu juhataja Hillevi Tomsoni meenutustes on kirjeldus sellest, kuidas vajaliku kirjanduse laenutamise statistikat suurendati, laenutades lugejatele raamatuid vaid nende käes hoidmise eest. (Vasar, 2003b) 1966. aasta aruandes analüüsib tollane Rannu raamatukogu juhataja Leida Meigas aastakokkuvõtet. Ta pidi tunnistama, et laenutuste ning külastuste statistilised numbrid on vähenenud. Seega seadis ta eesmärgiks, et kui päeva jooksul pole raamatukogus külastajaid olnud, viib ta peale tööpäeva lõppu lähematele peredele kirjandust lugemiseks koju kätte. (LVMA.350iv.1.55)

Nõukogude ajal oli raamatukogudes palju tööd aruannete ning tööplaanide koostamisega. Mõnevõrra avab aruandluse tagamaad Rannu raamatukogu juhataja tunnistus sellest, kuidas arve kunstlikult suurendati. Aseri raamatukoguhoidja oli pidevas ajapuuduses samal ajal kui Kunda raamatukogus oli tööjaotus mitme töötaja vahel paika pandud. Samas oli suur töökoormus Aseri töötajal põhjenduseks massitöö kehvadele numbritele. Numbriliste näitajate parandamiseks viis Rannu töötaja peale tööpäeva lugejatele raamatuid koju kätte.

Käesolevas peatükis uuritud aastate (1941–1972) olulisemateks märksõnadeks on raamatukogude kättesaadavus, propaganda ning erialane haridus. Tähtsaks arengu mõjutajaks oli sarnaselt eelnevalt uuritud ajajärkudele riigivõim. Kui okupatsioonieelsetel aastatel pakkusid raamatukogud vabatahtlikult elanikele ajaviitelisi ning hariduslikke tegevusi soovitud teemadel ning vabalt valitud mahus, siis okupatsioonivõimu ajal viidi raamatukogudes inimeste kasvatamiseks ja suunamiseks kohustuslikus korras läbi näituseid, üritusi, valmistati plakateid. Nõnda korraldati ka praeguse Viru-Nigula valla territooriumil tegutsenud raamatukogudes rohkesti üritusi ning propagandat. Kui eelpoolmainitud propagandat oli liiga vähe, saadi vastavasisuline ettekirjutus, nagu juhtus Rannu raamatukoguga. Kõik uuritud raamatukogud peale Aseri suutsid mõne massitööga seotud kohustuse siduda ka kohalikku omavalitsust puudutavate teemadega.

Selleks, et pakkuda raamatukoguteenust suuremale hulgale inimestele, hakati looma laenutuspunkte ning rändraamatukogusid. Selles lõputöös uuritud varasematel perioodidel oli teadaolevalt vaid üks osakond Mahus. Seega perioodil 1941–1972 toimus selles osas märkimisväärne kasv. Raamatukogu liikus inimestele lähemale, ning elanikel oli selle üle hea meel.

Raamatukogutöötajate haridusliku poole pealt paistis enim silma Kunda raamatukogu, kus oli kõige rohkem erialase haridusega töötajaid. Samas oli muidugi ka Kunda raamatukogus suurem kollektiiv, samal ajal kui teistes uuritud kogudes oli korraga tööl vaid üks inimene. Rannu raamatukogu üks töötajatest oli samuti erialase haridusega. Aseri raamatukogu juhatajal oli algharidus. Viru-Nigulas vahetus kaader tihti, kuid erialase haridusega töötajat seal ei olnud.

Rajooniraamatukogudes koolitati raamatukogutöötajaid töö käigus. Metoodiliste keskustena korraldati väiksematele kogudele seminare. Uuritava valla ainus linnaraamatukogu Kundas pakkus sarnaselt rajooniraamatukogudele metoodilist abi ümbruskaudsetele külaraamatukogudele. Seega oli hilise algusega tööstusasula raamatukogust saanud metoodiline keskus. Oli tekkinud raamatukogude vaheline koostöö.

Nõukogude perioodil nõuti raamatukogudelt plaanide koostamist, täitmist ning aruandlust. See tekitas palju lisatööd, eriti ühe töötajaga kogudes. Viru-Nigula vallas oli vaid Kunda raamatukogus korraga tööl rohkem kui üks inimene. Dokumentatsiooni puudulikkust eelnevate töötajate poolt kurdeti nii Rannu kui ka Viru-Nigula raamatukogus. Ajajärku ilmselt iseloomustavana tunnistab Rannu raamatukogu juhataja oma mälestustes mõningast arvude kunstlikku suurendamist. Samuti võltsiti tšekke, et tasuda isetegevuslastele temaatilistel õhtutel esinemiste eest.

Kui Kundal ja Viru-Nigulal tekkis probleeme kohaliku kogukonna ja kultuuriasutuste kaasamisel ürituste läbiviimisel, siis Rannu raamatukogu ürituste läbiviimisele aitasid kohalikud isetegevuslased meelsasti kaasa ning kirjandusõhtud olid elanikkonna seas populaarsed, kasvõi sellele järgnenud tantsuõhtu tõttu. Rannu raamatukogu pakkus nii lastele kui ka täiskasvanutele erinevaid võimalusi koosviibimiseks ning koostegemiseks. Aseri raamatukogu poolt korraldatud ürituste kohta täpsustavaid andmeid säilinud ei ole. Seega oli Kundas ning Viru-Nigulas võrreldes varasema perioodiga raamatukogu roll kogukonnas mõnevõrra vähenenud, kuid Rannul oli jätkuvalt raamatukogu kohalike jaoks oluline institutsioon.

5. VIRU-NIGULA VALLA RAAMATUKOGUD 1973–1991

Käesolev peatükk keskendub Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude arengule tsentraliseerimisest kuni taasiseseisvumiseni 1991. aastal. Riiklike rahvaraamatukogude tsentraliseeritud süsteem moodustati selleks, et:

- a) suurendada rahvaraamatukogude osa töötajate kommunistlikul kasvatamisel, teaduse ja tehnika saavutuste ning eesrindlike töökogemuste ellurakendamisel;
- b) pakkuda lugejaskonnale võimalikult ulatuslikku raamatuvalikut, kiiresti rahuldada tema kasvavat kirjandusnõudlust ning arendada informatsiooni- ning bibliograafiateenindust;
- c) hõlvata raamatukogu lugejaiks üha rohkem inimesi, eriti spetsialiste, töölisi ja kolhoosnikuid, töötavaid ja õppivaid noori, kooliealisi lapsi;
- d) täiustada raamatukogude juhtimist, luua tingimused nende töö otstarbekamaks korraldamiseks ja mehhaniseerimiseks. (Tsentraliseeritud..., 1974)

Käesoleva peatüki alapeatükid on üles ehitatud Tsentraliseeritud rahvaraamatukogude määruse (1974) esitatud punktidele.

Perioodil 1971–1975 allutati kõik küla,- linna,- alevi- ja lasteraamatukogud haruraamatukogudena administratiivselt rajooni keskraamatukogule. Rahvaraamatukogude võrgu ümberkorraldamisega sooviti saavutada senisest edukamat raamatukoguteenindust ning jõuda samade vahenditega paremate tulemusteni. (Eesti NSV..., 1982: 4)

Tsentraliseeritud süsteemi keskuseks olnud keskraamatukogu vastutas rajooni elanike raamatukoguteeninduse eest. Keskraamatukogu kaudu komplekteeriti ja töödeldi terve süsteemi trükised. Samuti oli tema vastutada info- ja teatmeteeningute organiseerimine ning haruraamatukogude metoodiline juhendamine. Haruraamatukogu ülesandeks oli korraldada oma piirkonna lugejateenindus luues vajadusel rändkogusid ja laenutuspunkte, et maksimaalselt täita elanikkonna lugemissoove. (Eesti NSV..., 1982: 47)

5.1. Kasvatamine ja töökogemuste ellu rakendamine

Tsentraliseeritud rahvaraamatukogude määruse 1. punkti alapunkt a sätestab, et tsentraliseerimisega tuleb suurendada rahvaraamatukogude osa töötajate kommunistlikul kasvatamisel, teaduse ja tehnika saavutuste ning eesrindlike töökogemuste ellurakendamisel (Tsentraliseeritud..., 1974). Raamatukogud korraldasid lugejate kasvatamise tähe all palju huvitavaid ning mitmekesiseid üritusi. Vastavalt 1982. aastal avaldatud uuringule peeti raamatuüritusi võrreldes tsentraliseerimiseelse ajaga märksa sisukamaks. Sama uuringu kohaselt pidasid raamatukoguhoidjad ürituste arvu tsentraliseerimise järgselt optimaalseks. Peatähelepanu hakati koondama kvantiteedi asemel kvaliteedile. (Eesti NSV..., 1982: 38-40) Alljärgnevalt käsitletakse selles alapeatükis lähemalt praeguse Viru-Nigula valla rahvaraamatukogudes läbiviidud bibliograafilisi ülevaateid, näituseid ja tööd lastega.

Vastavalt 1982. aastal ilmunud uuringule (Eesti NSV..., 1982: 39) ei mõeldud alati suuliste ürituste korraldamisel nende kasutegurile ega sellele, millisele lugejagrupile need on määratud. Alljärgnevalt on siiski võimalik välja tuua positiivseid näiteid. Nimelt toimus Viru-Nigula raamatukogu eestvedamisel 1985. aastal ekskursioon Tallinna Botaanikaaeda ja Rocca al Mare Vabaõhumuuseumisse. Ekskursioonil osalejad olid aiandushuvilised ja jäid saanud uute teadmistega väga rahule. Bussisõidu ajal tehti bibliograafilisi ülevaateid ning tutvustati aiandusega seotud kirjandust, mida õhtul peale ekskursiooni ka laenutati. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Seega Viru-Nigula raamatukogu eristus, sidudes bibliograafiliste ülevaadete teema vastavalt toimuvale üritusele ning osalejatele. 1986. aastal hakkas Viru-Nigula raamatukogus tööle kirjandusklubi ja edaspidi sai traditsiooniks korraldada ühiseid ekskursioone ning matku. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Selline lähenemine erineb mõnevõrra Kunda raamatukogu juhataja H. Kaljundi nägemusest raamatukogu rollist. Kunda raamatukogu 1990. aasta aruandes on juhataja Hinge Kaljund kirjutanud, et tema meelest ei pea olema raamatukogul klubi funktsiooni, vaid raamatukogu peab jääma ja saama esmaseks infokeskuseks. (Kunda linna arhiiv) Kui tema hinnangul peaks raamatukogu olema pigem infokeskus mitte klubi, siis Viru-Nigula raamatukogu võttis ekskursioone korraldades omale kanda ka klubi rolli, tutvustades seejuures kohaletulnutele kirjandust. Raamatukogud korraldasid ekskursioone mujalgi Eestis. Näiteks Kabala raamatukogu korraldas aastatel 1973–1990 kaks ekskursiooni aastas (Runovski, 2012: 35).

Bibliograafilisi ülevaateid peeti vastavalt uuringule (Eesti NSV rahvaraamatukogude..., 1982: 39) tavapäraselt väljaspool raamatukogu. Aseri raamatukogu viis oma üritusi, ka bibliograafilisi ülevaateid läbi Aseri valijate klubis (LVMA.350iv.1.405). Rannu raamatukogu pole märkinud aruannetes ürituste toimumise asukohta, seega võib järeldada, et kõik üritused toimusid raamatukogu ruumides. Kunda, sarnaselt Viru-Nigulale viis ülevaateid läbi teiste ürituste raames. Näiteks viidi 1980. aastal Kunda 1. Keskkooli lapsevanemate koosolekul läbi bibliograafiline ülevaade „Lapsed ja meie“. Tavapäraselt viis Kunda raamatukogu ülevaateid läbi klubis töötavates taidlusringides. Näiteks tehti 1985. aastal Kunda raamatukogu poolt 5 bibliograafilist ülevaadet, kõik toimusid klubis enne mälumängu või pensionäride klubiõhtut. Raamatukogu tollane juhataja Hinge Kaljund tunnistas aruandes, et kokkutulnutel puudus huvi ülevaadete vastu ning seetõttu loobus ta nende korraldamisest sootuks. (Kunda linna arhiiv) Mõnevõrra kinnitab see 1982. aastal avaldatud uuringutulemusi, mille kohaselt ei olnud enam nii oluline ürituste suur arvukus (Eesti NSV..., 1982: 39).

Kunda raamatukogu pani raamatukogu propageerimiseks erinevaid temaatilisi näituseid üles klubisse, kuna seal käis palju rahvast. Väidetavalt oli nendest näitustest olnud abi raamatulaenutuste suurendamisel. (Kunda linna arhiiv) Viru-Nigulas, mis oli põllumajandusliku taustaga piirkond, oli raamatukogus pidev väljapanek põllumajanduskirjandusest (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Peale tsentraliseerimist suurenes üle-eestiliselt rändnäituste osakaal, eriti maaraamatukogudes, kus varem sellist võimalust polnud (Eesti NSV..., 1982: 38). On teada, et näiteks 1980. aastal oli Kunda raamatukogus välja pandud Rakvere Keskraamatukogu poolt saadetud näitus. Kahjuks ei ole andmeid, millisel teemal antud näitus oli, kuid selle näituse vastu oli linnas väga suur huvi – seda külastasid ka inimesed, kes muidu raamatukogus ei käinud. (Kunda linna arhiiv) Runovski on oma lõputöös märkinud, et alates 1980. aastast muutus Kabala raamatukogus raamatunäituste temaatika mitmekesisemaks. Lisaks „punasele“ temaatikale hakati rohkem korraldama näituseid eesti kirjanikele (Runovski, 2012: 41). Kunda raamatukogus oli 1982. aastal 10 korraldatud näitusest 6 poliitilistel teemadel ja 4 ilukirjanduslikku (Kunda linna arhiiv). Samal aastal oli Viru-Nigula raamatukogus 8 näitust, millest 5 olid ühiskondlik-poliitilistel teemadel (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Seega oli nendes raamatukogudes üle poole siiski pealkirjastatud „punase“ temaatikaga. Näituste sisulise lahenduse kohta andmed puuduvad. Kabala raamatukogus oli 1955–1987 enim näituseid kirjanike ja tähtpäevade teemadel (Runovski, 2012: 41). Aseri ning Rannu raamatukogude dokumendid on säilinud vaid 1978. aastani. Sel ajal toimunud näitused olid pigem poliitilise alatooniga, näiteks 1977. aastal oli Aseris vaid üks

mittepoliitiline raamatunäitus „Teatrikuu“ (LVMA.350iv.1.492). Aseri ja Rannu raamatukogude raamatuväljapanekud ning näitused ei olnud seotud piirkondliku eripäraga.

Vahetult enne taasiseseisvumist, 1991. aastal, korraldati esimesed üleilmsed virulaste päevad. Virulaste päevad oli kultuurifestival, mille eesmärgiks oli kodukandikultuuri väärtustamine (Sikk, 1990). Selle ürituse raames tehti Kunda raamatukogu juhataja kogutud materjalide põhjal näitus, mille vastu tundsid huvi ka väliseestlased. Kunda raamatukogu juhataja Hinge Kaljund kogus aastate jooksul koduloolisi materjale. Ta koostas muuhulgas kuuest artiklist koosneva sarja „Ajalooraamatuid lehitsedes“. Sarjas käsitleti Kunda linna 50. juubeli puhul Kunda ajalooüritusi. Artiklid avaldati tsemenditehase ajalehes. (Kunda linna arhiiv) Koduloolise tööga tegeles ka Aseri raamatukogu. Sealne juhataja organiseeris ja seadis valmis Aseri Keraamikatehase ajalugu tutvustava muuseumi raamatukogu juurde (LVMA.350iv.1.405).

Väga oluline osa rahvaraamatukogude töös on läbi aegade töö lastega. Uuritud piirkonna Aseri raamatukogu lapsi ei teenindanud.

Kunda Linnaraamatukogu juhataja Aino Moones on märkinud, et tihe töö lastega aitab kaasa sellele, et needsamad lapsed hiljem täiskasvanutena leiaksid tee raamatukogusse (Kunda linna arhiiv). Lisaks tõstis suur ürituste arv laste lugemiskultuuri. Raamatukogusse kutsuti ka lasteaialapsed – neile tutvustati raamatukogu, loeti ette raamatuid ning vesteldi nendega. Kunda raamatukogu viis Kunda 1. Keskkooli õpetajate ja õpilaste abil läbi kirjandusõhtuid. Raamatukogu lasteosakonnal oli tihe koostöö kooliga. Ühiselt tehti tööplaane raamatutundide ja suuremate ürituste läbiviimiseks. Lastetöö sellisel kujul toimus kuni 1989. aastani, mil Kunda koolid polnud enam huvitatud koostööst raamatukoguga. Kundas oli sel ajajärgul kaks kooli. Kunda 1. Keskkool oli eesti kool ja Kunda 2. Keskkoolis õppisid vene kodukeelega lapsed. Vestlustes õppealajuhatajatega pakkus raamatukogu üritusi, kuid õpilasi ei suunatud neist osa võtma. (Kunda linna arhiiv) Ilmselt pakkusid koolid lastele erinevaid tegevusi ning huvialaringe. Olukord, kus lapsed raamatukogu üritustest enam osa ei saanud, polnud rahuldav. Seega võib leida 1990. aasta aruandest torke: *Venelannast klassivälise töö organisaator ei oska suunata eestlastest laste vaba aja veetmist* (Kunda linna arhiiv). See näitab nii laste huvipuudusest tekkinud kibestumust kui ka sel ajajärgul eestlastes kerkima hakanud eestimeelsust.

Ka Viru-Nigula raamatukogu tegi koostööd kooliga, viies Vasta koolis läbi bibliograafilisi ülevaateid, raamatuarutelusid ning ettelugemisi. Vastupidiselt Kunda raamatukogule ei olnud sealsel raamatukogul lastest puudust. Paljud Vasta kooli õpilased elasid ümberkaudsetes külates ja lastele meeldis raamatukogus peale kooli bussi tulekuni aega viita. Kahjuks olid raamatukogu

ruumid üsna kitsad. Bussid viisid koolilapsed koju alles kell 17.00 ja vaatamata sellele, et külanõukogu koosolekul tõstatati ruumikitsikuse probleem, ei leitud sellele siiski lahendust. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Vastavalt 1982. aastal avaldatud uuringule ei elavnenud tsentraliseerimisele järgnenud aastatel suhted külanõukogude ja raamatukogude vahel märkimisväärselt (Eesti NSV..., 1982: 10). Aseri praeguses raamatukogus on säilinud Rannu raamatukogu 1989. aasta informatsiooniline aruanne (Aseri raamatukogu, b), milles tuuakse samuti probleemina välja, et külanõukogul puudus raamatukogu vastu igasugune huvi. Kui Rannu raamatukogu oli varasematel aastatel silma paistnud lastele pühendumisega, siis tsentraliseerimisjärgsel ajal korraldati lastele vaid tavapäraseid ettelugemisi, näituseid ja väljapanekuid.

Koostöö erinevate kultuuriasutuste vahel ei olnud sel ajajärgul samuti eriti tugev (Eesti NSV..., 1982: 10). Kui Kunda raamatukogul oli senini olnud väga hea koostöö klubiga, siis 1987. aastal see enam ei sujunud. Klubi ei leidnud enam kirjandusõhtute läbiviimiseks vaba aega ega ruumi. Raamatukogu ruumid olid ürituste läbiviimiseks liiga väikesed ning seega Kunda raamatukogu enam eriti üritusi korraldada ei saanud. (Kunda linna arhiiv) Sarnaselt oli ka Rannu raamatukogu mures, et kohalikud ettevõtted ei ole huvitatud koostööst ja juhtkond ei külasta raamatukogu (LVMA.350iv.1.543).

1989. aastal kurtis ka Viru-Nigula raamatukogu elanike vähest huvi raamatukoguürituste vastu. Kui Kundas toimus suurem osa linnas läbiviidavatest üritustest klubis, siis Viru-Nigulas korraldasid huvialaringe ning sündmusi erinevad seltsid. Viru-Nigulas tegutses sel ajal suure liikmeskonnaga aiandus-mesindusselts ja muinsuskaitseelts. Ka laste vaba aeg sisustati kooli huvialaringidega ja piiblitundidega. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Kommunistliku partei eesmärk oli igasuguse religiooni täielik väljajuurimine, vaatamata sellele ei surnud eestlaste seas usuelu ega teoloogiline mõte siiski välja (Eesti ajalugu, 2005: 352). Koos poliitilise olukorra muutumisega muutus religioon taas oluliseks. 1989. aastal oli Viru-Nigula raamatukogu üheks kõige suurema osavõtjate arvuga ürituseks „Eesti Piibel 250“, kuid kahjuks oli pastori ja teoloogiaprofessori poolt läbi viidud üritus kohaletulnutele raskesti mõistetav (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv).

Nõukogude aja lõpus hakkas elanike huvi raamatukogus pakutavate ürituste vastu vähenema. Nii täiskasvanud kui ka lapsed külastasid aina harvemini raamatukogu. Koolid polnud enam koostööst

huvitatud ja pakkusid lastele ise huvialaringe. Kunda raamatukogu juhataja süüdistas 1985. aastal ürituste läbikukkumises kundalaste passiivsust (Kunda linna arhiiv).

Sel ajajärgul oli üks tavapärasemaid raamatututvustamiseks läbiviidavaid üritusi bibliograafiline ülevaade. Kunda, Viru-Nigula ja Aseri viisid ülevaateid läbi väljaspool raamatukogu teiste ürituste raames, mis oli üsna tavapärane ka mujal Eestis. Rannu raamatukogu erines teistest sellega, et viis ülevaateid läbi raamatukogus. Kunda raamatukogu loobus aja jooksul ülevaadete läbiviimisest kuna elanikel puudus nende vastu huvi. Viru-Nigula raamatukogu viis ülevaateid läbi ekskursioonidel ning väidetavalt oli selline lähenemine tõhus ning soodustas tutvustatud kirjanduse laenutamist.

Teine raamatute ning raamatukogu propageerimise vorm oli näituste korraldamine. Põllumajanduslikus piirkonnas Viru-Nigulas oli pidevalt välja pandud põllumajandusliku kirjanduse näitus. Ei ole teada, et teistes selles lõputöös uuritud raamatukogudel oleks olnud sarnane pidev näitus. Tsentraliseeritud süsteemi üks hüve oli keskraamatukogu poolt korraldatud rändnäitused. Kunda elanike seas osutus üks taoline väga populaarseks. Uuritud valla raamatukogudes muutus poliitilis-ühiskondlike näituste osakaal aeglasemalt kui võrdlusena välja toodud Kabala raamatukogus.

Kunda raamatukogu tegi lastetöö raames koostööd kooliga korraldades erinevaid üritusi ning raamatutunde. Tähelepanu pöördi ka lasteaiale. Selline koostöö toimus kuni ajani, mil kool oli sellest huvitatud ja suunas lapsi ka raamatukogus toimuvatele üritustele. Lisaks mõjutas lastetööd asjaolu, et kool hakkas lastele ise pakkuma vabaajaveetmise võimalusi. Samaselt Kundaga oli ka Viru-Nigula raamatukogul kooliga tihe koostöö. Vastupidiselt Kundale veetsid sealsed lapsed peale koolitunde raamatukogus aega. Siinkohal tuleb välja erinevus linna- ja maapiirkonna vahel, kuna Kundas elavad lapsed said peale kooli jala koju minna, pidid Vasta kooli õpilased pikki tunde bussi ootama. Oma ootamisaja veetsid nad meelsasti Viru-Nigula raamatukogus, mis oli kahjuks üsna väike.

Koostöö kohalike omavalitsustega ning kultuuriasutustega polnud sel ajajärgul eriti hea, see tuli välja nii Kunda, Viru-Nigula kui ka Rannu raamatukogude ajalugu uurides. Samuti hakkas vaibuma elanike huvi raamatukoguürituste vastu, nad hakkasid eelistama teiste asutuste ning taas ellu ärganud seltside poolt pakutavaid.

Kodukandikultuuri kogumisega ning väärtustamisega tegeleti Kunda ja Aseri raamatukogudes, kus sealsed juhatajad kogusid materjale Kunda linnast ning Aseri keraamikatehasest. Käesolevas lõputöös uuritud varasematel aastatel ei tegelenud raamatukogud koduloolise tegevusega. Kui

senini olid raamatukogud olnud eelkõige informatsiooni vahendajad, mitteformaalsed haridusasutused ja ürituste korraldajad, siis selline muutus näitab raamatukogusid ka koduloolise info talletajatena ning uurijatena.

5.2. Võimalikult ulatusliku raamatuvaliku pakkumine

Raamatukoguhoidjad pidid nõukogude ajal panema suurt rõhku individuaalsele lugejateenindusele. Arvestati lugemishuve ja püüti tabada lugeja eripära leidmaks vajalikku ja sobivat raamatut (Eesti NSV, 1982: 34). Kunda raamatukogu juhataja on 1990. aasta aruandes sõnastanud oma nägemuse raamatukoguhoidja tööst, öeldes et raamatukogu töötaja peab olema aktiivne ja muutma raamatukogu meeldivaks ja köitvaks linna elanikele. Kunda raamatukogus oli 80-ndate aastate lõpuks tekkinud aga tõsine kaadriprobleem, kuna raamatukogutöötaja palk oli väike, samas kui tehase töötajate palgad olid väga suured. Seega oli tekkinud olukord, kus Kunda raamatukogu juhataja oli 1990. aastal sunnitud tegema üksinda kolme inimese tööd. (Kunda linna arhiiv) Teised uuritud piirkonna raamatukogud olid väiksemad ning seal piisas ühest töötajast.

Tsentraliseerimise üldeeskirjas oli toodud ühe süsteemi moodustamise põhjusena välja eesmärk hõlvata raamatukogu lugejateks rohkem spetsialiste (Tsentraliseeritud..., 1974). Viru-Nigula oli põllumajanduslik piirkond ja sealsetele põllumajandusspetsialistidele soovitati erialast kirjandust (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Kunda raamatukogus oli 1984. aastal tehase spetsialistide lugemus rahvaraamatukogus vähene, kuna tehases oli väga hea tehniline raamatukogu (Kunda linna arhiiv). Mujalgi Eesti linnades eelistasid lugejad töökoha ja erialaraamatukogusid, maal muretseti erialast kirjandust kodusesse raamatukokku (Veskimägi, 2000: 446).

Jätkuvalt oli raamatukogutöös oluline osa kirjanduse propagandal. Selleks, et lugejate raamatuvalikut sobivalt mõjutada, asetati 1982. aastal Kunda raamatukogus laenutuslaua lähedale laudi „Tutvuge – soovitame“. Sinna paigutati vaid seisma jäänud liigikirjandust või uudisteoseid. Väidetavalt laenutati sellelt laudilt raamatuid. (Kunda linna arhiiv) Vastavalt 1982. aastal avaldatud uuringule kasutasid sarnast taktikat ka teised raamatukogud. Laenutamiseks ning soovitamiseks määratud kirjandus toodi hoidlast läbimõeldult laenutuslaua lähedale (Eesti NSV..., 1982: 32). Kas teistes Viru-Nigula valla raamatukogudes sarnaselt lugejatele kirjandust pakuti, pole teada, kuid ilmselt pidid nemadki kasutama erinevaid viise seisma jäänud või mittevajaliku kirjanduse laenutamiseks.

Kõikides uuritud raamatukogudes oli pidev uudiskirjanduse väljapanek. Kunda raamatukogul, kui praeguse valla suurimal raamatukogul, oli eraldi riiul uudiskirjanduse tutvustamiseks. Sellele riiulile olid välja pandud ka keskkogult saadud uudiskirjanduse bülletäänid ja kartoteek. Uued raamatud olid märgitud raamatukauplusest saadud kaartide abil. Kaartidele oli trükitud sõna „uudis“ ja need pandi raamatute vahele (Kunda linna arhiiv). Uudiskirjanduse saabumisest teavitati võimaluste piires kõikides Viru-Nigula valla raamatukogudes lugejaid. Viru-Nigulas teavitati lugejaid uute raamatute saabumisest telefoni ja ka posti teel (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Ei ole teada, kas selliselt teavitati kõiki lugejaid või ainult saabunud raamatute potentsiaalseid huvilisi. Ka Rannu raamatukogu püüdis lugejaid informeerida neile vajaliku raamatu saabumisest (LVMA.350iv.1.451). Kahjuks jääb selgusetuks mil viisil sealne töötaja seda tegi. Kunda raamatukogus jaotasid töötajad uute raamatute saabumisel saabunud teavikud selle järgi kellele mida pakkuda (Kunda linna arhiiv). Selline personaalne lähenemine nendes raamatukogudes on tingitud sellest, et tegemist on väikeste kogukondade raamatukogudega. Seetõttu olid raamatukogude töötajad kursis oma lugejate maitse, vajaduste ja soovidega, osates neid teavitada huvipakkuva kirjanduse saabumisest. Individuaalteenindus hõlmas endas ka vestlusi lugejatega. Paljud lugejad vestlesid raamatuid tagasi tuues meeeldi loetust ja selle alusel õpiti tundma lugeja huvialasid ja eelistusi ning hiljem soovitati kirjandust. Ka ENSV tsentraliseeritud raamatukogude uuringu tulemusena selgus, et kvalifitseeritud raamatukoguhoidjad mõtlevad ette, mida teatavale lugejale soovitada (Eesti NSV..., 1982: 35).

Tsentraliseerimise tulemuste uuringu käigus selgus, et loetakse vähe jutustusi ja luulet (Eesti NSV..., 1982: 36). Ilmselt parandamaks selliste žanride lugemust paigutas Viru-Nigula raamatukogu luule eraldi riiulitesse (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Samuti eraldas Kunda raamatukogu fondis venekeelse eesti kirjanduse, et seda vene lugejate tarbeks esile tõsta. Ka Mirabilia sari eraldati, kuna selle vastu oli suur huvi. (Kunda linna arhiiv)

Kirjastusköide muutus neil aastail raamatukogude jaoks aina sobimatumaks, raamatud lagunesid kiiresti ja vajasid järjest rohkem hoolt (Eesti NSV..., 1982: 20). Ka Kunda raamatukogul oli probleem lagunevate raamatutega. Raamatukogu juhataja märkis 1989. aasta aruandes, et raamatud on kehvalt köidetud ning lugejad on hooletud. Koolides oli selleks ajaks kaotatud šeflustöö asutustega ja seetõttu pidi raamatukogu töötaja ise leidma aja raamatute parandamiseks. Šefluskoonddised moodustati Kunda 1. Keskkoolis 1983. aastal, raamatukogule kuulus 3 klassi. (Kunda linna arhiiv) Šeflustöö oli üks osa niinimetatud nõukogude noore kommunistlikust kasvatamisest. Selle eesmärk oli kasvatada noortes kommunistlikku töösse suhtumist, tootmistöö tähtsuse mõistmist ja austust tööinimeste vastu. Selleks kasutati kohalike ettevõtete ning majandite

abi, kuhu suunati lapsed ja noored kohustuslikus korras koolivälisel ajal tööle. (Kermas, 1978) Nõukogude aja lõpupoole loobuti laste töökasvatusest sellisel kujul.

1987. aastal sai Viru-Nigula raamatukogu keskkogult ka võõrkeelset kirjandust, mille laenutusi oli 63, sellest lastele 60 (Viru-Nigula arhiiv). Seega olid saadud teavikud ilmselt lastekirjandus, mille vastu tunti suurt huvi. Samal aastal toimunud teaduskonverentsil „Raamatukogude koostis ja kasutamine“ räägiti venekeelse kirjanduse ülirohkest ja võõrkeelse vähesusest (Veskimägi, 2000: 452). Viru-Nigula raamatukogu ei saanud kurta vene keelsete raamatute rohkust, sest 1987. aastal oli nende fondi suuruseks 10 753 raamatut, millest venekeelseid oli vaid 14 (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Samal ajal oli Kunda raamatukogus 25 050 teavikut, millest venekeelseid oli 6754. Kunda raamatukogus leiduvate teiste võõrkeelsete raamatute kohta info puudub. Rannu ja Aseri raamatukogude keelelise koostise kohta informatsioon puudub, kuid on teada, et alates 1977. aastast korraldas Aseri raamatukogu venekeelseid raamatute väljapanekuid, näitusi ning bibliograafilisi ülevaateid (LVMA.350iv.1.492). Seega pidi sealses kogus olema piisavalt venekeelseid raamatuid.

Venekeelsete raamatute arvukus oli kindlasti seotud asukohtade demograafilise erinevusega. Kunda ja Aseri olid tööstusasulad, kus töötas palju mitte-eestlasi, samas põllumajandusliku taustaga Viru-Nigulas ja Rannus oli muid rahvusi vähem.

1988. aastal hakkas tsensuur nõrgenema ja aina enam raamatuid lasti tsensuuri alt vabaks (Veskimägi, 2000: 452). Juba aasta hiljem on märgitud Viru-Nigula raamatukogu aruandes, et raamatuid ilmub nii palju, et enam ei jõua kõiki lugeda (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Kunda raamatukogu juhataja Hinge Kaljund tunnistab 1991. aastal, et inimesed on poliitikast väsinud ja soovivad kergemat kirjandust (Kunda linna arhiiv).

Kui vastavalt 1982. aastal avaldatud uuringule ei olnud üle-eestiliselt eriti etteheiteid rahvaraamatukogude paiknevuse ja kättesaadavuse kohta linnades (Eesti NSV, 1982: 6), siis Kunda linna raamatukogu asukoht oli äärmiselt ebasoodne. Raamatukogu asus keskusest ja elamurajoonist kaugel. Linnaosa oli 1990. aastaks põhimõtteliselt mahajäetud. Võrdlusena võib tuua Viru-Nigula raamatukogu, mis asus kolhoosikeskuses, ümberringi suured elumajad ja läheduses elas palju noori peresid (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Asukohaprobleeme pole ka teistel selles töös uuritud raamatukogudel. Aseri Tellisetehase raamatukogu asus Rahva tänaval, mis oli samuti asula keskuses. 1973. aastal sai sealne raamatukogu uued, poole suuremad ruumid samasse hoonesse. Kui varasemalt oli raamatukogu põrandapindala 60 m², siis uute ruumide suurus oli 120 m². (LVMA.350iv.1.330) Rannu raamatukogu aruannetel ei ole märgitud

raamatukogu aadressi, kuid vestluses Selma Vasaraga (2018) selgus, et Rannu raamatukogu asus kuni 1982. aastani vanas koolimajas, hiljem koliti raamatukogu üle kortermajja. Raamatukogu mõlemad asukohad olid elanikele soodsad. Siin tuleb välja mõningane erinevus võrreldes mujal Eestis toimunuga. Nimelt vastavalt tsentraliseeritud raamatukogude uuringule (Eesti NSV..., 1982: 6) oli Eestis tavapäraselt just külaraamatukogude asukoht lugejatele ebasoodus, asudes majandi keskustest eemal. Uuritud Viru-Nigula vallas oli ebasoodsa asukohaga ainult linnas asunud raamatukogu.

Kunda raamatukogu asus tehasele kuuluvates ruumides. Seetõttu ei pidanud raamatukogu tasuma tehasele elektri eest. Samuti lubas tsemenditehas Punane Kunda 1982. aastal remontida raamatukogu ruume (Kunda linna arhiiv). Kahjuks jääb selgusetuks, kas nad oma lubadust täitsid, sest järgnevates aruannetes see ei kajastu. Küll aga teostas tehas 1989. aastal sanitaarremondi lasteosakonnas. Samuti toetas keskkogu Kunda raamatukogu remonti kahel korral 50 rublaga (1988 ja 1990). (Kunda linna arhiiv) Kõik tsentraliseeritud raamatukogude tarbeks määratud summad kuulusid keskraamatukogude eelarvesse, ka kohalikel organisatsioonidelt saadud täiendavaid summasid kasutati keskraamatukogu kaudu. (Tsentraliseeritud..., 1974)

Viru-Nigula raamatukogule ei pidanud kultuuriministeerium vajalikuks anda inventari põhjendusega, et vaipade ja mööbli jaoks pole ruumi (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005:8). Sellegipoolest eraldas keskraamatukogu 1986. aastal Viru-Nigula haruraamatukogule neli tooli maksumusega 64 rubla (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Kuigi ka Rannu raamatukogu asus vaid 25 m² pinnal, soetati 1974. aastal sinna 5 meetrit põrandariiet, raamaturiist, vitriini raamatunäituste jaoks, kolm pehmet tooli täiskasvanutele ning neli tooli ja laud lastele (LVMA.350iv.1.370). Kahjuks jääb aruande põhjal selgusetuks, kust saadi uue inventari jaoks vahendid. Vastavalt määrusele (Tsentraliseeritud..., 1974) varustati haruraamatukogusid tsentraliseeritult ka sisustusega, seega sai ilmselt Rannu oma inventari Kohtla-Järve Keskraamatukogu kaudu.

Sarnaselt Kundale, keda toetas mõnevõrra kohalik tsemenditehas, aitas Viru-Nigula raamatukogu Viru-Nigula kolhoos, remontides raamatukogu ruume. Samuti soetas kolhoos 1986. aastal raamatukogule peegli, harjasmati ja põrandakatte. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Saadud abi eest pidi raamatukogu omakorda käima abiks kartulipõllul (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 8). Viru-Nigula raamatukogu aruannetes kajastub töö kolhoosis ka varasematel aastatel, näiteks 1963. aastal töötas raamatukogujuhataja kolhoosis terve nädala – see aeg oli raamatukogu suletud. Ka 1983. aastal abistati majandit kiiretel hooajatöödel vastavalt külanõukogus koostatud

graafikule. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Teiste uuritud piirkonna raamatukogude aruannetest puuduvad andmed sarnase koostöö kohta kohalike asutustega. Siinkohal saab välja tuua Kunda erinevuse linnana – sealne suurim tööandja oli tehas, ja kuna tsemenditehase tootmistöö ei ole hooajaline, siis ilmselt ei vajanudki tehas teiste ümberkaudsete asutuste abi tööde korraldamisel. Selline tihe koostöö kolhoosiga nagu oli Viru-Nigulas erineb mujal Eestis toimunust. Vastavalt uuringule ei tehtud piisavalt koostööd kohalike majanditega, mis näitasid raamatukogude vastu üles vaid tagasihoidlikku huvi (Eesti NSV..., 1982: 11). Aruannetele toetudes on teada, et 1977. aastal teostati ka Aseri raamatukogus sanitaarremont (LVMA.350iv.1.492). Ei ole teada, milliste vahenditega see tehti ja kas remonti toetas ka Aseri Tellisetehas.

Võrreldes käesolevas lõputöös uuritud varasemate aastatega, kus raamatukogu on asunud kohalike jaoks soodsas asukohas, oli Kunda raamatukogu asukoht muutunud täiesti sobimatuks. Tsentraliseerimisjärgselt oli uuritud vallas vaid Kunda raamatukogu halva asukohaga – selline olukord erines Eesti üldiselt valitsevast olukorrast, kus just maaraamatukogud asusid ebasoodsas kohas.

Samuti toimus sarnaselt varasematele ajaperioodidele ka selles peatükis uuritud aastatel (1973–1991) raamatukogudel koostöö kohalike ettevõtetega – Kundas tehasega ja Viru-Nigulas kolhoosiga. Mujal Eestis ei olnud selline koostöö nii levinud.

Raamatukogude fondi keeleline koostis oli seotud asulatüübiga, kuna tööstusasulates elas mitte-eestlasi rohkem, oli sealsetes raamatukogudes suurem valik venekeelset kirjandust. Aseris oli võimalik koostada isegi venekeelseid raamatunäituseid ning väljapanekuid. Seega arvestati raamatukogu komplekteerimisel kogukonna demograafilise koostisega. Tööstuspiirkondades Aseris ning Kundas elas rohkem vene keelt kõnelevaid inimesi kui põllumajanduslikus piirkonnas.

5.3.Hõive suurendamine

Tsentraliseerimise üks eesmärke oli hõlvata raamatukogude lugejateks üha rohkem inimesi (Tsentraliseeritud..., 1974). 1974. aastal otsustas NLKP Keskkomitee, et raamatukogudes tuleb kõige tähtsamaks pidada teenindamise ulatust (Veskimägi, 2000: 437). Aastatel 1970–1979 oligi üle-eestiline tendents lugejate arvu suurenemine. Mõnevõrra erinev olukord oli siiski Eesti maaraamatukogudes, kus 1979. aastani lugejate arv pigem langes. Selline muutus oli seotud

elanikkonna urbaniseerumisega. (Eesti NSV..., 1982: 22) Seega kasvas Eestis lugejate arv pigem linnaraamatukogudes ja maaraamatukogudes jäi lugejaid vähemaks. Viru-Nigula valla uuritavatest raamatukogudest asus üks raamatukogu linnas (Kunda) ja teised olid maaraamatukogud (Aseri, Viru-Nigula ja Rannu).

Selleks, et suurendada lugejate arvu ning pakkuda raamatukogu teenuseid kõikidele elanikele, loodi mittestatsionaarseid teeninduspunkte. Haruraamatukogud vastustasid oma piirkonna lugejateeninduse eest asutades laenutuspunkte ja rändkogusid (Tsentraliseeritud..., 1974). Laenutuspunkte või rändraamatukogusid asutasid need raamatukogud, mis asusid alevikust (linnast) või majandikeskusest eemal või kus raamatukogu teeninduspiirkond oli väga suur ja külad hajali (Eesti NSV..., 1982: 8).

Kunda raamatukogu asus üsna tehase lähedal, kuid jäi siiski eemale elanike tavapäraastest liikumisteedest ja elamurajoonist. Seega tehti ettepanek asutada tehasesse rändraamatukogu. Tehas keeldus sellest pakkumisest, tuues põhjenduseks, et elanikel on lihtsam osta raamatuid kuna raamatukogusse jõuavad teavikud suure viivitusega. Aja jooksul oli küll olnud tehase erinevates tsehhides laenutuspunkte, kuid need suleti. 1980. aastal avati laenutuspunkt Ubja sovhoosi Andja osakonnas. Seal oli lugejaid 5 ja laenutusi 19. Põllutööde perioodil oli sealne laenutuspunkt kinni. (Kunda linna arhiiv) Ilmselt ei saanud lugejad sel perioodil ajapuuduse tõttu külastada raamatukogu.

Uute lugejate juurde saamiseks avati 1980. aastal rändraamatukogu Kunda haiglas (Kunda linna arhiiv). Kunda haigla asus võrreldes raamatukoguga teises linna ääres, uues linnaosas. Sealsed patsiendid said laenutada haiglas viibimise ajaks oma raamatuid. Laenutaja oli meditsiiniõde Linda Villik. Aasta jooksul oli seal lugejaid 34 ning nad laenutasid kokku 233 raamatut. (Kunda linna arhiiv) Lugejate arvukus sõltus ravil viibinud patsientide arvukusest. Lisaks rändraamatukogule haiglas oli Kunda raamatukogul laenutuspunkt õmblustsehhis „Virulane“, mis asus uues linnaosas. Samuti tegutses Kundas laenutuspunkt kinos „Areng“, kus oli 1981. aastal lugejaid 12 ja laenutusi 57. (Kunda linna arhiiv) Kino asus kesklinnas. Eelpooltoodust joonistub välja muster, kuidas Kunda raamatukogu püüdis katta rändkogudega ja laenutuspunktidega kogu linna, asutades neid strateegiliselt kesklinna ning uude linnaossa.

Kunda raamatukogu laenutuspunktides toimus laenutamine kaks korda kuus. Kino ruumides asunud laenutuspunkt siiski suleti 1981. aastal lugejate vähesuse tõttu. Vaatamata kino väga heale asukohale linna keskel oli väikesest kirjandusvalikust tingituna elanikel selle laenutuspunkti vastu vähene huvi. Ka „Virulase“ rändkogu suleti 1986. aastal ning avati uus rändkogu lähedal asuvas

Malla küla sõjaväeosas. 1988. aastal katkestas sõjaväeosa koostöö raamatukoguga ning punkt suleti. 1990. aastal lõpetas ka haiglas tegutsenud laenutuspunkt, kuna sealsed töötajad ei soovinud endale enam lisakohustust. (Kunda linna arhiiv) Seega ei jäänud 1990. aastaks Kunda raamatukogule ühtegi rändkogu ega laenutuspunkti.

Viru-Nigula raamatukogu asus vastupidiselt äärelinnas asuvale Kundale kolhoosikeskuses. Sealne raamatukogu oli külaraamatukogu ja teeninduspiirkond üsna lai. Seega loodi aja jooksul Viru-Nigula raamatukogu poolt mitmeid rändraamatukogusid ning laenutuspunkte. 1975. aastal töötas Viru-Nigula läheduses asuvates külates neli rändraamatukogu. 1980. aastaks oli alles vaid üks rändraamatukogu Sammas. (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 9) Teenindamine toimus Samma rändraamatukogus korra nädalas. Lugejateks olid peamiselt üksi elavad kolhoosnikest pensionärid. Rändraamatukogu asus pensionäri eluruumides. Samma rändraamatukogus oli 1980. aastal 16 lugejat, 216 laenutust ja 90 külastust. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Rannu raamatukogul oli 1972. aastaks vaid üks laenutuspunkt Kalvis (LVMA.350iv.1.298).

Suurendamaks laste laenutuste arvu avati 1985. aastal Viru-Nigula raamatukogu poolt laenutuspunkt Vasta koolis. See andis aga tagasilöögi, kuna lapsed ei hakanud enam üldse põhikogus käima ja laenutuspunkti päeval ei saanud ka täiskasvanud lugejad raamatukogu külastada. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) Reeglina ei võimaldanud paiksete raamatukogude töötajate arv tegelemist paljude laenutuspunktidega. Ühe töötajaga külaraamatukogul tuli ukсед sulgeda ajaks mil raamatukoguhoidja töötas laenutuspunktis (Eesti NSV..., 1982: 8).

1986. aastaks loobuti Viru-Nigulas rändraamatukogude ja laenutuspunktide avamisest sootuks. Viru-Nigula külanõukogu istungil otsustati, et majandisene transport on piisavalt hästi korraldatud ja kaugemates külates on väga vanad inimesed, kes ei tule lugejatena arvesse (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Rahvaraamatukogu kontakt majanditega ja külanõukogudega oli üle-eestiliselt vähene. Raamatukogude prestiiž, eriti maal, oli madal (Eesti NSV..., 1982: 10).

Lisaks rändkogudele ja laenutuspunktidele toimus Viru-Nigula vallas mõningal määral ka kojukanne. Nimelt on teada, et Kundas ja Rannul viidi raamatukogu töötaja poolt raamatud lugejatele koju kätte (Kunda linna arhiiv; LVMA.350iv.1.298). Rannu raamatukogu puhul ei ole teada, millistele lugejatele kojukannet tehti, aga Kunda raamatukogu juhataja Hinge Kaljund viis kolmele puudega inimesele raamatud koju ning organiseeris kojukande ka neljale vanurile (Kunda linna arhiiv).

Lugejate ning laenutuste arvukuse pidevaks suurendamiseks kasutati uuritavas piirkonnas erinevaid meetodeid. Kundas tutvustati elanikele kirjandust kohaliku raadiopunkti kaudu. Peale

saadet külastati raamatukogu või küsiti telefoni teel saates tutvustatud kirjandust. Kõige rohkem pakkus kuulajatele huvi uudiskirjandus. Sellist võimalust kasutati regulaarselt kuni 1981. aastani, mil raadiosõlm lõpetas töötamise. (Kunda linna arhiiv)

1981. aastal avaldati ajalehes „Säde“ artikkel Kunda raamatukogu tööde ja tegemiste kohta (Kunda linna arhiiv). Ajaleht "Säde" alustas ilmumist 1946. aastal kaks korda nädalas väljaantava õpilaste ajalehena, oli ametlikult pioneeriorganisatsiooni väljaanne (ERAF.9523).

Käesolevas töös uuritud valla maaraamatukogud kasutasid info levitamiseks mõnevõrra personaalsemaid viise. Viru-Nigula ja Rannu raamatukogud saatsid kohalikele elanikele raamatukogu propageerimiseks reklaamlehti (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv; LVMA.350iv.1.543). Samuti muudeti Viru-Nigulas lahtiolekuaegu lugejate paremaks teenindamiseks (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Kahjuks jääb selgusetuks, millised olid lahtiolekuajad nii enne kui ka pärast muutmist.

Infot raamatukogude lahtiolekuaegade kohta levitati ka teistes asutustes. Kundas oli vastav teade väljas kinos Areng (Kunda linna arhiiv) ja Rannu teavitas elanikke raamatukogu lahtiolekuaegadest Aseri kaupluses ja kohalikus sööklas (LVMA.350iv.1.543). Uuritud piirkonna väiksemate raamatukogude Aseri ja Rannu raamatukogu juhatajad viisid raamatukogu propageerimiseks elanikkonna seas läbi individuaalseid vestlusi (LVMA.350iv.1.451; LVMA.350iv.1.368). Rannu raamatukogu juhataja Aivi Sass tutvustas nende vestluste käigus elanikele Rannu raamatukogu fondi, uudiskirjandust, kataloogi ja kartoteegi otstarvet (LVMA.350iv.1.451).

Kui lugejate või laenutuste arvukus ei vastanud planeeritule või vähenes aasta jooksul tuntavalt, tuli seda alati põhjendada. Raamatukogude ülesannete hulka kuulus näitajate iga-aastane tõstmine (Vasar, 2003a: 6). Kui see mingitel põhjustel ei õnnestunud, pidi seda selgitama aruannetes. Kõige tavapärasemaks selgituseks olid remonttööd. Kundas teostati 1982. aastal sanitaarremont, mille tõttu oli raamatukogu lugejatele suletud 18 päeva (Kunda linna arhiiv). Arusaadavalt põhjustas selline olukord arvuliste näitajate languse. Ka Viru-Nigula raamatukogu oli 1983. aastal suletud 28 tööpäeva keskkütte paigaldamise tõttu, mis koheselt andis tagasilöögi laenutustes ja lugejate arvus (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Samuti olid väiksemad raamatukogud suletud töötaja haigestumise tõttu. Nõnda oli 1973. aastal Aseri raamatukogu suletud 20 päeva (LVMA.350iv.1.330) ja Viru-Nigula 1982. aastal sama pikalt samal põhjusel (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv).

Poliitilise olukorra muutudes muutusid mõnevõrra ka põhjendused. Nimelt seostas Viru-Nigula raamatukogu juhataja 1988. aastal arvuliste näitajate vähenemist poliitilise olukorraga öeldes, et inimesed laenutasid sel aastal raamatute asemel rohkesti ajalehti, et olla kursis päevakajaliste sündmustega (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Ajalehtede laenutused aruannetes ei kajastu. 1989. aastal põhjendab Viru-Nigula raamatukogu juhataja Hiie Kivilo lugejate arvu vähenemist inimeste hõivatusega erinevate seltside ja liikumiste tegevusega. Viru-Nigulas korraldas suure osavõtjate arvuga üritusi aiandus-mesindusselts ja muinsuskaitseelts. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Vaatamata sellele, et Kunda oli piirkonna ainus linnaraamatukogu, vähenes sealne lugejate arv kõige drastilisemalt. Uurides lähemalt aastaaruandeid, selgus, et sellisel langustrendil oli mitmeid põhjuseid. 1980. aastal oli Kunda linnas neli raamatukogu. Lisaks rahvaraamatukogule oli tsemenditehases küllaltki suur tehniline raamatukogu suure hulga venekeelse kirjandusega ning samuti oli mõlemas Kunda keskkoolis oma raamatukogud. (Kunda linna arhiiv) Selline olukord vähendas kindlasti rahvaraamatukogu külastatavust. Samal aastal analüüsiti põhjuseid miks lugejad on katkestanud raamatukogu külastamise. Peamiste põhjustena toodi välja elukohavahetus, ajapuudus ning asjaolu, et palju loetakse tuttavate kodustest kogudest (Kunda linna arhiiv). Kuna Kunda uus linnaosa ehitati raamatukogust suhteliselt kaugele, siis ilmselt peeti elukohavahetuse all silmas lisaks linnast ära kolimisele ka raamatukogust kaugemale kolimist. Kunda linna elanike arv vähenes ajapikku ja seetõttu oli keeruline suurendada lugejate ning laenutuste arvu. Kui 1986. aastal suurenes seoses ehitustöödega elanike arv linnas 470 inimese võrra, suurenes koheselt ka lugejate arv. Raamatukogu aastaplaanis oli saavutada lugejate arvuks 1035 lugejat, aasta lõpuks oli lugejate arvuks märgitud 1131. (Kunda linna arhiiv)

1984. aastal analüüsis Kunda raamatukogu koostöös kohaliku raamatupoega Kunda linna viie asutuse kõrg- ja keskeriharidusega spetsialistide raamatukogude kasutamist ning lugevust. Analüüsi tulemusel ilmnnes, et keskeriharidusega töötajatest kasutab raamatukogu 20% ja ostab raamatuid 42% ning kõrgharitud spetsialistidest kasutab raamatukogu 24% ja ostab raamatuid 67% (Kunda linna arhiiv). Seega oli huvi raamatukogu teenuste kasutamise vastu üsna vähene ning inimesed eelistasid pigem osta raamatuid kui laenutada raamatukogust. Selline olukord oli kindlasti tingitud asjaolust, et raamatud jõudsid raamatukogudesse üsna suure hilinemisega (Eesti NSV..., 1982: 21). Eesti NSV-s osteti raamatuid kodustesse raamatukogudesse palju. 1977. aastal moodustasid isiklikud raamatud lugemuses 58,4%, raamatukogust laenutati vaid viiendik. Rahvaraamatukogust laenutatud kirjandus oli pigem vaba aja sisustamiseks. Väga tagasihoidlikult kasutati rahvaraamatukogu fonde tööalase kvalifikatsiooni omandamiseks ja tõstmiseks.

(Veskimägi, 2000: 446-447) Ka Kunda raamatukogu 1984. aasta aruandes tunnistatakse, et tehase spetsialistide lugevus on vähene, nad kasutavad vajadusel tehase tehnilist raamatukogu ja ilukirjandust ostetakse raamatupoest (Kunda linna arhiiv). Mõnevõrra erinev oli olukord Viru-Nigula raamatukogus. Viru-Nigulas puudus raamatupood ja sealne raamatukogu asus Viru-Nigula kolhoosikeskuses, ümberringi suured elumajad ja läheduses elas palju noori peresid. Samuti elas ümbruskonnas mitmeid põllumajandusspetsialiste, õpetajaid ja teisi, kellel on raamatukogu külastamiseks suurem huvi ja vajadus. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv)

Kunda raamatukogu äärmiselt halva asukoha tõttu langes pidevalt raamatukogu külastuste arv. Jaama tänav, kus raamatukogu asus, oli 1987. aastaks pidevalt koristamata ega hoolitsetud ka sealse tänavavalgustuse eest. Seega langes pimedal ajal külastatavuse arv tunduvalt. (Kunda linna arhiiv)

Kuna raamatukogusid külastati harva, siis tekkis ka võlgnikke. Kundas kasutati võlgnike korrale kutsumiseks avalikustamist. Selleks kirjutati tehasesisesesse laualehte artikleid, milles olid välja toodud raamatukogu suuremad võlglased (Kunda linna arhiiv). Selline meetod mõjus raamatukogu lugejate arvukusele negatiivselt. Nimelt tunnistas raamatukogu juhataja 1984. aastal, et mida rohkem võlglasti avalikkusele tutvustada, seda vähemaks lugejaid jääb. Eriti oli seda märgata laste osas. Selle asemel, et juhtida lapse tähelepanu raamatu õigeaegse tagastamise vajadusele, keelasid lapsevanemad lapsel raamatukogust raamatute võtmise. (Kunda linna arhiiv) Mujal vallas niivõrd drastilisi meetmeid võlgnike korrale kutsumiseks ei kasutatud. Rannus saadeti neile postkaarte ning käidi raamatutel järel kodus (LVMA.350iv.1.298). Aseri raamatukogu külastas võlgnikke töö juures ja kodus (LVMA.350iv.1.330). Puuduvad andmed selle kohta kuidas Viru-Nigula raamatukogu oma võlglastega suhtles, kuid 1985. aasta aruandes tunnistatakse probleemi võlglastega (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv).

1988. aastal läks Kunda 1. Keskkool üle viiepäevasele nädalale ja laste koolipäev pikenes tunduvalt, lapsed ja noored külastasid raamatukogu vaid äärmisel vajadusel – siis kui kooliraamatukogust oli kohustuslik kirjandus otsa saanud. Samuti ei lubanud enam vanemad oma lapsi õhtuti raamatukogusse, kuna tänavad olid pimedad ja vanalinna elanikkond moodustus põhiliselt läbisõitvatest, rändavatest ja tihti kuritegelikest inimestest. Vajadusel viisid lastele raamatuid vanemad, kes kasutasid raamatukogu külastamiseks oma lõunapause. Kunda koolid ei soovinud 1990. aastaks enam lugemistunde ning ka kohustusliku kirjanduse said lapsed enamalt jaolt koolist. (Kunda linna arhiiv) Seega jäi lastetöö Kunda raamatukogus täiesti soiku. Lastel

puudus huvi raamatukogu vastu. 1991. aastal kukkus kahel korral raamatukogu korraldatud lasteüritus läbi, kuna lapsed ei tulnud kohale (Kunda linna arhiiv).

Kui varasemalt oli Viru-Nigula raamatukogu sealsete laste ajaveetmiskohaks peale kooli, siis 80-ndatel aastatel jäi ka sealne raamatukogu oma lastetööplaani ja laste laenutustega hätta. Mõnevõrra oli see kindlasti seotud ka nõukogudeaegse plaanimajandusega. Kui 1983. aastal põhjendati laste vähenenud arvu sellega, et raamatukogu oli keskkütte paigaldamiseks pikemalt suletud, siis 1984. aastal tunnistati, et selleks aastaks seatud tööplan polnud reaalne. Planeeritud oli 1984. aastaks saada lugejaks 120 last, samal ajal õppis kohalikus Vasta koolis vaid 100 õpilast. Viru-Nigula raamatukogul õnnestus 1984. aastal saada oma lugejaks 107 last, mida on siiski 20 lapse võrra vähem kui eelneval aastal, mil arvuline vähenemine oli põhjendatud keskkütte paigaldamisest. 1985. aastaks oli laste arv mõnevõrra suurem – 112 last. (Viru-Nigula raamatukogu arhiiv) 1990. aastal oli Viru-Nigula raamatukogu laste arv ikka veel 100 ning täiskasvanud lugejate arv oli isegi tõusnud 1983. aastaga võrreldes 206 lugejalt 233 lugejani. Selline olukord ei ole võrreldav Kunda raamatukogu näitajate langusega. Võrdluseks saab siinkohal välja tuua samade aastate näitajad Kunda raamatukogus: 1983. aastal oli Kundas lugejaid 1055, neist lapsi 341, 1990. aastaks olid need arvud langenud vastavalt 712 ja 206. Aseri ja Rannu raamatukogude dokumendid on säilinud vaid kuni aastani 1978. Kuni selle ajani ei ole näha kummagi raamatukogu lugejate ega laenutuste arvus langustrende. Pigem ületati plaani. Näiteks 1978. aastal oli Rannu raamatukogul plaanis registreerida aasta jooksul lugejaks 135 inimest, aasta lõpuks oli raamatukogul 180 uut lugejat (LVMA.350iv.1.543).

1990. aastal kirjutas tollane Kunda raamatukogu juhataja Hinge Kaljund aruandes, et kuniks raamatukogu jääb senisesse asukohta, ei suurene ka lugejaskond, samuti on oluline ruumide kaasaegne sisu ning väljanägemine. Raamatukogu vastu tundsid sel ajajärgul huvi vaid edasiõppijad, pensionärid ja madalama sissetulekuga töölised. (Kunda linna arhiiv) Kõige enam mõjutaski külastatavust halb asukoht äärelinnas. Vastavalt uuringule ENSV rahvaraamatukogude tsentraliseerimise tulemustest väheneb lugejate arv kui raamatukogu asukoht ei ole enam soodus. Uuringus on öeldud, et lugejate arv on pöördvõrdeline raamatukoguteeninduse kaugusega. (Eesti NSV..., 1982: 8) Uuritud piirkonna väiksemate raamatukogude aruannetes märkimisväärset lugejate arvu vähenemist näha ei ole. Kuid nende raamatukogude asukoht oli lugejate jaoks mugavam ja seega oli nende raamatukogude lugejate arvu kõikumine tingitud pigem elanike arvu muutumisest või raamatukogu suletud päevadest.

5.4. Juhtimise täiustamine

Praeguse Viru-Nigula valla territoorium jagunes Nõukogude Liidu ajal erinevateks rajoonideks. Kunda ja Viru-Nigula kuulusid Rakvere rajooni ning nende keskraamatukoguks sai Rakvere Keskraamatukogu. Aseri ja Rannu olid Kohtla-Järve rajoonis ning seega kuulusid sealsed rahvaraamatukogud Kohtla-Järve Keskraamatukogu alluvusse. Keskraamatukogu oli haruraamatukogude suhtes kõrgem organ (Tsentraliseeritud..., 1974). Aseris tegutses keraamikatehase ametiühingu raamatukogu. Lepingu alusel võis tsentraliseeritud süsteemi lülitada ka ametiühingu raamatukogusid (Tsentraliseeritud..., 1974). 1973. aastal tsentraliseeriti Rakvere rajooni ning 1974. aastal Kohtla-Järve rajooni raamatukogud (Eesti NSV..., 1982: 4). Ilmselt sõlmiti leping ka Aseri Keraamikatehase ametiühingu raamatukoguga, sest tsentraliseerimisjärgne, 1975. aasta aruanne on märkega „esitamiseks keskraamatukogule“. Sama aruande kohaselt allus raamatukogu Ehitusmaterjalide Tööstuse tööliste a/ü Vabariiklikule komiteele, mitte Eesti NSV Kultuuriministeeriumile, nagu teised Viru-Nigula valla territooriumil sel ajajärgul tegutsenud rahvaraamatukogud. (LVMA.350iv.1.405)

Raamatukogud pidid regulaarselt informeerima lugejaid, ettevõtteid ja asutusi raamatukogus leiduvast kirjandusest ja saabuvaist uudisteostest. Selle jaoks koostasid keskraamatukogud uudiskirjanduse infobülletääne ja bibliograafianimestikke, mis saadeti haruraamatukogudesse (Tsentraliseeritud..., 1974). Rakvere Keskraamatukogu saatis harukogudele infobülletääne korra kvartalis (Kunda linna arhiiv). Toetudes Viru-Nigula ja Kunda raamatukogu säilinud informatiivsetele aruannetele, on teada, et nendes kogudes jagati lugejatele keskkogult saadud bülletääne ning bibliograafianimestikke (Kunda linna arhiiv; Viru-Nigula raamatukogu arhiiv). Kohtla-Järve rajoonis tegutsenud Rannu ja Aseri raamatukogu säilinud aruannetes sellekohast informatsiooni ei ole. See muidugi ei tähenda, et nendes raamatukogudes nimestikud ning bülletäänid puudusid. 1982. aastal avaldatud uuringu põhjal oli nimestike kasutegur väike ja nende koostamine töömahukas (Eesti NSV..., 1982: 48).

Keskraamatukogu oli rajooni rahvaraamatukogude metoodikakeskus. Muuhulgas korraldasid keskkogud harukogude töötajatele ekskursioone teistesse raamatukogudesse, seda nii Eestis kui ka väljamaal. Ekskursioonid andsid raamatukogutöötajatele uusi mõtteid, laiendasid silmaringi ning võimaldasid võrrelda raamatukogutööd. (Eesti NSV..., 1982: 50) Viru-Nigula raamatukogu juhataja Hiie Kivilo käis kultuuriministeeriumi korraldatud reisidel 1985. aastal Indias ja Nepaalis ning 1988. aastal Jugoslaavias. Reisid pakuti välja Rakvere Keskraamatukogu seminaridel. (Viru-

Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 6) Seminar oli kõige levinum raamatukoguhoidjate kvalifikatsiooni tõstmise vorm, mida tavaliselt korraldasid keskkogud 1-2 korda kuus (Eesti NSV..., 1982: 49). Rakvere Keskraamatukogu valis välja sõitjad, kes said reisile minna. Reaside eest maksis raamatukoguhoidja ise. Näiteks India reisi jaoks tuli Viru-Nigula raamatukogu juhatajal Hiie Kivilol kõrvale panna 10 kuu palk. (Viru-Nigula raamatukogu kroonika, 2005: 6)

Üks tsentraliseerimise põhieesmärke oli pakkuda lugejaskonnale võimalikult ulatuslikku raamatuvalikut ja kiiremini rahuldada tema kasvavat kirjandusenõudlust. Keskraamatukogu kaudu komplekteeriti ja töödeldi terve süsteemi trükised. (Tsentraliseeritud..., 1974) Vastavalt Viru-Nigula raamatukogu juhataja meenutustele saadi palju selliseid raamatuid, mida ei vajatud ega ka loetud mitte kunagi (Viru-Nigula kroonika, 2005: 8).

Kunda raamatukogu oli 1975. aastal komplekteerimisega üldjoontes rahul, kuid märkimist leidis, et raamatud saabuvad kogusse väga aeglaselt (Kunda linna arhiiv). Ka 1982. aastal avaldatud uuringus tunnistati, et tõsiseim mure on, kuidas kiirendada raamatute teed trükikodadest jaekaubandusse ja keskraamatukogu kaudu harukogusse (Eesti NSV..., 1982: 20). Samas oli teatavasti üks tsentraliseerimise põhieesmärke rahuldada lugejate kasvavat kirjandusenõudlust kiiresti (Tsentraliseeritud..., 1974).

Viru-Nigula raamatukogu oleks soovinud saada rohkem eksemplare kohustuslikku kirjandust. Vasta koolil puudus raamatukogu ja saadav 1-2 eksemplari ei rahuldanud nõudlust (Viru-Nigula arhiiv). Vastavalt tsentraliseeritud rahvaraamatukogude põhimäärusele (Tsentraliseeritud..., 1974) pidi keskkogu komplekteerimisel arvestama harukogu asukoha majanduslikku profiili, rahva koostist ja lugemishuve. Ei ole teada, kas edaspidi komplekteeriti kohustuslikku kirjandust rohkem, aga kuna järgnevatel aastatel aruandes seda probleemi enam ei tõstatata, siis järelikult võis Rakvere Keskraamatukogu arvestada Viru-Nigula sooviga.

Seega kuulusid Viru-Nigula valla raamatukogud peale tsentraliseerimist kahe erineva keskraamatukogu alluvusse. Ka Aseris tegutsenud ametiühingu raamatukogu lülitati tsentraliseeritud rahvaraamatukogude võrku. Kui teised uuritavas piirkonnas tegutsenud raamatukogud kuulusid Eesti NSV Kultuuriministeeriumi alluvusse, siis Aseri raamatukogu kuulus ka peale tsentraliseerimist jätkuvalt Ehitusmaterjalide Tööstuse tööliste a/ü Vabariikliku komitee alluvusse. Rahvaraamatukogudel oli tihe koostöö keskraamatukogudega.

Rakvere Keskraamatukogu saatis oma haruraamatukogudele regulaarselt lugejate informeerimiseks infobülletääne ning bibliograafianimestikke. Kohtla-Järve rajooni haruraamatukogude kohta sellekohast infot säilinud ei ole.

Rajooni metoodikakeskusena võimaldas Rakvere keskraamatukogu Viru-Nigula raamatukogu juhatajal käia välisreisidel, mille eest pidi töötaja tasuma ise. Teadaolevalt teised selle piirkonna raamatukogutöötajad sellistel reisidel ei käinud.

Komplekteerimine käis tsentraliseeritult. Rahul ei olnud eksemplaarsusega ega sellega, et teavikud saadi viivitusega. Samuti on tunnistatud, et paljud saabunud teavikud ei olnud vajalikud.

Käesolevas peatükis uuritud aastatel (1973–1991) mõjutas jätkuvalt rahvaraamatukogude arengut ning tegevust enim valitsev riigikord. Suurimaks töökorralduse mõjutajaks oli rahvaraamatukogude tsentraliseerimine. Selle tulemusel tekkisid rajoonikeskustesse Rakveresse ning Kohtla-Järvele keskkogud, käesolevas töös uuritud rahvaraamatukogudest said haruraamatukogud. Keskraamatukogude ülesandeks oli hoolitseda harukogude komplekteerimise, koolitamise, sisustuse ning remondi eest. Varasemalt on komplekteerimise eest vastutanud raamatukogude nõukogud, ning see on käinud ka läbi Bibliokollektori. Ka siis tekitas selline olukord erinevaid probleeme. Tsentraliseerimisel tekkinud probleemid olid seotud teavikute liiga aeglase saabumisega harukogudesse ning ka eksemplaarsusega.

Lugejate ning laenutuste arvu tõstmiseks kasutati erinevaid meetodeid, kuna statistilised näitajad olid muutunud väga oluliseks. Raamatukogusid hakati reklaamima ning propageerima. Kunda kasutas selleks ära kohaliku raadiopunkti võimalusi, esitades selle kaudu bibliograafilisi ülevaateid ning korra ilmus ka raamatukogu töid ja tegemisi tutvustav artikkel pioneerilehes. Teised Viru-Nigula valla raamatukogud viisid elanikega läbi individuaalseid vestluseid ning saatsid posti teel infolehti. Ei ole andmeid selle kohta, et Kunda raamatukogu oleks sellistel meetoditel uusi lugejaid värvanud. Samuti jagasid raamatukogud informatsiooni lahtiolekuaegade kohta teiste asutuste infotahvlitel – kinos, kaupluses ja sööklas.

Kunda raamatukogus vähenes aastate jooksul lugejate arv kõige drastilisemalt. Seda eelkõige halva asukoha tõttu pimedas ning mustas äärelinnas. Tagasilöögi lugejate arvule andis ka töö võlgnikega. Vastupidiselt Aserile, Rannule ja Viru-Nigulale, kus võlgnikega tegeleti personaalselt, kasutas Kunda avalikustamise taktikat ning kaotas sellega lugejaid.

Lugejate arvuliste näitajate vähenemisel pidid raamatukogud seda põhjendama. Tavapärasteks põhjendusteks olid remonttööd ning töötaja haigestumine. Nõukogude aja lõpus tõi Viru-Nigula raamatukogu üheks lugemuse vähenemise põhjenduseks ka poliitilise olukorra. Sellegipoolest oli elanikkond kaotanud endise huvi raamatukogude vastu. Ürituste vastu oli tähelepanu vähene, lastele pakkus huvitegevust kool ning ka täiskasvanud kasutasid erinevate seltside pakutavaid võimalusi. Kui okupatsioonijärgselt oli seltsitegevus taunitav, siis 80-ndate lõpus tõusis seltsitegevus taas au sisse.

Samuti ei toimunud sel perioodil enam tihedat koostööd kohalike organisatsioonidega, ka puudus külanõukogudel ning linnavalitsusel huvi raamatukogude vastu. Raamatukogu prestiiž oli võrreldes varasemaga langenud nii elanikkonna kui ka kohaliku omavalitsuse silmis.

Uuritud perioodi alguses oli kõikidel uuritud raamatukogudel peale Aseri raamatukogu rändraamatukogud ja laenutuspunktid. Aseri raamatukogu teenindas vaid Aseri alevikku ning kuna asukoht oli hea, ei olnud punktide loomine vajalik. Kunda raamatukogu asukoht oli äärmiselt halb, seega asutas ta rändraamatukogud ning laenutuspunktid strateegiliselt nendesse linnaosadesse, kus liikusid inimesed. Aja jooksul need siiski lõpetasid toimimise nii inimeste kui ka töötajate huvipuuduse tõttu. Alles jäi vaid raamatukogujuhataja poolt läbiviidav koduteenindus. Viru-Nigula ning Rannu olid külaraamatukogud ning löid laenutuspunkte ning rändraamatukogusid hajaasustuse tõttu. Viru-Nigula raamatukogu pidi lõpetama rändkogude ning laenutuspunktide töö, kuna külanõukogu arvates polnud need vajalikud.

Olukord oli Viru-Nigula vallas Eestis üldiselt valitsevale olukorrale mõnevõrra erinev. Kui mujal Eestis kaotasid lugejaid pigem maaraamatukogud, siis uuritud vallas kaotas enim lugejaid just linnaraamatukogu.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö eesmärk on anda ülevaade praeguse Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude tekkimisest ja arengust aastatel 1901–1991. Antud uurimistöös on käsitletud haldusreformi käigus ühinenud valdade rahvaraamatukogude teket ja käekäiku, vaadeldes nende arengut tekkimisest Eesti raamatukogude ajaloo kontekstis aastani 1991, mil Eesti taasiseseisvus. Samuti on vaadeldud milliste tegevustega haakusid raamatukogud kogukonda ning kuivõrd sarnased või erinevad olid raamatukogude arengud.

Aastatel 1901–1991 tegutses praeguse Viru-Nigula valla territooriumil teadaolevalt kaheksa raamatukogu, millest Mahu raamatukogu oli erinevatel aegadel nii Viru-Nigula kui ka Malla raamatukogu osakond.

Raamatukogude loomise ning arengu suurim mõjutaja Eestis on läbi aegade olnud valitsev riigivõim. Seda nii 20. sajandi alguses raamatukogude loomisel kui ka hilisemate aastate arengus. Kui algusaastatel oli võimulolijatele raamatukogude loomine pigem vastumeelne, siis aja jooksul see muutus, raamatukogude olulisust mõisteti ning hakati toetama nende loomist ning tegevust. Seda nii rahva harimise eesmärkidel kui ka selleks, et suunata elanikkonna lugemishuvi. 1921. aastal loodi avalike raamatukogude võrk. Suureks raamatukogude arengu mõjutajaks oli 1924. aastal vastu võetud Avalikkude raamatukogude seadus ja seeläbi tekkis valda üks raamatukogu juurde.

Okupatsioonivõim rakendas raamatukogud propagandavankri ette. Raamatukogude tööd mõjutasid kõikvõimalikud juhendid, määrused ja regulatiivid, mis võimu poolt välja töötati. 1940. aastast said avalikest raamatukogudest rahvaraamatukogud. Raamatukogude peamiseks ülesandeks sai okupatsiooni ajal nõukogude inimese kasvatamine. Anti välja Raamatukoguhoidjate käsiraamat (1964), mis oli raamatukoguhoidjate kvalifikatsiooni tõstmiseks ja juhendmaterjaliks töö korraldamisel.

Uuritud ajavahemikul (1901–1991) asusid Viru-Nigula valla raamatukogud teiste asutustega samas majas, kuid kui 20. sajandi alguses tegid raamatukoguhoidja tööd samade asutuste

kooliõpetajad või vallaametnikud muu töö kõrvalt, siis nõukogude ajal muutus kaader kutseliseks. Riiklikul tasandil mõisteti erialase hariduse vajalikkust. Uuritud Viru-Nigula vallas olid raamatukogundusliku haridusega töötajad vaid Kunda ja Rannu raamatukogudes. Aseri raamatukogu töötajal oli vaid algharidus. Raamatukogutöötajad käisid erialaseid oskuseid omandamas ka teistes raamatukogudes.

Kaasaegse rahvaraamatukogu väljakujunemise üheks olulisemaks mõjutajaks oli kahtlemata 1973. aastal moodustatud tsentraliseeritud raamatukogude süsteem, mille järgselt kõik küla,- linna,- alevi- ja lasteraamatukogud allutati haruraamatukogudena administratiivselt rajooni keskraamatukogule. Kunda ja Viru-Nigula raamatukogud allusid Rakvere Keskraamatukogule, Aseri ja Rannu Kohtla-Järve Keskraamatukogule. Haruraamatukogude töötajad käisid end keskraamatukogudes täiendamas. Enne tsentraliseerimist said külaraamatukogud metoodilist abi ka Kunda raamatukogust.

Kui 80-ndate lõpupoole hakkas nõukogude võim nõrgenema, avaldus see ka raamatukogude töös – lõpetati aktiivne poliittöö, läbiviidavad üritused ei olnud enam valdavalt poliitilise alatooniga ning dokumentatsioonis muutus kommunistlik hüüdlauseid täis tekst eestimeelsemaks.

Eelpooltoodust ilmneb, kuidas algselt riiklikul tasandil pigem taunitavad raamatukogud muutusid aja jooksul võimule oluliseks institutsiooniks. Rahvaraamatukogude tööd hakati reguleerima ning suunama. Samuti tekkis aja jooksul raamatukogudevaheline koostöö, raamatukogud arenesid ühtseks süsteemiks – tekkisid keskraamatukogud ning haruraamatukogud.

Lõputöö tulemusena selgus, et raamatukogude loomine ning areng olid mõjutatud ka piirkondlikust eripärast. 20. sajandi alguses olid maapiirkonnad kohalikud seltsielukeskused vastupidiselt tööstuspiirkondadele, kus seltsielu oli väga vähene või puudus üldse. Alles siis, kui hakkasid tekkima töölisühendused, tekkisid ka erinevad vaba aja veetmise võimalused Kundasse ning Aserisse. Pärast Veebruarirevolutsiooni oli seltsitegevus aktiivne nii töölisasulates kui ka maapiirkondades. Järgneval perioodil kadus mõneks ajaks märgatav erinevus põllumajandusliku piirkonna ning tööstusliku piirkonna raamatukogude vahel.

Okupatsioonijärgselt eelistas nõukogude võim arendada tööstuspiirkondasid, maakohtadesse loodi kolhoosid ning sealne elanikkond vaesus. Seni hästi toiminud külaraamatukogud kujunesid ühenäolisteks, kuna neisse saadeti kirjandust Tallinna Bibliokollektorist. Raamatukogude kirjanduse valikuga ei olnud rahul, ning paljud inimesed ostsid raamatuid koju.

Seega muutus piirkonna tausta mõju uuritud perioodi jooksul mitmel korral. Muutudes erinevatel aegadel soodsamaks nii põllumajandusliku piirkonna kui ka tööstusliku piirkonna raamatukogunduslikule arengule.

Oluline roll raamatukogu edukal toimimisel oli raamatukogu asukoht. 20. sajandi alguses asusid raamatukogud Eestis tavapäraselt kooliga, rahvamajaga või omavalitsusega samas majas ning tavapäraselt tegeles sama asutuse töötaja ka raamatukogutööga. Viru-Nigula erines teistest käesolevas töös uuritud raamatukogudest, kuna otsest seost töötajate ja asukoha vahel ei tuvastatud.

Peale Teist maailmasõda koliti kõige tihedamini Kunda raamatukogu, kuid vaatamata sellele oli 1971. aastaks jäänud raamatukogu asukoht äärmiselt halvaks mistõttu vähenes aastate jooksul sealne lugejate arv kõige drastilisemalt. Teised selle piirkonna raamatukogud olid lugejatele sobiva asukohaga. Raamatukogude asukoht oli kohaliku omavalitsuse otsustada. See, et Kunda raamatukogu jäi aja jooksul väga halba asukohta, näitab kohaliku omavalitsuse huvipuudust raamatukogu vastu.

Seega oli olukord Viru-Nigula vallas Eestis üldiselt valitseva olukorrast mõnevõrra erinev. Kui mujal Eestis kaotasid lugejaid pigem maaraamatukogud, siis uuritud vallas kaotas enim lugejaid just linnaraamatukogu, uuritud maaraamatukogude lugejate arv oluliselt ei muutunud.

Selleks, et pakkuda võimalikult paljudele inimestele raamatukoguteenuseid, rajati peale Teist maailmasõda laenutuspunkte ning rändraamatukogusid. Nõukogude perioodi lõpupoole loobusid raamatukogud mittestatsionaarsetest teenindusvormidest. Viru-Nigula puhul sai määravaks külanõukogu vastavasisuline otsus. Kunda raamatukogu puhul ei soovinud teha linna asutused koostööd ning ka elanikkond polnud piisavalt huvitatud. Kui varasematel aastatel toimus kohalike asutuste, omavalitsuse ning raamatukogude vahel tihe koostöö, siis see hakkas nõukogude aja lõpu poole raugema.

Raamatukogudel on läbi aegade olnud suur roll elanikkonna harimisel ning huvitegevuse pakkumisel. Käesolevas lõputöös uuritud aja jooksul muutusid raamatukogude poolt pakutavad vabahariduslikud ning huvitegevuslikud võimalused ning nende roll. Üle-eestiliselt olid enne 1940. aastal toimunud võimuvahetust populaarsed sportlikud ajaveetmisvõimalused, kino, näiteringid ning laulukoorid. Neid võimalusi pakuti elanikele ka Viru-Nigula valla erinevates haldusüksustes. Raamatukogud olid kohaliku kogukonna jaoks olulised, nende pakutavaid võimalusi kasutati meelsasti.

Peale Teist maailmasõda said raamatukogudest propagandaasutused. Seltsitegevus asendus massitöoga. Võrreldes Eesti suuremate piirkondade raamatukogudega ei kasutanud Viru-Nigula valla raamatukogud päris kõiki massitöövorme. Ürituste läbiviimiseks oli vajalik kaasata kohalikku kogukonda. Kundal ning Viru-Nigulal tekkis sellega probleeme, Rannu raamatukogu korraldatud ürituste läbiviimisele aidati meelsasti kohalike poolt kaasa ning võeti neist ka osa.

Üks nõukogudeaegne muutus oli tohutu suur aruandlus ning sellega seoses tekkinud vajadus pidevalt statistilisi näitajaid suurendada. Lisaks lugejate arvukusele oli oluline läbiviidavate ürituste arvukus. Nõukogude aja lõpu poole kaotasid elanikud huvi raamatukoguürituste vastu. Hakati eelistama kohalike klubide ning seltside pakutavat meelelahutust. Samuti vähenes lasteürituste osakaal, kuna koolid ei olnud enam koostööst huvitatud ning pakkusid lastele ise erinevaid tegevusi. Statistilisi näitajaid suurendati kunstlikult.

Seega oli aastatel 1901–1991 suurimateks mõjutajateks rahvaraamatukogude arengus poliitiline võim ning nende poolt kehtestatud õigusaktid ja nõudmised. Nendest tingituna muutusid aja jooksul raamatukogude struktuur ning ka töökorraldus. Viru-Nigula valla raamatukogude struktuur ja töökorraldus ei erinenud Eesti raamatukogude omast üldiselt.

Samuti mõjutas raamatukogu tegevust asukoht. Hilisemal perioodil kasvas Kunda linnaks ja teine piirkonna tööstusasula Aseri jäi alevikuks. Kuigi mujal Eestis paranes Eesti NSV ajal just linnaraamatukogude olukord, siis Viru-Nigula vallas halvenes Kunda raamatukogu olukord aastate jooksul enim. Ilmnes erinevus tööstusasulate ja põllumajanduslike asulate vahel, linna ja maapiirkonna vahel.

Käesolevas lõputöös joonistub välja raamatukogude lõimumine ühiskonnaga ja kohaliku kogukonnaga ning ka omas valdkonnas. Algselt võimu poolt pigem taunitud raamatukogu muutus aja jooksul asendamatuks vahendiks elanikkonna meelsuse suunamisel. Kohaliku kogukonna silmis muutus varem väga oluline raamatukogu vähemoluliseks nõukogude okupatsiooni ajal, mil see muutus üsnagi „punaseks“. Valdkonnasisene integratsioon oli kõige märkimisväärsim peale tsentraliseerimist, kuid alguse sai avalike raamatukogude võrgu loomisega.

Lõputöös käsitletakse aastaid 1901–1991. Edasised uuringud võimaldaksid vaadelda piirkonna raamatukogunduslikku arengut peale 1991. aastal toimunud taasiseseisvumist, mil ka raamatukogudel algas uus ajajärk. Läbiviidav uuring peaks kajastama tänapäeva, mil infotehnoloogial on oluline roll ning vaatlema 2017. aastal toimunud valla ühinemisel tekkivaid arenguid Viru-Nigula valla raamatukogudes.

SUMMARY

The development of the Viru-Nigula Parish public libraries 1901-1991

The object of the current thesis is to give an overview of the establishment and development of the current Viru-Nigula Parish's public libraries in 1901-1991. The present paper has addressed the emergence and welfare of the public libraries of the united parishes during the administrative reform, by viewing the development as of the establishment in the context of the history of Estonian libraries up to 1991, when Estonia's independence was restored. The author also viewed which activities integrated the libraries to the community and how similar or different the development of the libraries was.

It is known that during 1901-1991 there were eight active libraries in the current Viru-Nigula Parish territory, of which the Mahu library was a department of both Viru-Nigula's as well as Malla's library during various times.

Political authority and the established legislation and requirements were the biggest influencers of the libraries during the years which the author researched in the course of writing the current thesis. Such as the Public Libraries Act or the centralisation of public libraries. Another great influencer to the development of the libraries was the obligation to organize mass gatherings during the Soviet times. Hence the structure and working arrangements of the libraries changed in time.

Location also had an impact to the library's operations. During the later period Kunda became a city and the other industrial settlement Aseri remained a parish. Although the conditions for the rest of the city libraries across Estonia improved during the Estonian USSR period, the situation of the Kunda library in the Viru-Nigula Parish worsened the most during those years. That was due to the unfortunate location on the outskirts of town. The difference between industrial settlements and agricultural settlements, city and rural areas became evident.

The present thesis sets out the integration of libraries with the society and local community as well as within its own field. When initially the authorities were rather negative towards libraries, their importance was understood on a national level after 1918 when a network of public libraries was established, and the Public Libraries Act was enacted. In time the library became an important instrument in directing the public opinion. The earlier very important library became less so to

people during the Soviet occupation, when it was rather “red”. The sectoral integration was most significant after centralisation when the public libraries network creation was started.

The structure, organisation and development of the Viru-Nigula Parish’s public libraries did not really differ from the development of the other Estonian public libraries in general. The biggest influencers were political authority, the regional particularities and location.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiivallikad

- EAA.4396.3.28 AS "Port-Kunda" tsemendivabriku administratsiooni kirjavahetus.
- EAA.4924.1.2252 Kirjad ja telegrammid Kunda Tsemendivabrikult.
- EAA.R-271.1.1341 Dokumentide koopiad ja ära kirjad, mida kogumikus ei ole kasutatud (EAA F.206 Eestimaa kubermangu vanem vabrikuinspektor; N.AI S.30,43,44,47,64,68,148,169, 170,175,177).
- EAA.R-271.1.1229 Ära kirjad RAKA dokumentaalsetest materjalidest a/ü-te tegevuse kohta. Eestis 1907-1917. (F.44). Koostaja ENSV ORKA arhivaar N. Nael.
- EAA.T-969.1.24 Külanõukogu töö ja eelarve ning Rannu rahvamaja ja raamatukogu töö kontrollimise aktid.
- ERA.14.3.594 Port-Kunda Rahvaraamatukogu Seltsi dokumendid.
- ERA.1748.1.1 Tööliste Vanemate Nõukogu protokollid.
- ERA.1748.1.2 Koosolekute protokollid ja kirjavahetus ühingu tegevuse kohta.
- ERA.3138.1.287 Kunda alevivalitsus.
- ERA.3138.1.750 Kunda alevivalitsus.
- ERAF.9523 Ajalehe Säde toimetus.
- LVMA.350iv.1.17 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1965. a kohta (Purtse, Rannu, Saka).
- LVMA.350iv.1.49 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1966. a kohta (Alajõe, Alutaguse, Aseri, Avinurme).
- LVMA.350iv.1.55 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1966. a kohta (Purtse, Rannu, Saka).

- LVMA.350iv.1.125 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1968. a kohta (Alajõe, Alutaguse, Aseri, Avinurme).
- LVMA.350iv.1.163 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1969. a kohta (Alajõe, Alutaguse, Aseri, Avinurme).
- LVMA.350iv.1.168 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1969. a kohta (Pagari, Piilsi, Rannu).
- LVMA.350iv.1.208 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1970. a kohta (Alajõe, Alutaguse, Aseri, Avinurme).
- LVMA.350iv.1.213 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1970. a kohta (Pagari, Piilsi, Rannu).
- LVMA.350iv.1.259 Raamatukogude tööplaanid ja aruanded 1971. a kohta (Pagari, Piilsi, Rannu).
- LVMA.350iv.1.298 1972. a raamatukogude tööplaanid ja aruanded (Maidla, Mäetaguse, Olgino, Pagari, Piilsi, Rannu).
- LVMA.350iv.1.330 1973. a raamatukogude tööplaanid ja aruanded (Alajõe, Aseri, Avinurme, Erra, Iisaku).
- LVMA.350iv.1.368 1974. a raamatukogude tööplaanid ja aruanded (Alajõe, Aseri, Avinurme, Erra, Iisaku).
- LVMA.350iv.1.370 1974. a raamatukogude tööplaanid ja aruanded (Maidla, Mäetaguse, Olgino, Pagari, Piilsi, Rannu).
- LVMA.350iv.1.405 1975. a raamatukogude tööplaanid ja aruanded (Alajõe, Aseri, Avinurme, Erra, Iisaku).
- LVMA.350iv.1.451 1976. a tööplaanid ja aruanded (raamatukogud - Rannu, Saka, Sinimäe).
- LVMA.350iv.1.543 1978. a tööplaanid ja aruanded (raamatukogud - Piilsi, Rannu, Saka).
- Aseri raamatukogu (i. a, a). *Aseri Külaraamatukogu 1953. aasta informatsiooniline aruanne.* [Dokument]. Aseri raamatukogu valduses.
- Aseri raamatukogu (i. a, b). *Rannu raamatukogu 1989. aasta informatsiooniline aruanne.* [Dokument]. Aseri raamatukogu valduses.

Kivilo, H. (i. a). *Raamatukogud nõukogude ajal*. [Käsikiri]. Materjal Viru-Nigula raamatukogu valduses.

Karepa raamatukogu, a. (i. a). *Raamatute ja laenutuste registreerimise vihik*. [Dokument]. Materjal Karepa raamatukogu valduses.

Karepa raamatukogu, b. (i. a). *Tellimise arve A. Petersoni raamatukauplusest*. [Dokument]. Materjal Karepa raamatukogu valduses.

Kunda linna arhiiv. *Kunda Linnaraamatukogu tööplaanid ja aastaaruanded*.

Kunda Linnaraamatukogu kroonika. [Käsikiri]. Materjal Kunda Linnaraamatukogu valduses.

Nõmmets, H. (2017). Aseri valla raamatukogud. [Käsikiri]. Materjal Aseri raamatukogu valduses.

Vasar, S. (2003a). *Meenutusi Rannu raamatukogust*. [Käsikiri]. Käsikirjaline materjal Aseri raamatukogu valduses.

Vasar, S. (2003b). *Esimese Rannu Raamatukogu juhataja Hillevi Tomsoni (Veltri) meenutusi*. [Käsikiri]. Käsikirjaline materjal Aseri raamatukogu valduses.

Viru-Nigula raamatukogu arhiiv. *Viru-Nigula raamatukogu dokumendid, tööplaanid ja aastaaruanded*.

Viru-Nigula raamatukogu kroonika. [Käsikiri]. Materjal Viru-Nigula raamatukogu valduses.

Artiklid, raamatud, seadused, koduleheküljed

Ajaloost. (i. a). *Vihula valla kodulehekülg*. Kasutatud 02.01.2018 <http://karepa.vihula.ee/ajaloost>

Alas, R. (1933). *Rahvaraamatukogud Eestis*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

Asutati raamatukogu. (1939). *Virumaa Teataja*, 8. november. Kasutatud 09.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=virumaavana19391108.1.4>

Avalikkude raamatukogude seadus. *Riigi Teataja* 1924, nr 77/78 (lk 493-495).

Digitaalarhiivi DIGAR kodulehekülg. (i. a). Kasutatud 09.11.2017 <http://www.digar.ee/arhiiv>

Eesti ajalugu. IV, Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. (2003). S. Vahtre (toim). Tartu: Greif.

Eesti ajalugu. V, Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. (2010). S. Vahtre (toim). Tartu: Greif.

Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. (2005). S. Vahtre (toim). Tartu: Ilmamaa.

Eesti NSV rahvaraamatukogude tsentraliseerimise tulemustest. (1982). I. Eenmaa (toim). Tallinn: Fr. R. Kreutzwaldi nim. ENSV Riikliku Raamatukogu rotaprint.

Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia kuni 1917. (1985). Tallinn: Eesti NSV Kultuuriministeerium.

Eesti rahva ajalugu. 5, Vene aeg. Saksa aadlivõim. Ärkamisaja algus. (1997). J. Libe, A. Oinas, H. Sepp, J. Vasar (toim). Tallinn: Bit.

Eesti Rahvusraamatukogu. *Raamatukogusõnastik.* Kasutatud 10.11.2018
<http://termin.nlib.ee/termin/otsi>

Jansen, E. (2008). Kodanikuühiskonna kujunemine: seltsiliikumine. A. Viires ja E. Vunder (toim). *Eesti rahvakultuur.* (498-512). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Jansen, E. (1998). Õitseag iseseisvas Eestis. A. Viires ja E. Vunder (toim). *Eesti rahvakultuur.* (606-614). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Johani, H. (1964). Raamatukogundus, raamatukogude ülesanded ja süsteem. H. Johani (toim). *Raamatukoguhoidja käsiraamat* (7-27). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Johani, H. (1964). Raamatukogu massitöö. H. Johani (toim). *Raamatukoguhoidja käsiraamat* (306-348). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Jürman, H. (1964). Raamatukogu ruumid ja sisustus. H. Johani (toim). *Raamatukoguhoidja käsiraamat* (397-414). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Jürman, H. (1964). Raamatukogude metoodiline töö. H. Johani (toim). *Raamatukoguhoidja käsiraamat* (349-359). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas.* Kasutatud 09.11.2017 <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Karjahärm, T. (2004). *Ajaloolase käsiraamat.* Tallinn: Argo.

Karjahärm, T. (2012). *Vene impeerium ja rahvuslus: moderniseerimise strateegiad.* Tallinn: Argo.

Kermas, K. (1978). Õpilaste tööks ettevalmistamisest Põlva rajooni koolides. *Nõukogude kool,* 9.78, (705-708).

- Kiik, L. (1995). *Eesti Vabariigi ametiühingud: ajalooline ülevaade (1918-1940)*. Tallinn: Eesti Ametiühingute Keskliit.
- Kinkar, F. (1996). *Eesti haridusseltside ajaloost*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kiri Kundast. (1912). *Tallinna Teataja*, 8. detsember. Kasutatud 02.01.2018. <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnateataja19121208.2.8>
- Kirss, O. (1980). *Kunda*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kodumaalt. (1913). *Postimees*, 16. märts. Kasutatud 09.01.2018
- Kodumaa ringvaade. Kundast. (1911). *Tallinna Teataja*, 27. oktoober. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnateataja19111027.2.6>
- Kuik, P. (2016). *Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ raamatukogunduslik tegevus*. Tartu Ülikool. Ühiskonnateaduste instituut.
- Kunda alev saab avaliku raamatukogu. (1927). *Kaja*, 18. jaanuar. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=kaja19270118-1.2.41&srpos=5&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kunda+raamatukogu----->
- Kundas elustub sport. (1934). *Virumaa Teataja*, 12. november. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=virumaavana19341112.1.3>
- Kunda Linnaraamatukogu kodulehekülg*. Kasutatud 09.01.2018 <https://raamatukogu.kunda.ee/>.
- Kunda, Mahu, Viru-Nigula*. (1999). Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Kunda noormehed poksivad. (1934). *Maa Hääl*, 16. detsember. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=maahaal19341216.2.7>
- Kunda rahvaraamatukoguseltsi aasta peakoosolek. (1938). *Virumaa Teataja*, 1. aprill. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/page/virumaavana/1938/04/01/7>
- Kunda rahvaraamatukoguseltsi tegevusrikas hooaeg. (1935). *Virumaa Teataja*, 17. mai. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=virumaavana19350517.1.2>
- Kunda seltsielust. (1933). *Virulane*, 14. oktoober. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=virulane19331014.1.6>
- Laherand, M. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.

Lumiste, I. (2015). *Praeguste Lääne-Virumaa rahvaraamatukogude asupaigad aastatel 1940-1964*. Lõputöö. Tartu Ülikool. Ühiskonnateaduste instituut.

Läbirääkimiste dokumendid. (2017). Kasutatud 09.10.2017 <https://haldusreform.kunda.ee/>

Mahu elust-olust. (1932). *Virumaa Teataja*, 9. juuni. Kasutatud 09.01.2018

Mahu ja tema vaim. (1940). *Virumaa Teataja*, 2. jaanuar. Kasutatud 09.01.2018
<http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=virumaavana19400102.1.6>

Mäsaak, E. (1998). Tööliskultuur. A. Viires ja E. Vunder (Toim.). *Eesti Rahvakultuur* (615-644). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Mäsaak, E. (2008). Uued osakultuurid: tööliskultuur. A. Viires ja E. Vunder (Toim.). *Eesti Rahvakultuur* (513-531). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Omane ja armas. (1996). Viru-Nigula muuseum.

Penek, V. (i. a) Aseri minevik ja tänapäev. *Aseri valla kodulehekülg*. Kasutatud 09.02.2018
<http://www.aserivv.ee/ajalugu>

Penek, V. (2010). Rannu kooli lugu. *100 aastat seltsielu Rannu koolis Kõrtsialuse külas*. MTÜ Kõrtsialuse Küla: Kõrtsialuse.

Praust, V. (2015). Lääne-Virumaa mõisad. *Eesti mõisaportaal*. Kasutatud 03.01.2018.
<http://www.mois.ee/vallad/lviru.shtml>

Põldoja, H., Laanpere, M. (2011). Allikakriitiline lähenemine. *LeMill*. Kasutatud 09.01.2018.
<http://lemill.net/lemill-server/content/webpages/allikakriitiline-lahenemine/view>

Pärdi, H. (2008). Argielu üleminek agraarajastust moodsasse ühiskonda. A. Viires ja E. Vunder (Toim.). *Eesti rahvakultuur* (479-512). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Raamatukogud, ärge unustage noori lugejaid! (1912). *Tallinna Teataja*, 10. detsember. Kasutatud 03.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnateataja19121210.2.7>

Rahvaraamatukoguseltsi koosolek. (1937). *Virumaa Teataja*, 24. märts. Kasutatud 02.02.2018
<http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=virumaavana19370324.1.2>

Raid, J. (1966). *Okupatsiooni ikkes*. Tallinn: Eesti Raamat.

Raju, T. (2017). *Vestlus autoriga*. Kunda, 12.10.2017. Käsikirjaline materjal autori valduses.

- Raju, T. (2018). *Vestlus autoriga*. Kunda, 04.10.2018. Käsikirjaline materjal autori valduses.
- Raju, T., Eiskop, L. (2012). *Kunda Linnaraamatukogu saamisluu*. Kasutatud 03.01.2018. <https://raamatukogu.kunda.ee/kroonika/>
- Raudsepp, A. (2006). *Ajaloo õpetamise metoodika käsiraamat*. Tartu: Raudpats.
- Runovski, T. (2012). *Massitöö Viru Kabala raamatukogus*. Lõputöö. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Rätsep, K. (2017) *Tammistu Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogunduslik tegevus*. Lõputöö. Tartu Ülikool. Ühiskonnateaduste instituut.
- Seltsielu. (1913). *Tallinna Teataja*, 18. veebruar. Kasutatud 03.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnateataja19130218.2.20>
- Seltsielu Aseris. (1937). *Virumaa Teataja*, 24. märts. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=virumaavana19370324.1.2>
- Sibul, A. (1926). *Raamatukoguhoidja käsiraamat*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- Siitam, A. (1964). Lugejate teenindamine väljaspool raamatukogu. H. Johani (toim). *Raamatukoguhoidja käsiraamat* (292-305). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Sikk, R. (1990). Virumaa – usk, lootus, armastus. *Vaba Eestlane = Free Estonian*, 6. november.
- Talve, I. (2004). *Eesti kultuurilugu: Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni*. Tartu: Ilmamaa.
- Tarjan, H. (2008). Sada aastat Viru-Nigula raamatukogu asutamisest. *Viru-Nigula Teataja*, nr 6 (121) mai.
- Tartumaa laulupeol 5821 lauljat. (1934). *Postimees*, 15. detsember. Kasutatud 02.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=postimeesew19341215.2.53>
- Teatesuusatamine Kundas. (1936). *Waba Maa*, 10. märts. Kasutatud 02.02.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=wabamaa19360310.1.4>
- Torim, T. (2008). *Vastsemõisa raamatukogude ajalugu*. Lõputöö. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Trumm, U. (2017). Ühise ajaloo leheküljed. *Viru-Nigula valla teataja*, oktoober. Kasutatud 03.01.2018

http://www.kunda.ee/documents/107537/15355732/Makett_oktoober_2017_EST.pdf/9f077b3d-7357-468a-8bef-8d976a980e44

Trumm, U., Raju, T. ja Kangur, P. (2010). *Kunda tsement 140*. Tallinn: Pakett.

Tsemendivabriku annetus raamatukogule. (1937). *Postimees*, 13. mai. Kasutatud 02.02.2017 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=postimeesew19370513.2.45>

Tsentraliseeritud rahvaraamatukoguvõrgu põhimäärus. (1974). *Eesti NSV Kultuuriministeerium*.

Uued seltsid. (1917). *Postimees*, 8. juuni. Kasutatud 03.01.2018 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=postimeesew19170608.2.4>

Uuet, L. (2002). *Eesti haldusjaotus 20. sajandil*. Tallinn: OÜ Greif.

Vaaro, I. (2017). Ühest järjepidevuse kandjast. *Raamatukogu, nr. 2, juuni 2017*, 4-7.

Vasar, S. (2010). Muusika- ja näitering. *100 aastat seltsielu Rannu koolis Kõrtsialuse külas*. MTÜ Kõrtsialuse Küla: Kõrtsialuse.

Vasar, S. (2017). *Vestlus autoriga*. Rannu, 11.10.2017. Käsikirjaline materjal autori valduses.

Vasar, S. (2018). *Vestlus autoriga*. Rannu, 21.03.2018. Käsikirjaline materjal autori valduses.

Vene riigist. Kodumaalt. (1907). *Päevaleht*. 27. september. Kasutatud 17.10.2017 <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=paevalehtew19070927.2.8>

Veskimägi, K.-O. (2000). *Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leiwakappi ja ramatokappi*. Tallinn: Ühiselu.

Vihula Vallavalitsuse kodulehekül. Kasutatud 20.05.2018 <http://www.vihula.ee/>

Viires, A. (2008). Ajalugu ja rahvakultuur. A. Viires ja E. Vunder (Toim.). *Eesti rahvakultuur*. (40-50). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Viru-Nigula Haridusseltsi arengukava 2006–2019. (2015). Kasutatud 09.10.2017 <https://viru-nigula.kovtp.ee/documents/7609076/9194336/Hariduse+Seltsi+arengukava+kuni+2019.pdf/481dcd29-fd3d-4995-8bf8-4a9c26f7b219>

Viru-Nigula valla kodulehekül. Kasutatud 02.01.2018 <http://viru-nigula.kovtp.ee/ajalugu>

Wienebergeri kodulehekül. Kasutatud 20.05.2018 <https://wienerberger.ee/>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mervi Lilleoja (sünnikuupäev: 10.04.1976),

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:

Viru-Nigula valla rahvaraamatukogude areng aastatel 1901-1991,

mille juhendaja on Ilmar Vaaro,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 29.05.2018